

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології
Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Східно-регіональний відділ Центру пам'яткознавства
НАН України та УТОПІК

ІХ Луньовські читання

Випуск 5

Проблеми музейної освіти в Україні

Матеріали науково-практичного семінару
30 березня 2018 року

Харків – 2020

УДК 069:37(477)(063)

Л 84

Рецензенти:

Сошникова О. М. – кандидат філософських наук, заступник директора з наукової роботи КЗ «Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова» Харківської обласної ради;

Хіріна Г. О. – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та філософії Національного фармацевтичного університету;

Шрамко І. Б. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології, директор Музею археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Редакційна колегія: С. І. Посохов (голова редколегії) Н. С. Вербук, О. Й. Денисенко, В. Ю. Іващенко, С. М. Куделко, П. П. Луньов, С. Д. Литовченко, О. Г. Павлова (відп. редактор)

На обкладинці використано портрет А. Ф. Луньова (авт. Н. С. Вербук)

При оформленні шмуктитулів використані твори Б. М. Неменського (Манин В. С. Борис Михайлович Неменский. Москва: «Союз Дизайн», 2009. 160 с.)

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 1 від 23.01.2020)*

IX Луньовські читання. Випуск 5: Проблеми музейної освіти в Україні.

Л 84 Матеріали науково-практичного семінару 30 березня 2018 року / Укл. О. Г. Павлова. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. – 200 с.

ISBN 978-966-285-674-3

До збірника увійшли матеріали IX Луньовських читань, присвячені проблемам сучасної музейної освіти. У статтях автори звертаються до питань підготовки і перепідготовки музейних кадрів, висвітлюють досвід застосування методів музейної педагогіки в діяльності музейних закладів та окремих музейних діячів.

Збірник призначений для музесзнавців, мистецтвознавців, пам'яткознавців, викладачів вищих та середніх навчальних закладів, краєзнавців, усіх, хто цікавиться історією та теорією музейної справи.

УДК 069:37(477)(063)

ISBN 978-966-285-114-4 (Вип. 1, 2014)

ISBN 978-966-285-292-9 (Вип. 2, 2016)

ISBN 978-966-285-389-6 (Вип. 3, 2017)

ISBN 978-966-285-474-9 (Вип. 4, 2018)

ISBN 978-966-285-674-3

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2020

© Автори, 2020

© Проценко М. В., макет обкладинки, 2020

Передмова

У збірника публікуються матеріали чергового науково-практичного семінару «ІХ Луньовські читання», присвяченого пам'яті випускника історичного факультету, засновника музею художнього профілю на Харківщині у с. Пархомівці. Семінар проходив 30 березня 2018 року на базі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна і був присвячений темі «Проблеми музейної освіти в Україні».

До участі у роботі семінару долучилися фахівці в галузі музейної справи різних науково-освітніх, музейних, архівних, бібліотечних закладів та установ Києва, Львова, Луцька, Одеси, Переяслава-Хмельницького, Полтави, Харкова.

На пленарному засіданні з вітальним словом до учасників конференції звернулися декан історичного факультету, кандидат історичних наук, доцент С. Д. Литовченко, голова Асоціації співробітників музеїв вищих навчальних закладів м. Харкова, завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету, доктор історичних наук, професор С. І. Посохов.

З пленарною доповіддю «Підготовка музейного спеціаліста в Україні: криза і шляхи її подолання» виступила завідувачка науково-методичного відділу Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова А. В. Панченко.

Також увазі учасників конференції та присутніх на пленарному засіданні були презентовані нові видання: «Образ Харківського університету у образотворчому мистецтві» (С. І. Посохов) і «Символи та емблеми класичних університетів України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» (Є. С. Рачков). На пленарному засіданні була презентована творча премія імені А. Ф. Луньова, заснована членом Харківської організації Національної Спілки художників України Н. С. Вербук, яка вручається за результатами роботи конференції одному із учасників за кращу доповідь.

Традиційно це авторська робота Н. С. Вербук. Цього разу це графічний твір «Грибники, 1985. Папір, літографія. 38х37». Співробітники Музею історії ХНУ імені В. Н. Каразіна спеціально для учасників семінару підготували перфоманс «В університетському колі», для якого були пошиті костюми ХІХ ст.: студента, професора університету та жіночий. Основою використаних текстів стали спогади викладачів та вихованців Харківського університету (Харківський університет (1917–1941 рр.) у спогадах викладачів та вихованців / уклад. В. Ю. Іващенко, Ю. А. Кісельова, О. І. Красько, С. М. Куделко, С. І. Посохов,

Л. Ю. Посохова, Є. С. Рачков; вступ. стаття В. Ю. Іващенко, О. І. Красько; наук. ред. : В. Ю. Іващенко. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 432 с.), які були зібрані співробітниками кафедри історіографії, джерелознавства та археології, а також Музею історії університету, і презентовані присутнім.

Музеєзнавці, історики, мистецтвознавці, краєзнавці у своїх доповідях торкнулися проблем сучасного стану підготовки та перепідготовки музейних кадрів, формування професійної компетентності в організації освітнього процесу музею, питань навчально-методичної та виховної роботи музею тощо.

Під час конференції працювали наступні секції: «Питання підготовки та перепідготовки музейних кадрів», «Видатні музеєзнавці-педагоги», «Актуальні питання організації музейної діяльності». У межах роботи останньої секції на базі Музею історії ХНУ імені В. Н. Каразіна було проведено круглий стіл за темою «Інформаційні технології в науково-фондовій роботі».

Фахівці-музеєзнавці узагальнили досвід відомих музеєзнавців та стан і розвиток музейної педагогіки в українському музейному просторі. Особливу увагу доповідачі приділили сучасним формам організації музейної роботи, у тому числі інформаційним технологіям.

За результатами роботи конференції лауреатом премії імені А. Ф. Луньова стала провідний науковий співробітник Педагогічного музею України (м. Київ) Лариса Анатоліївна Гайда.

О. Г. Павлова

Питання підготовки та перепідготовки музейних кадрів

І. С. Вітрик

Освітні процеси у музеї

Освіта у просторі музею допомагає поглибити та розширити знання, які отримує людина в процесі навчання у школі або виші. Проте до цього часу немає системного підходу до вивчення такого виду освіти, вона не включена до державних освітніх програм, що стримує її розвиток.

Ключові слова: музейна освіта, музейний простір, експозиція, виставка, фондова збірка, музейна педагогіка.

Наше суспільство стає все більш інформативним, тому велике значення в ньому набирає якісна освіта, яка і буде визначати майбутнє нашої країни.

Держава забезпечує можливість усім громадянам України отримати певну кількість базових знань у школах, далі, при бажанні та можливості, продовжити поглиблювати ці знання та отримувати професійну орієнтацію у вишах. Проте у сучасному інформативному світі існує потреба постійного оновлення надбаних знань. Тому ще під час отримання базової освіти треба спрямувати людину на самостійне оволодіння новими знаннями, вказати шляхи пошуку інформації, виробити звичку постійно навчатися упродовж всього життя. Можливість безперервної освіти має забезпечувати держава та, в ідеалі, створювати для цього сприятливі умови.

У розв'язанні питання безперервної освіти громадян значною мірою здатна допомогти освіта в музеї. Тим більше, що основні завдання освіти – це і навчання, і виховання, і розвиток [5], що збігаються з завданнями культурно-освітньої функції музеїв. Здавалося би, що питання отримання додаткових знань у музеях виникли разом з появою цих закладів, проте освітні процеси у просторі музею вивчені недостатньо, бракує системних досліджень з боку науковців.

Хочеться звернути увагу на те, що поняття «музейна освіта» можна трактувати, з одного боку, як освіту майбутніх музейних фахівців азам професії у спеціалізованих вишах, а з іншого – як освітні процеси безпосередньо в музейному просторі. Ми зупинимось на другому аспекті.

Неодноразово наголошувалося, що не дивлячись на значну кількість матеріалів, які стосуються цієї теми (від 1964 р. до початку 2015 р. в Україні вийшло друком понад 400 публікацій [7]), питання місця і ролі музеїв у системі освіти залишаються малодослідженими [4, с. 70], відсутні узагальнюючі праці з проблематики та не розроблений навіть понятійний апарат тощо [2, с. 37]. До того ж, через досить велику кількість публікацій з

даної тематики, відстежити нові наукові розробки, систематизувати та засвоїти їх майже неможливо. Якщо раніше видавалися відрецензовані роботи (статті та монографії), то сьогодні праці, що висвітлюють питання музейної освіти, з'являються у великій кількості різнопланових видань, часто у нетематичних збірниках, у мізерних накладах (в Інтернеті їх зазвичай немає), що позбавляє можливості відстежити нові розробки та використати/запровадити їх на практиці. На жаль, якість деяких публікацій є низькою, що дуже гостро відчувають музейні співробітники.

Щодо освітніх процесів у музеї, то їх можна поділити на два основних напрями: внутрішній та зовнішній. Однак базою обох процесів є експозиція та виставки, фондова збірка, на основі яких реалізується освітня діяльність музею. *Внутрішній* освітній процес спрямований на додаткове навчання музейних співробітників, що забезпечують експозиційну, фондову та екскурсійну роботу. Навіть коли на роботу до музею приходить дипломований фахівець, все одно він має вивчити специфіку даної музейної установи, адже немає двох однакових музеїв з однаковою експозицією, а під час навчання отримуються загальні знання про роботу музеїв. Співробітники вивчають матеріали експозиції, фондові колекції, готують оглядові та тематичні екскурсії, лекції. Кожен музей має низку заходів, що сприяють підвищенню кваліфікаційного рівня фахівців у вигляді внутрішніх лекцій, семінарів, круглих столів, дискусій, тренінгів, майстер-класів, конференцій. До подібних заходів долучаються колеги з інших музеїв, що сприяє зовнішній професійній комунікації, обміну досвідом тощо.

Зовнішній освітній процес спрямований на долучення широкого загалу до музейних культурно-просвітніх програм. Розглядаючи цей аспект музейної освіти останнім часом, як правило, мається на увазі розвиток «музейної педагогіки», причому музейні працівники і шкільні педагоги вкладають різне смислове навантаження у підходах до цієї дисципліни. Тому ми свідомо не торкаємося питань «шкільної» музейної педагогіки, а розглядаємо музейну освіту як окреме явище у відповідному профільному закладі, яка має свої власні особливості. Хоча є думка, що в країні формується власна школа музейних педагогів [2, с. 35], проте і ця теза потребує уточнення – яких саме: музейних чи шкільних? Відмічається певна підміна понять, коли навіть музейні співробітники музейну педагогіку починають визначати як педагогічну дисципліну [9, с. 12].

Сам термін «музейна педагогіка» значно звужує розуміння освітнього процесу в музеї, спрямовуючи його на конкретну вікову категорію відвідувачів, хоча в музеї приходять люди різного віку – від маленьких до дорослих. Хоча, слід визнати, більш вдалого і таємного терміну поки що ніхто не запропонував. Останнім часом ту ж музейну педагогіку розглядають як розвиток різноманітних типів інтерактивних програм, хоча

основне змістове навантаження несе постійна експозиція музею, наповнення якої залежить від належно сформованої фондової збірки, та різноманітні постійно діючі чи тимчасові виставки. Більшість людей оглядають музейну експозицію самотійно. Тому експозиційні зали обов'язково містять додаткову текстову або візуальну інформацію про музейні предмети. Окрім етикеток у вітринах, у залах наявні пояснювальні відомості про періоди, людей або явища тощо – це так звані «експлікації», у яких подаються загальні наукові характеристики та пояснення по залах. Однак текст експлікацій прочитується незначним відсотком людей, тому часто безпосередньо у вітринах розміщують «анотації» з дуже стислим поданням наукового тексту, що набагато легше сприймаються відвідувачами, бо не зважаючи на лаконічність викладу, вони дуже **інформативні і змістовні**, чіткі та логічні. Тобто відвідувачі можуть засвоїти певний обсяг знань самотійно. Зараз є можливість впроваджувати різноманітні технологічні новації, наприклад: аудіогіди, сенсорні екрани, QR-коди [6, с. 385–392], які дають змогу значно розширити зміст музейної інформації та навіть висвітлити не представлені в експозиції теми. Звичайно, така побудова інформаційного наповнення експозицій майже не стосується музеїв художнього та мистецького профілів.

Зміст музейної експозиції визначає також спектр екскурсійних і лекційних послуг, які надаються відвідувачам. Велику роль у розумінні освітніх процесів у музеї відіграло знайомство з різними теоріями стилів навчання, що дійсно стало науковим підґрунтям для подальшого розвитку освітньої роботи [8, с. 153–167]. Нами вже піднімалися питання освіти в музеї на прикладі Національного музею історії України [1, с. 19–21], тому детально зупинятися на цьому немає сенсу, лише відмітимо деякі моменти.

Умовно музейні програми можна розділити на освітньо-навчальні, просвітницькі та розважальні, при цьому останні поступово починають домінувати.

Освітній процес у музеї, який відносять до неформальної освіти [3, с. 47], може відбуватися як на системній основі, так і в якості одноразового заходу. Неформальна освіта в сучасних музеях – це своєрідна зона свободи, адже вона дає змогу відійти від навчальних програм і зосередитися на тих питаннях, які найбільш цікавлять конкретну людину.

Музей дає змогу узагальнити, систематизувати і закріпити знання, отриманні під час навчання та отримати нові. Наприклад, історія вивчається протягом декількох років або семестрів. За цей час знання розпорошуються та частково забуваються, а в ході оглядової екскурсії за 1–1,5 академічні години окреслюються основні напрями розвитку на тому чи іншому історичному етапі, що створює цілісну картину минулого, поєднуючи її з сучасністю.

Зараз можна зустріти твердження, що слід поступово відмовлятися від оглядових екскурсій як таких, що важкі для сприйняття, особливо дитячої аудиторії. Але жодних досліджень з цих питань у нашій країні не велося, а от коли підходити до цього питання фахово і проводити опитування (анкетування), то неочікувано виявляється, що засвоєння інформації під час екскурсії – до 73%. Результати вищезгаданого дослідження засвідчили, що екскурсії допомагають уявити історичні події (49 % респондентів) та краще зрозуміти історію (47 %) [10, с. 23].

Сучасна людина існує серед різноманітних інформаційних впливів з усього світу, які часто дуже суперечливі, тому навчально-виховний процес у музеї також допомагає орієнтуватись у цьому розмаїтті, та й сам музей виступає зоною спокою і стабільності.

Ми маємо також цілу низку прикладів успішної взаємовигідної співпраці між музеями та навчальними закладами у формі практичних чи навчальних занять, проходження виробничої практики. З нашого досвіду така взаємодія, на жаль, не носить системний характер. Як правило, вона базується на особистих контактах і при зміні обставин (нове керівництво, звільнення зацікавленої особи, інше) зв'язки припиняються. Щоб така праця стала повноцінною, необхідна взаємодія освіти з музейною діяльністю.

Вже сьогодні ми можемо сказати, що музеї України мають величезний освітній потенціал, вони повинні стати не тільки центрами популяризації знання, а й повноцінними освітніми центрами.

Примітки

1. Вітрик І. С. Музеї в системі освіти (на досвіді роботи Національного музею історії України) / І. С. Вітрик // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали Другої науково-практичної конференції. – К., 2014. – С. 19–21.
2. Гайда Л. А. Музейна педагогіка як навчальна дисципліна / Л. А. Гайда // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали Четвертої науково-практичної конференції. – К., 2016. – С. 35–37.
3. Караманов О. В. Навчання у просторі музею: сучасні психолого-педагогічні засади / О. В. Караманов // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали Четвертої науково-практичної конференції. – К., 2016. – С. 45–47.
4. Ключко Ю. М. Сучасні освітні практики музеїв України / Ю. Ключко // Агора: зб. наук. ст. – Київ, 2015. – Вип. 14. – С. 70–75.
5. Маслай Г. Роль музейної педагогіки в освітньому процесі [Електронний ресурс] / Г. Маслай, Н. Ясінська. – Режим доступу: http://volynmuseum.com.ua/publ/muzej_osviti_volini_pri_volinskому_instituti_pisljadiplomnoji_pedagogichnoji_osviti/rol_muzejnoji_pedagogiki_v_osvitnomu_procesi/37-1-0-163.
6. Можаровська Т. М. Інформаційні технології у Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику: застосування QR-коду.

Сучасні реалії / Т. М. Можаровська., О. В. Можаровський // «Могилянські читання 2013». Збірник наукових праць. – К., 2014 – С. 385–392.

7. Панахид Г. І. Музейна педагогіка: тематичний покажчик літератури / Г. І. Панахид. – Львів: Видавництво «ЛІГА Львів», 2015. – 66 с.
8. Тіммер Д. Стилї навчання в музеї / Тіммер Д. // Музей: менеджмент і освітня діяльність. – Львів: Літопис, 2009. – С. 153–167.
9. Удовиченко І. В. Музейна педагогіка: теорія і практика. Науково-методичний посібник / І. В. Удовиченко. – К.: Логос, НМІУ, 2017. – 72 с.
10. Шестакова Е. Н. Историческое самосознание российской молодежи в конце XX – начале XXI века (на примере учащейся молодежи Пермского края): Автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. истор. наук / Е. Н. Шестакова. – Пермь, 2007. – 31 с.

Витрык И. С. Образовательные процессы в музее.

Образование в пространстве музея помогает углубить и расширить знания, которые получает человек в процессе обучения в школе или вузе. Однако до этого времени нет системного подхода к изучению такого вида образования, оно не включено в государственные образовательные программы, что сдерживает его развитие.

Ключевые слова: музейное образование, музейное пространство, экспозиция, выставка, фондовое собрание, музейная педагогика.

Vitryk I. S. Educational processes in museum.

Education in museum's space helps to deepen and broaden the knowledge that students acquires during the studying at schools and universities. However, so far there is no systematic approach to this kind of education. Museum's is not included to the educational programs, that hinders its development.

Keywords: museum education, museum space, exposition, exhibition, stock collection, museum pedagogy.

Л. К. Дідора, Т. О. Куцаєва

Розвиток дослідницьких (наукових) компетентностей музейного бібліотекаря

Авторками доповіді визначена актуальність розвитку неформальних дослідницьких (наукових) компетентностей музейного бібліотекаря. Обґрунтовано, що хоча у теорії та за штатним розписом названі компетентності не властиві посаді бібліотекаря, але вони логічно пов'язані з діяльністю наукової бібліотеки музею. Їх набуття значно сприяє не лише розвитку кадрового потенціалу музейної інституції, а й покращенню якості та змісту як наукових досліджень, так і результатів науково-експозиційної діяльності. Визначені напрями дослідницької (наукової) діяльності музейного бібліотекаря. На конкретних прикладах охарактеризовані результати вмотивованої дослідницької (наукової) діяльності музейного бібліотекаря для

підготовки виставки «Раритети обрядів та повсякдення єврейської громади України XIX – 1-ї трет. XX ст.» у Національному музеї історії України. Вперше, в контексті підготовки музейних кадрів, звернуто увагу на потребу надання музейному бібліотекарю функцій наукового співробітника (співробітника фондів) музею та проведення навчання у межах неформальної освіти.

Ключові слова: наукова бібліотека музею, екслібрис, неформальна освіта дорослих, музейна освіта, предмет музейного значення, юдаїка, компетентності бібліотекаря.

Музей визначають як багатопрофільну культурну інституцію, у якій наукова бібліотека відіграє особливу за статусом і призначенням роль. Не будучи доступною для широкого кола читачів з місцевої громади, музейна бібліотека обслуговує запити на підбір тематичної літератури наукових співробітників та екскурсоводів музею, рідше – запрошених читачів-музейників. У той же час, вважаємо, що на тлі традиційних професійних компетентностей (каталогізація, класифікація літератури, виконання інформаційних запитів) [1] і модерних професійних компетентностей (технічні, особистісні, міжособистісні, управління, надання послуг) [2, с. 6–8] бібліотекар у музеї має потенціал розвивати у себе і дослідницькі навички науковця.

Зважаючи на відсутність інтеграції між бібліотечною та музейною освітою, названу компетентність, фактично підвищення кваліфікації, можливо здобувати лише у межах неформальної освіти і лише за сприяння науковців музею. У той же час, ми впевнені, що набуття дослідницьких (наукових) компетентностей бібліотекарем має відбуватися разом із підвищенням кваліфікації наукових співробітників науково-експозиційних відділів і співробітників фондів під час комунікації на засадах партнерства та взаємної підтримки.

У цілому можливість оволодіти новими неформальними функціональними обов'язками під час трудової діяльності (а не всупереч їй), дозволить не лише значно покращити виконання музейним бібліотекарем своїх обов'язків, а й сприятиме розвитку музейного персоналу через розвиток особистості. Отже, на тлі надання «бібліоменеджером» або «менеджером інформаційної діяльності» [4] інформації і послуг розпочнеться набуття ним/нею нового статусу – науковця. Як приклад ефективності розвитку названих компетентностей наведемо діяльність наукової бібліотеки Національного музею історії України (далі – НМІУ). Зокрема, каталогізація букіністичних і антикварних видань у фондах музейної наукової бібліотеки вимагає знань і навичок, що дозволяють не лише розпізнати інформацію про видавця, автора та мову видання для певної рубрики каталогу, а й зрозуміти експозиційні перспективи видання. Дослідницькі навички музейного бібліотекаря дозволяють виокремлювати видання, цікаві не лише авторством, змістом

або періодом видання, т. зв. явними компонентами, а й особливими компонентами. Для цілого ряду виставкових проєктів велику експозиційну перспективу мають наступні елементи книжок: дарчі написи, екслібриси, нотатки на полях, штампи, печатки бібліотек та органів цензури, вкладення з інформацією про друкарські помилки та навіть сторонні вкладення (закладки, аркуші з нотатками). Наполягаємо, що хоча перелічені «особливі компоненти» видань виявляють бібліотекарі і в публічних бібліотеках, але вони не часто використовуються для тематичного експонування. Принаймні прикладів таких виставок нами у відкритих джерелах (моніторинг Інтернету) не знайдено. Лише музей «перетворить» книгу як одиницю бібліотечного фонду та предмет музейного значення у музейний предмет (для тимчасового зберігання), а надалі – в експонат виставки. З цією метою у межах підготовки виставки «Раритети обрядів та повсякдення єврейської громади України 19 – 1-ї трет. 20 ст.» науковці вмотивували музейних бібліотекарів не стільки до підбору літератури за каталогом, як до дослідження бібліотечних фондів. Перспективами названої взаємодії стало підвищення обізнаності бібліотекаря про музейні дослідження на окрему історичну тему, участь у музейному проектуванні, підготовка публікацій у співавторстві, звітування про позапланову роботу. За результатами неформальних тренінгів, що мали за мету передати знання про тему та розвинути навички впізнавання книжкових знаків [3, с. 30, 220] відомих збирачів юдаїки, тематичних ілюстрацій і фронтисписів, було виявлено та проведено атрибуцію восьми екслібрисів Ф. Вовка, штампу Кабінету-музею антропології та етнології імені Ф. К. Вовка при ВУАН і дарчого напису Ф. Вовку від філолога О. Русова (чоловік педагога Софії Русової) на цікавих самих по собі антикварних виданнях кін. 19 ст. – поч. 20 ст. Зібрана Ф. Вовком колекція стала основою Кабінету-музею антропології та етнології при ВУАН, який назвали ім'ям видатного етнографа. З цього музею у 1930-х рр. надійшов у сучасний НМІУ музейний предмет «Ригл» (ніж для нанесення традиційного малюнку на мацу). Таким чином, збережена, імовірно, у підвідділі етнографії народів України Кабінету-музею річ, буде презентована у композиції з екслібрисами та штампом. Це не лише урізноманітнить експонати виставки, а й ще більше візуалізує музейну розповідь про історію колекції юдаїки (недорогоцінні метали) в НМІУ. Результативним стало також дослідження ілюстрацій видань, що пов'язані з темою «юдаїка». В результаті художнє оформлення виставки буде здійснено за рахунок масштабування та мистецтвознавчого коментаря трьох кольорових фронтисписів з унікальної Єврейської енциклопедії Брокгауза та Єфрона, що під редакцією Л. Кацнельсона виходила у 1900 – 1910-х рр. У повному комплекті з 16 томів вона зберігається у музейній бібліотеці НМІУ. Особлива цінність книг і фронтисписів полягає у тому, що енциклопедія

ніколи не перевидавалася, а її репринтне видання, доступне у он-лайн форматі, цих зображень не містить.

Таким чином, розвиток дослідницьких (наукових) компетентностей музейного бібліотекаря, який досягається за рахунок побудови нових комунікаційних зв'язків, партнерства, рівності у музейному колективі та неформальної освіти, дозволяє не тільки підвищити рівень кваліфікації музейного персоналу, а й збагатити науково-експозиційну діяльність. Сучасний музей, спрямований на ефективну комунікацію з суспільством, здатний використовувати різні нематеріальні форми заохочення співробітника до проведення наукових досліджень та участі у музейному проектуванні. Будучи вмотивованим, отримавши знання і навички, що дозволяють визначати експозиційні перспективи предметів музейного значення та відчуваючи себе рівним у колективі науковців, лише бібліотекар здатний (і має повноваження) каталогізувати та атрибутувати цікаву інформацію у підзвітних бібліотечних фондах. У такий спосіб не властива його посаді дослідна (наукова) діяльність перетвориться у творчий та результативний процес пошуку пам'яток історії та культури для експозиційної діяльності. Принагідно зазначимо, що роботу музейного бібліотекаря у цьому випадку варто визначати як «тематичне комплектування предметів музейного значення».

Примітки

1. Вісім професійних навичок бібліотекаря [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://olga-methodlibkyiv.blogspot.com/2012/04/8.html>.
2. Дудник О. В. Професійні компетентності бібліотекаря в умовах інноваційної діяльності бібліотеки / В. О. Дудник // Інформаційні технології. – 2014 : 36. тез I Української конференції молодих науковців, 22–23 трав. 2014 р. – Київ: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. – С. 6–8.
3. Денисенко Л. М. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського: каталог / Л. М. Денисенко, Ю. К. Рудакова; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2017. – 350 с.
4. Поляк Н. П. Підвищення професійної компетентності молодого бібліотекаря як складова успішної діяльності бібліотеки [Електронний ресурс] / Н. П. Поляк // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі. Наук.-практ. Інтернет-конференція (Харків, Нб ХНМУ). 5–12.10.2015 – Режим доступу: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/9689/1/поляк.pdf>.

Дидора Л. К., Куцаєва Т. А. Развитие исследовательских (научных) компетентностей музейного библиотекаря.

Авторами доклада определена актуальность развития неформальных исследовательских (научных) компетентностей музейного библиотекаря. Обосновано, что хотя в теории и по штатному расписанию названные компетентности не

свойственны должности библиотекаря, но они логически связаны с деятельностью научной библиотеки музея. Их приобретение значительно способствует не только развитию кадрового потенциала музейной институции, но и улучшению качества и содержания, как научных исследований, так и результатов научно-экспозиционной деятельности. Определены направления исследовательской (научной) деятельности музейного библиотекаря. На конкретных примерах охарактеризованы результаты мотивированной исследовательской (научной) деятельности музейного библиотекаря для подготовки выставки «Раритеты обрядов и повседневности еврейской общины Украины XIX – 1-ой трети XX в.» в Национальном музее истории Украины. Впервые, в контексте подготовки музейных кадров, обращено внимание на необходимость предоставления музейному библиотекарю функций научного сотрудника (сотрудника фондов) музея и проведения обучения в рамках неформального образования.

Ключевые слова: научная библиотека музея, эксlibрис, неформальное образование взрослых, музейное образование, предмет музейного значения, юдаика, компетентности библиотекаря.

Didora L., Kutsayeva T. Development of research (scientific) competences of museum librarian.

The authors of the article determined importance of development of informal research (scientific) competences of the museum librarian. The authors substantiated that although the mentioned competences do not belong to the position of the librarian, but they are logically related to the activity of the librarian of the museum scientific library and their acquisition contributes significantly not only to the development of the personnel potential of the museum institution, but also to the improvement of quality of scientific researches and results of exhibition activity. Different topics of researches (scientific) of the museum librarian are determined. Different examples illustrate results of research (scientific) activity of the museum librarian during preparation of the exhibition "Rarities of rituals and everyday life of the Jewish community of Ukraine in 19th – 1st third of the 20 century" at the National Museum of History of Ukraine. For the first time, the attention of the researchers paid to the need to provide the museum librarian with the functions of a scientist or the museum funds employees in the framework of non-formal education.

Key words: scientific museum library, exlibris, non-formal education of adults, museum education, museum object, Judaica, competence of a librarian.

О. К. Зайченко

До проблем підготовки та перепідготовки музейних кадрів

У статті розглянуті прояви та наслідки резервів компетентності працівників та керівників музеїв України, а також вигоди від їх перетворення на сильні сторони і наведені пропозиції щодо змін у підготовці та перепідготовці музейних кадрів. Ключовими резервами визначені результат-орієнтоване мислення, сервісна та клієнтоорієнтована поведінка, узгодженість виконання функцій музею поміж собою. Підставою для визначення комплексу необхідних компетенцій сучасного музейного працівника обрано здійснення місії розвитку суспільства. Серед наголосів у

пропозиціях є поєднання формальної та неформальної освіти для забезпечення покрокової професіоналізації з розвитком усього актуального комплексу компетенцій. **Ключові слова:** музейні функції, музейні компетенції, музейний менеджмент, музейна комунікація.

Застосовуючи концепції організаційної поведінки та менеджменту, вивірені на практичну цінність протягом 20-річної роботи з розвитку навичок взаємодії у трьох середовищах (бізнесі, громадському, держуправлінні), до четвертого – музейного, ми дійшли висновку про гостро актуальні резерви у діяльності вітчизняних музеїв:

- 1) узгодженість зовнішніх та внутрішніх функцій;
- 2) результат-орієнтоване мислення керівників;
- 3) сервісна та клієнторієнтована поведінка працівників.

Перетворення цих резервів на сильні сторони менеджменту музеїв є надактуальним завданням, бо поза такої трансформації вони здатні спричинити дуже небезпечні наслідки.

Неузгодженість внутрішніх та зовнішніх функцій музею шкідлива тим, що призводить до домінування одних з них над іншими. У разі домінування внутрішніх функцій (збереження та дослідження) над зовнішніми (відпочинок та освіта) місія розвитку суспільства [11] стає нездійсненою для музеїв, бо зникає інтерес суспільства через відсутність актуальної музейної пропозиції. Мовчазне та непоказне навіть не привертає уваги, не лише не зацікавлює.

Хоча і у разі домінування зовнішніх функцій музею над внутрішніми кінцевий результат матимемо той самий – нездійсненність місії розвитку суспільства, бо спадщина виявиться втраченою, а та частка, що випадково уціліє фізично, виявиться недослідженою, не осмисленою, а тому, знову ж, не цікавою, тобто все одно втраченою комунікаційно та цивілізаційно.

Ще одна проблема узгодженості, синергії виникає при виконанні музеєм своїх зовнішніх функцій. Під впливом помилкового аналізу можливостей та загроз зовнішнього середовища може здаватися, що варто відмовитися від освіти на користь відпочинку [8, с. 77], а натомість дуже важливим є баланс, поєднання, взаємодоповнення однієї функції іншою. Сприйняття конкурентами інших музеїв, як спостерігаємо у SWOT-аналізі Запорізького краєзнавчого музею [1] зводить конкуренцію до суто продуктового рівня, а часом і до цінового, замість конкурування за майбутнє. Коли йдеться про розвиток суспільства, про зміцнення соціокультурного впливу, то йдеться саме про конкуренцію за майбутнє, тобто про його побудову, якщо керуватись ідеальними уявленнями про нього.

Посилення наголосу на синергії функцій музею серед настанов у мисленні музейної спільноти забезпечує гнучкість пропозиції, адаптацію послуги під запит, на потребі в якій наголошують колеги з туристичного сектору [6]. Гнучкість, адаптивність пропозиції є, у свою чергу, проявом сервісної поведінки.

Прикладом таких сервісних настанов можуть бути: «зберегти унікальні предмети, щоб покращити відпочинок у їх оточенні», «дослідити, осмислити,

щоб задіяти комунікаційну здатність предметів з т.зв. розуміння того чи іншого боку розвитку людства» [2].

Поки що, на жаль, доволі часто зустрічаються відмови від адаптації музейної послуги під запити зацікавлених споживачів [3, с. 98].

За нашими спостереженнями, фокусуванню на відвідувачі, його розвитку – і як особистості, і як споживача музейного продукту, перешкоджають деякі мисленеві кліше самих музейних працівників. Наприклад, у обговореннях різних тем з колегами з різних закладів довелося декілька разів почути, що музеї з безкоштовним входом не зацікавлені у потоці відвідувачів, а тому і не потребують розвитку клієнторієнтованості своєї інституції. Цікавим моментом є те, що одночасно з цим кліше побутує інше – нарікання на дорожнечу квитка та необхідність переходу усіх музеїв на безкоштовне відвідування, щоб зробити спадщину доступнішою.

Отже, чи є безкоштовні музеї учасниками конкуренції за відвідувача? На нашу думку, безумовно, є. Просто йдеться не про цінову чи продуктову конкуренцію, а про конкуренцію за «мізки» та майбутнє. Першими потрапляють у майбутнє, формують його під себе шляхом передбачення та послідовної діяльності [10, с. 107] і тому безкоштовним музеям так само важливо розвивати результат – та клієнторієнтоване мислення.

Окремо зупинимось на музеях навчальних закладів як прикладі безкоштовних музеїв в Україні. Особливість місії цих музеїв, на нашу думку, полягає у підтримці цікавості широкого загалу до освіти як основи успішної соціалізації, а також підтримці зацікавленості навчатись у конкретному навчальному закладі шляхом популяризації певної професіоналізації та висвітлення принад її старту саме в цьому навчальному закладі. Іншими словами, саме музеї навчальних закладів здатні заохотити найперспективнішу юнь та молодь надавати перевагу вітчизняним навчальним закладам – і зменшити тяжіння до закордонного туризму з метою навчання. Тобто йдеться про міжнародну конкурентоздатність навчальних закладів на ринку освіти завдяки конкурентоздатності музеїв цих закладів і клієнторієнтованості (розумінню моделі поведінки та керуванню увагою та стилем споживання) як її першої основи.

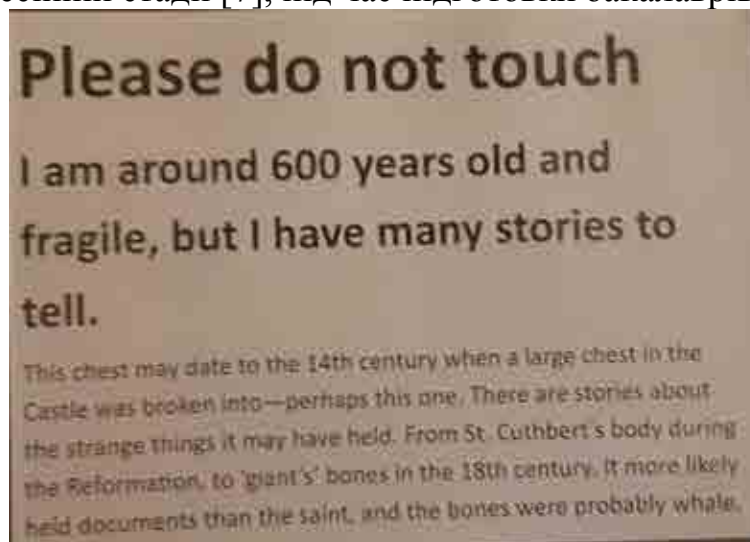
У даному випадку теж відслідковуємо побудову мисленевого ланцюжка, характерного для результат-орієнтованого мислення, – від мрії про професіоналізацію найпотенційнішої молоді саме в Україні в інтересах примноження добробуту саме тут до бачення про участь музеїв у подоланні міфу про недолугість навчання та кар'єри в Україні, і до місії музею з популяризації якості навчання та подальшої професіоналізації. І цей ланцюжок виводить нас на розуміння важливості знання свого відвідувача – хто це, як мислить, чого прагне у житті, як сприймає місце, куди прийшов, звідки у нього саме такі думки та прагнення тощо.

Брак сервісності поведінки [6] вітчизняних музеїв склав галузі негативний імідж і призвів до зниження відвідуваності, а отже і зменшення доступності спадщини. Кінцевий результат впливу даного резерву є таким самим, як і попередніх – місія розвитку суспільства залишається нездійсненою.

На подолання негативного іміджу музеїв як закладів інтелектуального дозвілля (тобто такої його форми, яка розвиває особистість та/чи групу) спрямовані, наприклад, публікації про молодих працівниць музеїв та їх внесок в осучаснення музейного життя [9].

Хоча залишається питання, чи змінюють подібні акценти факт відсутності сучасної форми комунікації правил поведінки в експозиційному просторі, що є традиційним наріканням з боку відвідувачів, коли вони отримують зауваження від доглядача. З іншого боку, завданню привернути увагу і дещо «олюднити» збірний портрет музейних працівників, тобто зняти своєрідну ксенофобію з боку неофітів, подібні публікації вдало служать. Одним з прикладів простої та сучасної форми комунікації правил перебування в експозиційному просторі є їх гумористична візуалізація (як у Museo del Prado чи Археологічному музеї у Вроцлаві) або персоніфіковані «звернення» від самих раритетних артефактів, якщо вони експонуються поза музейного середовища, зокрема у навчальному просторі (див. приклад на фотографії етикетки з одного з британських університетів, наведений на мал. 1). Персоніфікація розвиває уважність до спадку та стилю споживання інформації, носієм якої є раритетні предмети.

Питанням клієнторієнтованих маркетингових комунікацій закладів культури на прикладі типових помилок та вдалих кроків музеїв була присвячена наша лекція для студентів спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» НПУ ім. Драгоманова у листопаді 2017 року, під час якої особливо наголошувалося на місії соціокультурного закладу, вивченні поведінки споживачів культурних послуг та визначенні способів комунікації з ними. Найжвавішою реакцією студентів була саме на вправу про визначення якості комунікацій, яка дозволяла визначити охоплення текстом тих чи інших логічних рівнів, тобто його здатність сприяти здійсненню місії музею-автора тексту. З цього зробимо висновок, що закладати підвалини результат-орієнтованого мислення та знайомити з технологіями його застосування варто саме на до-професійній стадії [7], під час підготовки бакалаврів.

Малюнок 1. Фотографія етикетки, яка персоніфікує скриню як «оповідача».
Знято в інтер'єрі університету м. Дарем (Великобританія)

Оскільки професійні настанови випрацьовуються із поступовим поглибленням професіоналізації, то їх корекція у необхідному напрямку є завданням підвищення кваліфікації. Виходячи з характеру змін у ході навчання, варто віддати перевагу неформальним формам – тренінгам, зокрема.

У студентському колі брак результат-орієнтованого мислення проявляється у відсутності чіткої відповіді на питання «а навіщо мені саме ця професія, а не будь-яка інша, і хто для мене взірець у ній». Пізніше цей самий резерв проявляється як невідрефлексованість місії сучасного музею в щоденній роботі музейних працівників та ускладнена самоідентифікація [4, с. 39].

Відсутність чіткої місії, яка значно відрізнялася від місії конкурентів, знищує натхнення працівників [10, с. 119]. При цьому бути лідером думки можна лише відчуючи натхнення. Тому такими важливими є самоідентифікація та стратегічний намір, тобто те саме результат-орієнтоване мислення.

Перетворенню результат-орієнтованого мислення на сильну сторону менеджменту музеїв може перешкоджати, поміж іншого, і замкненість музеїв самих на собі, коли типовим питанням при знайомстві лунає «який у Вас музейний стаж», що цілковито відкидає конвергенцію в гуманітарній сфері і суперечить міждисциплінарній природі музею як такого. Тим дивнішою є подібна звичка, коли ми аналізуємо кар'єрні історії та кадровий склад музеїв за базовою підготовкою, бо вони вказують на успішне застосування в музейній сфері дуже різної освіти – не лише історичної, мистецтвознавчої, культурологічної, а і педагогічної, філологічної, театральної, музичної, архітектурної, економічної [5, с. 102–103].

Темі розвитку результат-орієнтованого мислення керівників національних музеїв та заповідників України був присвячений один із модулів дводенного семінару–практикуму «Музеї в сучасному світі» (м. Київ, 11 – 12 грудня 2017 року). Тоді ми запропонували власний погляд на деякі застарілі проблеми вітчизняного музейного менеджменту, а також на застосування результат-орієнтованого мислення в управлінні музеєм та на його розвиток. Про результат-орієнтоване мислення може йтися тільки за умови позитивної активації «хочу-буду» і готовності перевершувати власні результати, запускати власний ентузіазм. Активація «хочу-буду» – результат мислення з кінця, з відповіді на питання «заради чого?». І ось у цей момент віднаходимо кореневу проблему браку результат-орієнтованого мислення – за часи тоталітаризму нашої спільноті обрізали перспективу мислення, ми не мислимо таких періодів, як 20, 50, 100 років, бо одразу включається внутрішній спротив: «не доживемо», «вже буде байдуже». Відібравши здатність мріяти, нам насадили натомість нігілістичну зневіру та цинізм, привчили виглядати замість бути. І ця модель поведінки

несвідомо передається молодшим поколінням. Тому ключовий виклик лідерів думки (а музейним працівникам варто саме таку роль брати на себе) – відновити баланс бути та виглядати, навчитися знову мріяти, довіряти своїм мріям, і сміливо втілювати їх з усією вимогливістю до кожної деталі.

Наприклад, ми надихаємося мрією про справедливе суспільство, і вона підказує нам бачення, що мрія здійсниться, коли соціокультурний менеджмент буде зосереджено на позбавленні суспільної підтримки до злочинної поведінки. Ідеальний кінцевий результат музейних програм, здійснюваних у цьому руслі, – діє верховенство права і справедливе судочинство. Тоді результат, який ми ставимо за мету при розробці музейних програм, надихаючись мрією про справедливе суспільство, подолання правового нігілізму у колективній свідомості. Далі варто підпорядкувати весь робочий процес виробленню та здійсненню таких програм – і мрія здійсниться. І нехай не вводять в оману нікого з музейних працівників побоювання «надмірності» піднесення у намірах, бо пафос та пристрасність є обов'язковими складниками стратегічних намірів, здатних привести до мети [10, с. 120].

Основними висновками учасників за підсумком модуля «Застосування та розвиток результат-орієнтованого мислення в управлінні музеєм» стали тоді (наводимо пряму мову з анкет зворотного зв'язку):

- впевненості у вимірності соціокультурного впливу музею додало б чітке розуміння критеріїв та чіткий алгоритм вимірювання, приклади анкетування та його обробки;
- подолано сумніви стосовно того, як бути лідером у колективі – знайдено методи надання підлеглим свободи таким чином, щоб вона не перетворювалася на їх самозакоханість;
- стала зрозумілою користь анкетування з метою виявлення постійної аудиторії, а раніше виявляли за допомогою анкетування лише свої сильні та слабкі сторони.

ВИСНОВКИ:

1. Здійснення музеями місії з розвитку суспільства можуть блокувати:

- дисбаланс у реалізації функцій музею;
- брак результат-орієнтованого мислення, мрії, картини майбутнього, яке формують наукові працівники музею, досліджуючи та унаочнюючи комунікаційну здатність артефактів;
- брак сервісної та клієнторієнтованої поведінки кожного музейного працівника.

1. І тому перетворення цих резервів на сильні сторони має стати частиною програм та процесів підготовки та перепідготовки музейних працівників.

2. Розвиток результат-орієнтованого мислення може бути включено до програми підготовки бакалаврів за спеціальністю 028 та інших

профільних спеціальностей, а подальше нарощування компетентності у досягненні результатів варто підтримати відповідними тренінгами.

3. Розвиток сервісної та клієнторієнтованої поведінки потребує поєднання формальної та неформальної освіти, бо значною мірою залежить від настанов та послуговування конкретними практиками, а вони залежать від традицій та інших параметрів корпоративної культури кожного конкретного закладу.

4. Узгодженість зовнішніх та внутрішніх функцій музею вирішується також під час поглиблення професіоналізації, а тому потребує залучення засобів неформальної освіти.

Примітки

1. *Белікова М. В., Гресь-Євреїнова С.В.* Музейний менеджмент в Україні та світі: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / Белікова М.В., Гресь-Євреїнова С.В. // Економіка. Управління. Інновації. Випуск № 2(10), 2013.– Режим доступу: <https://secureurl.ukr.net/linkfilter/Cv6m2HS713yRXk2XSHQXkC4fBY/aHR0cDovL3d3dy5pcmJpcy1uYnV2Lmdvdi51YS9jZ2ktYmluL2lyYmlzX25idXYvY2dpaXJiaXNfNjQuZXhlP0MyMUNPTT0yJkkyMURCTj1VSIJOJlAyMURCTj1VSIJOJloyMUlEPSZJTUFHRV9GSUxFOX0RPV05MT0FEPTEmSW1hZ2VfZmlsZV9uYW1lPVBERi9ldWlMjAxM18yXzgucGRm?lang=ru&hue=S05OV1pWY1RvZTZ0bG9aWW1SeVhnMWc4RHp6b2R2NXY0cEd6d3pRRHF6Zz0&sat=ZG9vRE5UMV5k5clhmMjkwYWcwYkN6cG1nalpFVWJnekVaS2Q2X1ItaHlyRkwxZVBp>.
2. *Долак Я.* Музейная экспозиция – музейная коммуникация [Електронний ресурс] / Ян Долак // Вопросы музеологии. – 2010. – № 1. – С. 106–117. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/muzeynaya-ekspozitsiya-muzeynaya-kommunikatsiya>.
3. *Зайченко О. К.* Узгодження зовнішніх та внутрішніх функцій музею через призму сучасності, актуальності, клієнторієнтованості (за підсумками експертного анкетування) / О. К. Зайченко // Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 06-07 червня 2017 р. / редкол.: В. Г. Чернець (голова) та ін.– К.: НАКККиМ, Асоціація реставраторів України, Видавець Олег Філюк, 2017. – С. 97–101.
4. *Зайченко О. К.* Клієнторієнтованість маркетингових комунікацій музею: типові помилки та вдалі приклади / О. К. Зайченко // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали п'ятої науково-практичної конференції (28-29 вересня 2017 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К.: Талком, 2017 – С. 38–42.
5. *Зайченко О. К.* Організація підбору працівників з метою ефективного використання музейних збірок: методичний посібник / О. К. Зайченко; Національний музей історії України. – К.: Національний музей історії України, 2016. – 122 с.
6. *Конспект музейної зустрічі № 7. Сервіс у музеях. Управління музейної справи*

- та культурних цінностей / 08 лютого 2016 16:43 [Електронний ресурс] // Музейний простір. – Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/post/36561>.
7. *Концепция* профессионализации Марковой А. К. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/otvetrud/38/>.
 8. *Маньковська Р.* Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку / Руслана Маньковська // Краєзнавство. – 2013. – № 3. – С. 75–84.
 9. *Пилипюк С.* «У музеї працюєш? На стільці в залі сидиш?»: молоді працівники київських музеїв. Хто руйнує стереотип про нудних музейників [Електронний ресурс] / Софія Пилипюк // The Village /. – Режим доступу: <http://www.the-village.com.ua/village/culture/culture-people/268369-not-boring-museum>.
 10. *Хамел Гари, Прахалад К. К.* Конкурируя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня / Г. Хамел, К. К. Прахалад Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп Бизнес», 2002. – 288 с.: ил.
 11. *ICOM. Museum Definition* [Digital source] / ICOM: International Council of Museums. Access mode: <http://icom.museum/the-vision/museum-definition> (date of address 21.03.2018) – Title from the screen.

Зайченко О. К. К проблеме подготовки и переподготовки музейных кадров.

В статье рассмотрены проявление и последствие резервов компетентности работников и руководителей музеев Украины, а также польза от их превращения в сильные стороны, приведены предложения относительно изменений в подготовке и переподготовке музейных кадров. Ключевыми резервами определен результат-ориентированное мышление, сервисное или клиенто-ориентированное поведение, согласованность исполнения функций музея между собой. Основанием для определения комплекса необходимых компетенций современного музейного работника избрано осуществление миссии развития общества. Среди приоритетов в предложениях есть сочетание формального и неформального образования для обеспечения пошаговой профессионализации с развитием всего актуального комплекса компетенций.

Ключевые слова: музейные функции, музейные компетенции, музейный менеджмент, музейная коммуникация.

Zaichenko O. To the problems of museum staff training and retraining.

The article examines the manifestations and consequences of the competency reserves of the staff and managers of museums of Ukraine as well as the benefits of turning them into strengths, and suggests changes in the education and re-schooling of museum staff. The key reserves are the result-oriented thinking, service and client-oriented behavior, and the functions coherence in museum activities. The basis for defining the core competencies of modern museum professionals is the implementation of the mission of development of society. Proposals of changes emphase a combination of formal and non-formal education to provide step-by-step professionalisation with the development of the entire complex of core competencies.

Keywords: museum functions, museum competences, museum management, museum communication.

Ю. А. Конюшенко

Виховання молодих музейних кадрів на прикладі музею історії НУА

У статті ставиться завдання розглянути необхідність участі вищих навчальних закладів у вихованні та навчанні студентської молоді за рахунок залучення їх до музейної діяльності на прикладі досвіду музею історії ХГУ «НУА».

Показано, що процес формування відповідальної вільної з високими моральними цінностями особистості складний і багатогранний. У сучасних умовах швидких змін у суспільстві важливим завданням освітянської галузі є виховання молодого покоління, гідного своєї Батьківщини. Виділені основні завдання, що стоять перед сучасними музеями вищих навчальних закладів як важливими учасниками навчального процесу.

З'ясована та обґрунтована необхідність музеїв історії при вищих навчальних закладах допомагати у здобутті не лише теоретичних, а й практичних вмінь, впливати на процес виховання молоді, корегувати і спрямовувати його у правильному напрямі.

На прикладі досвіду Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» у формуванні професійних навичок учнів та студентів, підготовки молодих кадрів екскурсів розглянуті шляхи та способи залучення учнівської молоді та студентства до музейної роботи. На основі вивчення досвіду музею НУА виділені основні функції, форми та напрями роботи музею історії ХГУ «НУА», що допомагають набуттю практичного досвіду, формуванню у студентів світогляду, сприяють підвищенню інтересу до навчання, вмотивованості до навчальної діяльності, формуванню почуття громадянської відповідальності.

У висновках узагальнюється діяльність музею історії ХГУ «НУА» у підготовці спеціалістів, підтверджується позитивний виховний вплив музею історії НУА на формування особистості молодого покоління та один з ефективних засобів залучення молоді до участі в академічному та суспільному житті.

Ключові слова: освіта, виховання, безперервна освіта, музей історії НУА, учні та студенти, екскурсоводи.

Сьогодні для українського суспільства як ніколи актуальним є виховання молоді з почуттям гідності, самоповаги, поваги до історії власної країни, до народних традицій. Як показує досвід, з року в рік помітно змінюються духовні запити та інтереси сучасної молоді, зростає скептицизм, іноді недовіра до слів, до духовних цінностей, що вважалися колись непохитними. В той же час, інтерес до фактичного боку історії, висновки з якої молодь намагається зробити самотужки, зберігається [7, с. 90]. У процесі засвоєння історичних знань з'являються певні вміння та навички, використовуючи які молода людина визначається у своєму ставленні до багатьох речей і обирає свій шлях на майбутнє. ХХІ століття

створює багато можливостей для реалізації творчого потенціалу кожної людини і дуже важливо підготувати молоде покоління до цього, навчити їх правильно та грамотно реалізовувати ці можливості.

Виховання молоді, здатної миттєво адаптуватися до викликів суспільства – ось одна з функцій освітньої галузі. Бути мобільним, енергійним, творчим, високопрофесійним спеціалістом у надшвидкому ритмі життя – саме цього нині вимагає інформаційне суспільство. Лише теоретичні знання, навіть при найвищому їх рівні, без практичного закріплення не можуть стати запорукою підготовки професіонала. Тому з перших років навчання студентів необхідно залучати до практичної роботи, що буде пов'язано з певними площинами їх діяльності у майбутньому.

Музеї вищих навчальних закладів (ВНЗ) є важливими навчально-виховними структурними підрозділами, що допомагають здобути не лише теоретичні, а й практичні вміння. Вони беруть на себе функції учасника навчального процесу, допомагають формуванню у студентів світогляду і виховують особистість.

Як зазначають фахівці, працівники музеїв ВНЗ, особливо це спостерігається тоді, коли студентство залучається до активної співпраці з цим освітньо-виховним підрозділом. На прикладах діяльності відомих професорів, вчених, студентів, через історію розвитку закладу та життя колективу у молоді формується позитивне ставлення до історії, здобуваються практичні навички, прищеплюється бажання до самовдосконалення [8, с. 311].

Особливість роботи музею історії НУА пов'язана з унікальністю самого навчального закладу, з його ідеєю безперервної освіти, що покладена в основу діяльності Академії, принципами цілісності освітньої системи, спадковості між різними ступенями та формами освіти, інтеграції всіх освітніх структур навчального закладу [1, с. 123]. Безперервна освіта в межах наукової школи В. І. Астахової розуміється як формування у особистості протягом усього життя потреби у самовдосконаленні та створенні умов для задоволення цих потреб [4, с. 123].

У 2004 році основу виховальної діяльності НУА склала Концепція виховної роботи в умовах функціонування системи безперервної освіти. Її метою була визначена підготовка професійно й культурно розвиненої особистості, яка матиме здібності до професійної, інтелектуальної та соціальної творчості, володітиме стійкими вміннями та навиками виконання професійних обов'язків, усвідомлюватиме необхідність навчання та самовдосконалення протягом усього життя [4, с. 123].

Музей історії ХГУ «НУА» як складова цілісної освітньо-виховної системи відіграє активну роль у цьому процесі. Створений у 1999 році з метою ознайомлення студентів, школярів, викладачів та співробітників,

а також гостей Академії з історією виникнення, становлення та розвитку першого в Україні приватного навчального закладу, він зазнав низку перетворень. Зараз він займає площу понад 100 м², що безперечно розширило можливості для роботи. З 2010 року музей носить звання зразкового і є єдиним серед приватних вузів Харкова [5, с. 3]. Починаючи зі старших класів економіко-правової школи та першого курсу НУА, учні та студенти долучаються до безпосередньої участі у діяльності музею. Вони отримують можливість працювати з експонатами, проявити себе в екскурсійній справі, взяти участь в організації та проведенні зустрічей з визначними людьми. Всі напрями музейної діяльності: екскурсійна, виставково-експозиційна, фондова й науково-просвітницька, з успіхом застосовуються на практиці. Функціонує Рада музею, зі студентів та учнів старших класів сформований корпус екскурсоводів.

Однією з важливих форм виховної роботи музею історії НУА є екскурсійна діяльність. Щороку музей відвідує близько тисячі гостей. Це співробітники Академії, школярі, студенти та їх батьки, учасники конференцій, турнірів, свят. Студенти й учні-екскурсоводи проводять екскурсії не лише в музеї та на виставках, а й по Академії та містом Харків. Окрім екскурсій, школярі і студенти беруть активну участь в організації уроків пам'яті, тематичних занять. Складно переоцінити значення цієї роботи для екскурсоводів. Під час підготовки екскурсії студенти отримують досвід дослідницько-пошукової праці – підбору необхідного фактичного матеріалу, його вивчення, підготовки індивідуального тексту екскурсії. Під час проведення екскурсії набуваються навички вільного спілкування, володіння аудиторією, формується та відшліфовується ораторська майстерність. Усвідомлення того, який величезний шлях подолав колектив НУА за двадцять сім років свого існування породжує почуття гордості, любові до свого навчального закладу [6, с. 445].

Не менш важливим напрямом у практичному навчанні студентів є їх залучення до виставкової роботи. Щороку відбувається відкриття декількох тематичних виставок з фондів музею історії НУА. Обов'язково готуються виставки до Дня знань, Нового Року, проводяться конкурси «Історія моєї родини», День перемоги та День народження НУА. Молодь Академії виступає активним учасником процесу їх підготовки, монтажу та презентації. Це дає можливість школярам і студентам добре ознайомитися з історією створення свого навчального закладу, його структурою, провести дослідницьку роботу, дізнатися цікаве про свій факультет, науковців, які є гідним прикладом для наслідування [3, с. 158].

Робота з фондами – одна з невід'ємних функцій музею та складова набуття практичного досвіду в НУА. Молоді спеціалісти долучаються до підбору історичних джерел, оригінальних експонатів, інших музейних

предметів, їх обліку, систематизації. Робота у фондах музею учнів і студентів знаходить також відображення у тематиці рефератів, доповідей, повідомлень та виступів, присвячених традиційним заходам Академії [2, с. 66].

Особливим напрямом роботи музею НУА є написання літопису – важливого інформаційного джерела та укладання Книги Пошани. За рішенням Вченої ради і рекомендацією Ради музею за вагомий внесок у розвиток Академії до книги вносяться імена найкращих співробітників, викладачів, студентів та учнів НУА.

Літопис, що ведеться з 1991 року, відображає всі без винятку події життя Народної Української Академії такі як: конференції, святкові заходи, круглі столи, студентські зібрання і поїздки, практики і стажування, концерти та КВК, нагородження учасників олімпіад та спортивних турнірів. Всі події докладно фіксуються. Окрім інформативної частини, у ньому розміщені світлини найцікавіших фактів та незабутніх моментів життя навчального закладу і його колективу. Студенти активно долучаються до роботи над літописом, вони, тим самим, не лише творять історію своєї *Alma Mater*, а й залишають наступникам найважливіші академічні події.

Всі перелічені активні форми та методи роботи, застосовані у музеї історії НУА, є педагогічно доцільними і охоплюють увесь освітній процес. Вони мають ряд позитивних моментів, що включають у себе взаємодію молоді, самостійний пошук істини, ініціативність, творчість. Залучення школярів і студентів НУА до музейної діяльності дає можливість сформувати особливе творче бачення подій, явищ, історичного процесу. Все це реалізується через вивчення фондкових документів та картотек, створення власних текстів екскурсій, розробки екскурсійних маршрутів, втілення власних ідей при побудові виставок.

Отже, виховання відповідальної, вільної з високими духовними цінностями особистості надважливе завдання сьогодення. Завзятий учасник створення і розвитку культурно-освітнього середовища, необхідного для підготовки спеціалістів відповідного рівня, музей історії НУА сприяє формуванню у студентів і школярів поваги до історії, культури, традицій свого народу. Залучення студентів до активної музейної діяльності ХГУ «НУА» є запорукою появи у молоді необхідних у майбутньому практичних вмінь та навиків, формування певної суми етичних норм, переконань та високих моральних принципів.

Примітки

1. *Ена Т. Н.* Вузовский музей в системе непрерывного образования (на примере музея истории НУА) / Т. Н. Ена // Університетські музеї: європейський досвід та українська практика: Зб. пр. Міжнар. наук.-практ. конф. (6-7 жовт. 2011 р., м. Київ) / упор. Л.В. Казанцева; Укр. комітет Міжнар. ради музеїв ; Мін-во

- освіти і науки молоді та спорту України ; Київ. нац. ун-т імені Тараса Григоровича Шевченка; Нац. техніч. ун-т України «Київ політех. ін-т»; Держ. політех. Музей при НТУУ «КПІ»; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2012. – С. 120–132.
2. *Ена Т. Н.* Роль и задачи музея в развитии корпоративной культуры вуза / Т. Н. Ена // Музейная педагогика в действии / [авт. кол.: В. И. Астахова и др.] ; Нац. укр. акад., Асоц. вуз. Музеев Харькова. – Харьков : Изд-во НУА, 2012. Кн. 2: Роль вузовских музеев в формировании и развитии культурно-образовательной среды. – С. 60–68.
 3. *Конюшенко Ю. А.* Формування позитивного історичного мислення: роль музеїв вищих навчальних закладів / Ю. А. Конюшенко // Образовательные риски: суть и подходы к решению : материалы ежегод. Междунар. науч. - практ. конф., [Харьков], 15 февр. 2018 г. / Ин-т высшего образования НАПН Украины, Харьк. гуманитар. Ун-т «Нар. укр. акад.» [и др.; редкол.: Е. В. Астахова (глав. ред.) и др.]. – Харьков: Изд-во НУА, 2018. – С. 157–159. (интеллектуальный потенциал общества в условиях перманентных социальных изменений: пути сохранения и развития).
 4. *Непрерывное образование как принцип функционирования современных образовательных систем (первый опыт становления и развития в Украине): моногр.* / Нар. Укр. акад.; под общ. ред. В. И. Астаховой. – Харьков: Изд-во НУА, 2011. – 216 с.
 5. *Обзорная экскурсия по музею истории НУА* / Нар. укр. акад.; [Сост. Е. Н. Шестакова]. – Х.: Изд-во НУА, 2015. – 63 с.
 6. *Очерки истории Народной украинской академии* / Нар. укр. акад.; под общ. ред. В. И. Астаховой, Е. В. Астаховой. – Х.: Изд-во НУА, 2006. – 520 с.
 7. *Перцева Ж. Н.* Во славу пришлого, в назидание будущему / Ж. Н. Перцева // Невичерпне джерело духовності: Нариси про діяльність музеїв вищих навчальних закладів м. Харкова / Голов. упр. освіти і науки Харк. Облдержадмін., Харк. гуманітарн. ун-т «Нар. укр. акад.»; [За заг. ред. В. І. Астахової]. – Х.: Вид-во НУА, 2003. – С. 83–100.
 8. *Перцева Ж. Н.* Музей истории Харьковского Национального медицинского университета – хранитель традиций университетской культуры / Ж. Н. Перцева // Університетські музеї: європейський досвід та українська практика. – Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2012. – С. 306–319.

Конюшенко Ю. А. Воспитание молодых музейных кадров на примере музея истории НУА.

В статье ставится задача рассмотреть необходимость участия высших учебных заведений в воспитании и обучении студенческой молодежи за счет привлечения их к музейной деятельности на примере опыта музея истории ХГУ «НУА».

Показано, что процесс формирования ответственной, свободной, с высокими моральными ценностями личности сложный и многогранный.

В современных условиях быстрых изменений в обществе, важной задачей образовательной отрасли является воспитание молодого поколения, достойного своего Отечества. Выделены основные задачи, которые стоят перед современными музеями высших учебных заведений, как важными участниками образовательного процесса.

Выяснена и обоснована необходимость музеев истории при высших учебных заведениях помочь в получении не только теоретических, но и практических учений, влиять на процесс воспитания молодежи, корректировать и направлять ее в правильном направлении.

На примере опыта Харьковского гуманитарного университета «Украинская народная академия» в формировании профессиональных навыков учеников и студентов, подготовки молодых кадров экскурсоводов, рассмотрены пути и способы привлечения ученической молодежи и студенчества к музейной работе. На основе изучения опыта музея НУА выделены основные функции, формы и направления работы музея истории ХГУ «НУА», которые способствуют приобретению практического опыта, формированию у студентов мировоззрения, способствуют повышению интереса к обучению, мотивированности к учебной деятельности, формированию чувства гражданской ответственности.

В выводах обобщается деятельность музея истории ХГУ «НУА» в подготовке специалистов, подтверждается позитивное воспитательное влияние музея истории НУА на формирование личности молодого поколения как одно из эффективных средств привлечения молодежи к участию в академической и общественной жизни.

Ключевые слова: образование, воспитание, непрерывное образование, музей истории НУА, ученики и студенты, экскурсоводы.

Konyushenko Yu. Education of young museum staff on the example of the Museum of History of PUA.

The article with the importance of higher educational establishments participating in upbringing and teaching students' youth means of engaging students in museum activities on the example of Museum of Kharkiv University of Humanities 'People's Ukrainian Academy'. The main tasks of modern museums of higher educational establishments as important participants of academic activity have been distinguished.

Museums, being important teaching and educational units, take functions of a participant of educational process, assist to develop worldview among students and develop their personality, promote to acquire practical skills and knowledge, needed in modern rapid pace of information society development.

On the example of the experience of Kharkiv University of Humanities 'People's Ukrainian Academy' in development of pupils' and students' professional skills, training museum guides' young staff, the ways and means of attracting pupils' and students youth to museum work have been considered.

On the grounds of studying the experience of PUA Museum, the main functions, forms and directions of operating activities of Museum of History of Kharkiv University of Humanities 'People's Ukrainian Academy' have been distinguished, they help to acquire practical experience, to develop students' worldview, enable to increase the level of interest for learning, motivation for learning, motivation for educational activities, development of the feeling of civil responsibility.

In conclusion, the activity of the Museum of History of Kharkiv University of Humanities 'People's Ukrainian Academy' in training professionals has been generalized, the positive upbringing impact of the Museum of PUA History to the development of young generation's personality and one of effective ways of engaging youth to participate in both academic and social life.

Keywords: education, upbringing, lifelong education, the Museum of PUA History, pupils and students, museum guides.

А. М. Лузан

Використання сучасних технологій у музейній справі як практично- комунікативної платформи для збереження нематеріальної культурної спадщини з погляду студента – музеєзнавця

У статті висвітлюється проблема збереження нематеріальної культурної спадщини з використанням новітніх технологій, а саме можливостей internet-простору, задля створення сучасної комунікативної платформи між поколіннями людей. Розкривається поняття нематеріальної культурної спадщини та законодавча база, яка дає змогу музеєфікувати, а значить зберегти генетичну культурну пам'ять українського народу. Аналізується сучасний стан етнографічного музейництва, роль етнографічних музеїв у збереженні нематеріальної культурної спадщини. Розглядається нова форма музейної комунікації і засобу музеєфікації – етнографічний online-музей.

Ключові слова: online-музей, етнографічний музей, нематеріальна культурна спадщина, сучасні музейні інформаційні технології.

Збереження нематеріальної культурної спадщини на сьогоднішній день стало досить актуальним питанням у світовому культурному просторі.

І нагальність вирішення цього питання підтвердилася прийняттям Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини [4]. Україна не стала осторонь цього процесу і приєдналася до документу, чим відкрила офіційну сторінку у розвитку процесу збереження нематеріальної культурної спадщини й отримала можливість її музеєфікації та охорони [3; 7]. Етнографи, етнологи, фольклористи, науковці нашої держави займалися дослідженням цієї проблеми протягом не одного десятиліття, тож активно включилися у розвиток даного питання. На сучасному етапі розробляються проблеми традиційного глиняного посуду у харчовій культурі українців та традиції української кухні Наддніпрянщини [12], розгляд вбрання як знакової системи на Слобожанщині [10], етнографічні та краєзнавчі дослідження Слобожанщини [6], що допомагає музеєфікації традиційної спадщини нашого народу.

Молоде покоління музейників зацікавилася проблемою збереження традиційної культури українців. А почався цей процес з залучення студентів до середовища етнографічних музеїв. Саме розвиток етнографічного музейництва на сьогодні постає актуальним питанням. Для розвитку суспільства, розуміння свого походження, коріння, приналежності до тієї чи іншої народності потрібно вивчати свої витoki, збирати, занотовувати і зберігати пам'ятки та свідчення для наступних поколінь, чим і займається сучасний етнографічний музей. Тому проблема створення нових, а також розвиток існуючих етнографічних музеїв в Україні, залучення до цього процесу сучасних технологій, більшої кількості

професіоналів та носіїв народної культури постає досить гостро, зважаючи на сучасні умови розвитку суспільства.

Сьогодні досить важко здивувати і чимось зацікавити потенційну музейну аудиторію. Тому виникають ідеї створення музеїв етнографії нового типу, які змогли б зацікавити відвідувачів будь-якого віку, будь-якої професії, що змогли б показати культурні, побутові надбання народу з різних боків, під іншим кутом зору, що відповідало би вимогам сучасності. Цьому сприяє велика кількість новітніх технологій, якими музеї України з року в рік користуються все активніше і створюють сучасний, цікавий музей. Велика кількість сучасних робіт присвячена загальному аналізу використання новітніх технологій та аналізу проблем, пов'язаних з цим питанням у музейній справі [8; 11].

Розглядати проблеми та перспективи розвитку етнографічного музейництва варто через призму створення сучасного музею цього профілю. Приклади музеїв такого типу вже існують в internet-просторі [5]. Але етнографічного online музею немає. Тому, групою студентів-музеєзнавців було вирішено створити сучасні етнографічні online-музеї. Мій перший пілотний проект – online-музей тістотворчих традицій Луганщини «Латаний» коржик».

Метою створення музею та його завданням стало бажання ознайомитися самій і ознайомити населення цього регіону з традиціями приготування борошняних страв і печив, культурою їх споживання, значенням у повсякденному житті людей. По суті кожен населений пункт Луганської області, і навіть міста, мають можливість стати етнографічним музеєм, бо є носіями своїх автентичних традицій. І тому виникла ідея об'єднання цих традицій заради збереження традиційної культури нашого народу. Створення сучасного музею етнографії потребує розробки наукової концепції, яка базується на польових та наукових дослідженнях, розумінні цілей і завдань створення та розвитку online-музею, пошуку шляхів і методів реалізації цього проекту [1].

На Луганщині, де етнографічного музею такого напрямку не існує – це нагальний і цікавий проект. Зважаючи на те, що сучасний світ знаходиться в мережі internet, для популяризації етнографічного музею був створений блог online-музей тістотворчих традицій Луганщини «Латаний» коржик». Вузький за профілізацією, він проводить культурно-освітню та науково-дослідну діяльність. У ньому розміщуються: історичні довідки і світлини про культуру та побут народу, новини про проведення різноманітних заходів саме тісторобного напрямку, майстер-класи з відтворення давніх тістотворчих традицій, галерея цікавих рецептів, що охоплює традиційну культуру харчування Слобожанщини та обрядовість, пов'язану з різними святами українців.

Звісно ж, для створення online-музею необхідно розробити план роботи, в якому потрібно визначити місце і роль етнографічного музею у сучасному суспільстві. З чого можна зробити висновок, що людям потрібно розповісти, що таке етнографія і як вона стосується безпосередньо кожного жителя того чи іншого регіону України.

Збереження нематеріальної культурної спадщини починається зі звичайного спілкування між людьми. Таким чином, кожна людина може стати учасником цього процесу і може долучитися до створення музею, а отже

розпочнеться збір інформації (фото, фоно, аудіо, відео), яка стосується теми музею. Це можливо лише, якщо самостійно проводити масові етнографічні дослідження. І це є досить нелегким процесом, адже час минає і лишається дуже мало живих носіїв інформації [2].

Отже, для розвитку та популяризації нематеріальної культурної спадщини через етнографічні online-музеї в першу чергу потрібно заохотити суспільство до співпраці, поширити і донести до загалу ідею його створення, для чого він створюється, вивчити смаки. Це і було зроблено на прикладі online-музею «Латаний» коржик» тістотворчих традицій Луганщини. З якою метою, задля чого створюється музей етнографічного напрямку, яке має значення для суспільства, як збирається, комплектується і зберігається інформація, створюється online експозиція, для ознайомлення мешканців краю з власною культурою та ідентифікація себе як частки одного народу українців. Адже саме людина, а не тільки предмет, є носієм цінної інформації [2]. А це так необхідно у світі технологій і швидкості, оскільки етнографічний музей, нехай і online викладі, стане засобом для спілкування людей, містком між поколіннями, між культурами, засобом для порозуміння, тобто online-музей стає саме тією необхідною комунікативно-практичною платформою. Про це свідчать і мої польові дослідження, адже і мій проект «Латаний» коржик» заснований на розповідях моєї мами, Лузан Тетяни Василівни, мешканки села Чабанівка Новоайдарського району, про приготування повсякденних страв та печив [9]. Саме ці спогади стали основою створення етнографічного музею вузької спеціалізації, заради відновлення традицій, які втрачаються.

Таким чином, можна зробити висновок, що збереження нематеріальної культурної спадщини сьогодні на часі, а використання новітніх технологій стане в нагоді у вирішенні даної проблеми і дасть можливість створити практично-комунікативну платформу, а людині шанс усвідомити, що вона має що цінувати, досліджувати, розвивати, а саме культурні традиції власного народу, буде зацікавлена у розвитку цього процесу, матиме моральну і меморіальну потребу задля збереження для наступних поколінь. У сукупності, всі ці чинники дадуть суттєвий поштовх для збирання, дослідження, музеєфікації та збереження нематеріального духовного спадку нашого народу студентами-музеєзнавцями, а мережа internet дає безліч можливостей, тож ними варто скористатися.

Примітки

1. *Вайдахер Ф.* Загальна музеологія: Посібник / Ф. Вайдахер / Перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х. Назаркевич. – Львів: «Літопис», 2005. – 632 с.
2. *Глушко М. С.* Методика польового етнографічного дослідження: Навч. посібник / М. С. Глушко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 288 с., іл.
3. Закон України від 06.03.2008 № 132 «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult_old/uk/publish/article/391359.

4. Конвенція ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної культурної спадщини» від 17 жовтня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/natsiy-obednanih-rganizatsiya/konventsia-pro-ohoronu-nematerialnoji-2003-24578.html>.
5. Красиков М. М. Проект виртуального музею «Зинаида Серебрякова и Харьковщина» [Електронний ресурс] / М. М. Красиков. – Режим доступу: http://alumni.univer.kharkov.ua/wp-content/univerokukrcom/Lunev_2014.pdf.
6. Красиков М. М. Сумцов і ми / М. Красиков // Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України: вибр. пр. / М. Ф. Сумцов. – Харків, 2008. – С. 508–542.
7. Наказ Міністерства культури України від 11.12.2017 № 1319 «Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0020-18>.
8. Рибка О. П. Віртуальний простір – реальні відвідувачі (з досвіду Національного літературно-меморіального музею Григорія Сковороди) [Електронний ресурс] / О. П. Рибка. – Режим доступу: http://alumni.univer.kharkov.ua/wp-content/univerokukrcom/Lunev_2014.pdf.
9. Спогади Лузан Тетяни Василівни (у дівочтві Коляденко) від 04.03.2017 р. село Чабанівка Новоайдарського району Луганської області // Польові матеріали автора [ПМА].
10. Сушко В. Головний убір як символ шлюбу в українській традиційній культурі [Електронний ресурс] / В. Сушко // Матеріали до української етнології. – 2015. – Вип. 15. – С. 59–64. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mdue_2015_14_10.
11. Трофименко Т. М. Технічні не – можливості: Що заважає музею на шляху до майбутнього? [Електронний ресурс] / Т. М. Трофименко – Режим доступу: http://alumni.univer.kharkov.ua/wp-content/univerokukrcom/Lunev_2014.pdf.
12. Щербань О. В. Глиняний посуд у народній культурі харчування українців: українсько-середньоазійські паралелі / О. В. Щербань // Харьковский историко-археологический сборник. – Вып. 19. – Харьков: Мачулин Л. И., 2016. – С. 80–90.

Лузан А. Н. Использование современных технологий в музейном деле как практично-коммуникативной платформы для сохранения нематериального культурного наследия с точки зрения студента – музейоведа.

В статье освещается проблема сохранения нематериального культурного наследия с использованием новейших технологий, а именно возможностей internet пространства, для создания современной коммуникативной платформы между поколениями людей. Раскрывается понятие нематериального культурного наследия и законодательная база, которая дает возможность музеефицировать, а значит сохранить генетическую культурную память украинского народа. Анализируется современное состояние этнографического музейного дела, роль этнографических музеев в сохранении нематериального культурного наследия. Рассматривается новая форма музейной коммуникации и способа музеефикации – этнографический online-музей.

Ключевые слова: online-музей, этнографический музей, нематериальное культурное наследие, современные музейные информационные технологии.

Luzan A. The use of modern technologies in museum work as a practical - communicative platform for the preservation of intangible cultural heritage from the perspective of a student – museum expert.

The article covers the problem of preserving the intangible cultural heritage using the latest technologies, namely the possibilities of the Internet space, in order to create a modern communicative platform among generations of people. Studied the concept of intangible cultural heritage and the legal framework that allows museification, and thus preserve the genetic cultural memory of the Ukrainian people. An analysis is made of the current state of ethnographic museums, the irroleinpreserving the intangible cultural heritage. A new form of museum communication and museum designis considered – this is an ethnographic online museum.

Keywords: online - museum, ethnographic museum, intangible cultural heritage, modern museum information technologies.

Н. С. Мартемьянова

К вопросу о формировании профессиональной компетентности в организации образовательного процесса в музее

Современные образовательные стратегии ориентируют на формирование творческой, мобильной личности, обладающей устойчивой системой знаний, ценностных ориентаций, способной самостоятельно решать проблемы в различных сферах деятельности. Решение этих сложных задач требует поиска альтернативного образовательного пространства, кардинального пересмотра и модернизации многих сформировавшихся за предыдущие десятилетия методов, приемов и способов образовательной деятельности. В статье анализируются актуальные проблемы формирования профессиональных компетенций, которые необходимы для организации образовательного процесса в музейном пространстве. По мнению автора, внедрение инновационных технологий в сферу культурно-образовательной деятельности музея стало необходимостью, продиктованной новыми потребностями современного общества. Такая практика позволит кардинально изменить стратегию музейного образования, модернизировать формы и методы проведения образовательных мероприятий в музейной среде, выйти на новый уровень сотрудничества со всеми организациями, заинтересованными в потреблении образовательных услуг музея.

Ключевые слова: музейно-образовательные технологии, профессиональные компетентности, музейная среда, музейное пространство.

Современные образовательные стратегии ориентируют на формирование творческой, мобильной личности, обладающей устойчивой системой знаний, ценностных ориентаций, способной самостоятельно решать проблемы в различных сферах деятельности, опираясь на общесоциальный и личный опыт. Решение этих сложных задач требует

поиска альтернативного образовательного пространства, кардинального пересмотра и модернизации многих сформировавшихся за предыдущие десятилетия методов, приемов и способов образовательной деятельности. В полной мере это касается деятельности всех учреждений – участников современного образовательного процесса, в том числе и музея, который признан одним из центров альтернативного обучения. Однако с сожалением приходится констатировать, что сегодня это признание только начинает выходить на уровень практических решений. Для их реализации важно устранить ряд сдерживающих факторов и, прежде всего, такие, как отсутствие мотивации и необходимых компетенций в использовании музейного пространства в образовании у преподавателей учебных заведений разного уровня и недостаточная или полностью отсутствующая педагогическая компетентность музейных работников в организации и осуществлении полноценного процесса образования в музейной среде. Реальным выходом из создавшейся ситуации представляется организация, интенсификация и модернизация музейно-педагогической подготовки в вузах педагогического и музейного профиля. Это позволит освоить и «запустить» механизм организации образовательной деятельности с использованием музейного пространства в соответствии с новыми требованиями и запросами общества. Важнейшим приоритетом музейно-педагогического образования должен стать компетентностный подход, который сделает возможным подготовку высокопрофессиональных, творческих и мобильных специалистов-практиков, способных эффективно, с равным успехом выполнять образовательную миссию, как в музее, так и в системе образования с использованием богатейшего музейного потенциала. Определенный опыт в контексте обозначенных проблем накоплен в процессе музейно-педагогической подготовки на музейном отделении Харьковской государственной академии культуры (ХГАК).

Музейно-педагогическое образование студенты получают на уровне магистратуры очной и заочной формы обучения. Его содержание представлено тремя блоками: теоретическим, методическим и практическим. В соответствии с компетентностным подходом, блок теоретических проблем направлен на овладение целостным представлением о музейной педагогике как части общепедагогического процесса, а также о специфике и особенностях образования в музейной среде. В целом этот блок закладывает компетенции, позволяющие осмыслить и эффективно использовать все виды музейной деятельности в педагогическом аспекте. Основной же упор делается на два других упомянутых блока. Их реализация направлена на формирование у студентов компетенции практической организации образовательного процесса в музейном пространстве и возможности управления им.

Поэтому особое внимание уделяется освоению основ музейно-педагогического моделирования, позволяющего выстраивать все звенья образовательного процесса в музее на базе реализации основных компонентов учебного процесса. Решение этой задачи осуществляется посредством специальных заданий и упражнений. Особое внимание при этом уделяется формированию компетенций, необходимых для разработки качественных музейно-образовательных программ, без которых организовать полноценный образовательный процесс в музее практически невозможно. Учитывая современные стратегические установки на непрерывный процесс образования, особый акцент делается на разработке комплексных, долговременных музейно-педагогических программ, которые можно рассматривать как реальный механизм, обеспечивающий переход от единичных, эпизодических культурно-образовательных мероприятий к созданию в музейном пространстве многоступенчатой, поэтапной, развивающей образовательной модели.

Одним из необходимых условий осуществления качественного образовательного процесса в музее является использование инновационных педагогических технологий, умение адаптировать их в музейном пространстве. Ведущую роль при этом играет освоение различных интерактивных и деятельностных методов с акцентом на личностно ориентированное обучение [1, с. 38]. В отличие от традиционных образовательных технологий, они нацелены не только на процесс получения определенных знаний, умений и навыков, но и на способность применять их в практической деятельности. Это предполагает серьезную модернизацию взаимоотношений музейного работника и аудитории в процессе обучения, расшатывание традиционной установки на

«солирование», на передачу готового знания, освоение принципиально новой позиции, обусловленной спецификой субъекта музейно-педагогической деятельности [5, с. 3]. Сегодня работник музея должен выступать не только в качестве транслятора музейной информации, но и выполнять при необходимости функции модератора, консультанта, эксперта, «интеллектуального провокатора».

На сегодняшний день существует достаточно широкий спектр образовательных инновационных технологий [2; 4], которые можно успешно интегрировать в музейную среду. В первую очередь это технологии, основанные на активизации и интенсификации интеллектуальной и практической деятельности обучающихся: проблемное обучение, различные игровые технологии, технология обучения в сотрудничестве, обучение с использованием мультимедийных технологий и др.

Особое место среди них по праву занимает метод проблемного обучения. Он направлен на развитие продуктивного мышления и может

быть использован при проведении различных форм образовательной работы в музейном пространстве, и, прежде всего, экскурсий и лекций. Именно они в первую очередь должны быть модернизированы, поскольку в большинстве случаев музейные работники используют преимущественно воспроизводящие методы, транслирующие большой объем информации в «готовом» виде. На аудиторию обрушивается поток многочисленных фактов, который уже через 15–20 минут «выключает» внимание, а значит, и осознанное восприятие, и усвоение транслируемого материала. Использование проблемного метода позволит «разгрузить» содержание лекции или экскурсии посредством выделения нескольких сквозных, наиболее важных проблем и освободить их от множества мелких, второстепенных фактов, отраженных в материалах экспозиции. Вместе с тем это даст возможность достаточно долго удерживать аудиторию в состоянии творческой, интеллектуальной активности, источником и началом которой является создание проблемной ситуации. Она должна вызывать у аудитории определенное интеллектуальное затруднение (теоретическое или практическое) и необходимость поиска нужного решения. Научная литература, обобщая накопленный в этой области практический опыт, предлагает самые различные способы создания проблемных ситуаций [6, с. 100-102; 9, с. 64-68], которые можно творчески моделировать при проведении различных образовательных форм деятельности в музейной среде. Проблемный метод направлен на стимуляцию процессов продуктивного познания и осмысления увиденного, на развитие способности самостоятельно извлекать информацию из музейных предметов, творчески, адекватно и эмоционально осваивать и интерпретировать их, активизировать чувственное восприятие, ценностное отношение к культурному и историческому наследию.

Анализ отечественного и зарубежного опыта показывает, что сегодня наиболее востребованными являются современные игровые образовательные технологии. Их эффективность многократно возрастает в музейном пространстве. Музей является уникальным местом игры, где многочисленные музейные предметы аккумулируют богатейший историко-культурный опыт, систему норм и ценностей прошлого [8]. Ныне в музейной практике игровой метод реализуется, как правило, преимущественно в досуговых детских мероприятиях. Между тем, в контексте современных стратегических установок в сфере образования и культуры особенно перспективной представляется его образовательная составляющая. В этой связи заметно возрастает востребованность в специалистах, владеющих инструментарием организации в музейном пространстве культурно-образовательного процесса в форме различного рода образовательных игр.

Образовательная игра требует серьезной подготовки, в частности, синхронизации материалов образовательного пространства музея с соответствующей темой учебной программы, а также разработки сценария, методов и методических приемов его осуществления. Однако использовать образовательные игры «в чистом виде» в практике музея удастся не всегда. Наиболее реальным представляется введение игровых элементов в комбинации с другими методами. Так, например, во время проведения образовательной экскурсии или лекции с преобладанием иллюстративно-объяснительного метода можно практиковать проведение проблемно-дискуссионной экспресс-игры, в основе которой лежит воображаемая ситуация из исторического прошлого. Действие во время такой игры строится не по сценарию и предполагает дискуссию участников. Экскурсовод обозначает проблему и разрабатывает промежуточные вопросы, распределяет роли участников. Все это фиксируется на карточках, которые раздаются задействованной аудитории. Участники игры решают проблему с позиции своих персонажей. Итоговое решение в единственном или в нескольких вариантах заранее известно, но здесь важен результат – участие каждого в разработке проблемы. Правильно организованная с методической точки зрения, с учетом специфики экспозиционного материала образовательно-развивающая игра стимулирует умственную деятельность ее участников, развивает внимание и познавательный интерес к предмету; тренирует память и коммуникабельность, закрепляет навыки совместной деятельности, опыт принятия самостоятельных адекватных решений.

Особую роль среди образовательных технологий, которые могут быть интегрированы в музейное пространство, играет технология обучения в сотрудничестве [3]. Сегодня она рассматривается в мировой педагогике как наиболее успешная альтернатива традиционным методам. Педагогика сотрудничества – это одна из технологий личностно-ориентированного обучения. Она основана на принципах взаимозависимости членов группы, личной ответственности каждого члена группы за собственные успехи и успехи группы; совместной учебно-познавательной деятельности в группе; общей оценке работы группы. Существует несколько достаточно подробно разработанных вариантов данного метода обучения, предполагающих работу преимущественно в «малых группах» в различных комбинациях [4, с. 328]. Их внедрение в образовательное поле музея позволит организовать и направить учебную аудиторию на самостоятельный – индивидуальный или групповой – поиск заданной информации (например, в материалах экспозиции); взаимодействовать в группе с любым партнером или партнерами; работать активно, серьезно относясь к порученному заданию; вежливо и доброжелательно общаться с партнерами; испытывать чувство ответственности не только за собственные результаты, но и за результаты своих партнеров.

Однако следует отметить, что для получения ощутимого результата инновационные педагогические технологии в образовательной практике музея должны использоваться комплексно, взаимодополняя друг друга. Только при этом условии представляется возможным создать определенную дидактическую систему, которая станет основой интеграции музея в единый, непрерывный образовательный процесс.

К сожалению, на сегодняшний день в культурно-образовательной деятельности музеев не наблюдается какой-либо системы, отсутствуют взаимосвязь и тесное сотрудничество с другими музеями и заинтересованными учебными учреждениями разного уровня, практически не уделяется должного внимания оптимизации музейно-педагогической деятельности. Одним из эффективных способов решения этих проблем является использование различных технологий музейного маркетинга, развитие спонсорства и расширение общественных связей. Это позволит определить и удовлетворить интересы потребителей музейно-образовательных услуг, а также формировать их с учетом возможностей конкретного музея. Разработка и реализация завоевательных культурно-образовательных маркетинговых стратегий имеет целью информирование потенциального потребителя и рекламирование музейных образовательных услуг. Достичь этого можно с помощью современных информационно-коммуникативных технологий, которые не только помогут привлечь внимание к образовательным процессам в музейном пространстве, но и обеспечат обязательную обратную связь между заинтересованными сторонами.

Наиболее эффективными в музейно-педагогической практике информационными технологиями представляются использование автоматизированных систем управления, внедрение мультимедийных технологий, издание CD-ROM- и DVD-дисков, создание информационно-образовательных порталов или центров и т. д. Самым же распространенным на сегодняшний день вариантом является информационный ресурс в виде веб-сайта. К сожалению, сайты большинства музеев Украины практически не задействованы в их образовательной деятельности. Между тем, на них можно ввести рубрику «Музейная педагогика», где будут размещены созданные на основе музейных экспозиций и фондов информационно-образовательные материалы, методические разработки по их использованию в учебном процессе, конкретные образовательные программы музея и т. д. Интересной представляется и практика публикации электронных сборников, содержащих лекционно-экскурсионную тематику, ссылки на электронные образовательные ресурсы музея, краткий библиографический перечень историографических изданий музея и т. д. Кроме того, весьма эффективным, и при этом не требующим

дополнительных материальных затрат, видом работы является использование электронной почты для предоставления консультаций по различным вопросам музейной педагогики в целом, и культурно-образовательной деятельности музея в частности.

Практика большинства отечественных музеев показывает, что на сегодняшний день особенно слабым звеном в организации образовательной деятельности музея является незнание реальной и потенциальной аудитории, которой могут быть интересны услуги музея в сфере образования. С другой стороны, эти потенциальные партнеры, как правило, просто не представляют себе образовательных возможностей и услуг музея. Поэтому музей должен сам проявить инициативу, обращаясь к ним с конкретными предложениями, формируя и поддерживая имидж музея как альтернативного образовательного пространства с уникальными возможностями. В связи с этим заметно возрастает потребность музея в использовании соответствующих PR- технологий, и, прежде всего, через средства массовой информации – прессу, радио, телевидение. Обращение музея к СМИ, как правило, способствует быстрому установлению обратной связи с необходимой аудиторией, при этом заметно возрастает перспектива сделать временную, неактивную, случайную аудиторию мотивированной и постоянной.

Информационные технологии могут быть использованы и для организации разработки музейно-образовательных проектов с привлечением различных образовательных учреждений. Однако это требует достаточно больших капиталовложений, которые не может обеспечить государство. В связи с этим особенно важным становится налаживание комплекса работ по привлечению финансов для реализации некоммерческих музейно-образовательных проектов так называемого фандрейзинга (*англ.* fundraising; от funds – денежные средства; raise – собирать, добывать). Важным аспектом фандрейзинговой деятельности в этой сфере является активизация деятельности музеев по привлечению спонсоров, поиску мотивов вкладывания средств коммерческих структур в музейно-образовательные проекты [7].

Таким образом, формирование профессиональных компетенций, позволяющих внедрять инновационные технологии в сферу культурно-образовательной деятельности музея, стало необходимостью, продиктованной новыми потребностями современного общества. Хочется надеяться, что работа в этом направлении со временем позволит кардинально изменить стратегию музейного образования, модернизировать формы и методы проведения образовательных мероприятий в музейной среде, выйти на новый уровень сотрудничества со всеми организациями, заинтересованными в потреблении образовательных услуг музея.

Примечания

1. *Абрамова И. Г.* Активные методы обучения в системе высшего образования / И. Г. Абрамова. – М.: Гардарики, 2008. – 368 с.
2. *Бондаренко О. В.* Современные инновационные технологии в образовании [Электронный ресурс] / О. В. Бондаренко. – Режим доступа: https://sites.google.com/a/shko.la/ejrno_1/vypuski-zurnala/vypusk-16-sentabr2012/innovacii-poiski-i-issledovania/sovremennye-innovacionnye-tehnologii-v-obrazovanii.
3. *Использование* интерактивных технологий обучения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://mnepru.sura.ru/Text/05_06/interaktiv.htm.
4. *Кларин М. В.* Инновационные модели обучения: Исследование мирового опыта / М. В. Кларин. – М.: Луч, 2016. – 640 с.
5. *Колесникова И. А.* О феномене музейной педагогики / И. А. Колесникова // Художественный музей в образовательном процессе. – СПб.: СпецЛит, 1998. – С. 6–15.
6. *Лернер И. Я.* Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.
7. *Лорд Б., Лорд Г. Д.* Новые технологии в музейном деле [Электронный ресурс] / Б. Лорд, Г. Д. Лорд. – Режим доступа: http://tourlib.net/statii_tourism/lord.htm.
8. *Мастеница Е. Н., Шляхтина Л. М.* Игра в пространстве музея [Электронный ресурс] / Е. Н. Мастеница, Л. М. Шляхтина. – Режим доступа: http://www.bvahan.com/museologypro/muzeevedenie.asp?li2=3&c_text=35.
9. *Матюшкин А. М.* Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – М.: Педагогика, 1992. – С. 64–68.

Мартем'янова Н. С. До питання формування професійної компетентності в організації освітнього процесу в музеї.

Сучасні освітні стратегії орієнтують на формування творчої, мобільної особистості, яка володіє стійкою системою знань, ціннісних орієнтацій, здібної самостійно вирішувати проблеми у різних сферах. Рішення цих складних завдань потребує пошуку альтернативного освітнього простору, кардинального перегляду і модернізації багатьох сформованих за попередні десятиліття методів, прийомів і способів освітньої діяльності. У статті аналізуються актуальні проблеми формування професійних компетенцій, які необхідні для організації освітнього процесу в музейному просторі. На думку автора, впровадження інноваційних технологій у сферу культурно-освітньої діяльності музею, стало необхідністю, продиктованою новими потребами сучасного суспільства. Така практика дозволить кардинально змінити стратегію музейної освіти, модернізувати форми і методи проведення освітніх заходів у музейному середовищі, вийти на новий рівень співробітництва з усіма організаціями, зацікавленими у споживанні освітніх послуг музею.

Ключові слова: музейно-освітні технології, професійні компетентності, музейне середовище, музейний простір.

Martemyanova N. S. On the Forming of the Professional Competence in Organization of the Educational Process in a Museum.

The modern educational strategies orient to forming of a creative, mobile personality which is possessed of a stable knowledge system, value orientations, and which is able to

solve problems in various fields of activity independently. The solution of these complex problems requires searching for alternative educational space, cardinal revision and modernization of many methods, receptions and ways of the educational activity which have been formed during the last decades. The actual problems of forming of the professional competencies which are indispensable for organizing of educational process in the museum space are analyzed in the article. According to the author, the introduction of innovative technologies into the field of museum cultural and educational activity has become a requirement dictated by new needs of modern society. Such practice will allow to change the strategy of museum education radically, to modernize the forms and methods of holding educational events in museum space, to reach a new level of cooperation with all organizations interested in consumption of the educational services of a museum.

Keywords: museum-educational technologies, professional competences, museum surroundings, museum space.

В. В. Надольська

Підготовка фахівців з музеєзнавства, пам'яткознавства у незалежній Україні

У статті простежено процеси формування у незалежній Україні системи підготовки фахівців з музеєзнавства, пам'яткознавства. Звернуто увагу на відкриття у 1989 р. першого музейного відділення викладачами Харківського державного інституту культури, діяльність інших вищих навчальних закладів щодо формування відповідної спеціальності за рівнями освітньої підготовки бакалавра, спеціаліста і магістра. Охарактеризовані організаційні форми підготовки фахівців з даної спеціальності, орієнтовані на формування практичного вміння використовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань, її навчально-методичне забезпечення. Вказано на важливість для розвитку спеціальності розробки проєктів нових стандартів вищої освіти, що базуються на компетентнісному підході. Висловлені пропозиції щодо більш тісної взаємодії між працівниками випускових кафедр та студентами, які здобувають фах; необхідності збереження функції державного регулювання підготовки фахівців з такої важливої для формування національної самосвідомості спеціальності. Простежено створення у системі вітчизняної освіти і науки вищої ланки підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів з музеєзнавства, пам'яткознавства – відкриття у вищих навчальних закладах та у Центрі пам'яткознавства НАН України аспірантури за шифром 26.00.05. З'ясовано, що активізації досліджень з теорії і практики музеєзнавства і пам'яткознавства, формуванню національних наукових шкіл, подальшому розвитку цих двох молодих наук в Україні сприяє діяльність спеціалізованих вчених рад з правом розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук (галузі історичних наук, мистецтвознавства, культурології).

Ключові слова: музеєзнавство, пам'яткознавство, вищі навчальні заклади, фахівці, Україна.

За роки незалежності України у державі були зроблені вагомі кроки на шляху розбудови вітчизняного музейництва. Одним із них стало

формування декількох музеєзнавчих освітніх і наукових центрів, що виникли на основі випускових кафедр університетів з підготовки фахівців напряму «Музеєзнавство, пам'яткознавство».

Відкриття у вишах України кафедр музеєзнавства стало можливим завдяки вивченню досвіду з підготовки спеціалістів у цій галузі, накопиченому викладачами Харківського державного інституту культури¹. Після призначення у 1989 р. на посаду ректора ХДІК В. М. Шейка у вищому навчальному закладі розпочато розширення номенклатури освітніх програм, спеціальностей і спеціалізацій [11]. Зокрема, вперше в Україні за ініціативи тодішнього завідувача кафедри загальної історії, д. і. н., професора Г. Й. Чернявського створено музейне відділення – навчальний підрозділ з підготовки музейних фахівців вищої кваліфікації [12, с. 59]. У тому ж році здійснено набір перших 20 студентів за денною формою навчання, а з 1991 р. розпочалася підготовка майбутніх фахівців музейної справи і на заочному відділенні [10, с. 3].

Викладачі випускових кафедр музейного відділення (кафедра музеєзнавства і пам'яткознавства та кафедра всесвітньої історії) сформували комплекс навчально-методичного забезпечення (систему навчальних курсів та виробничих практик, курсових, дипломних робіт, вимоги до абітурієнтів і студентів) для підготовки майбутніх кадрів у сфері українського музейництва і пам'яткоохоронної діяльності².

У листопаді 1992 р. нові спеціальності та відповідні спеціалізовані кафедри відкриті у Київському державному інституті культури, серед них кафедра музеєзнавства та пам'яткознавства³. У різні роки її очолювали канд. іст. наук, професор С. Ольговський, канд. пед. наук, професор Ю. Ключко, доктор культурології, проф. О. Гончарова, нині – докт. іст. наук, доцент С. Пустовалов.

До середини 2000-х рр. названі кафедри були єдиними на вітчизняному ринку надання освітніх послуг, які забезпечували підготовку фахівців відповідної професійної кваліфікації. В абсолютній більшості їх випускники забезпечували потреби в кадрах установ культури міст Харкова і Києва.

У 2006 р. вперше був здійснений набір студентів за спеціальністю «Музейна справа та охорона пам'яток історії і культури» у Волинському державному університеті імені Лесі Українки⁴. У березні 2008 р. у

¹ 8 червня 1998 р. постановою Кабінету Міністрів України на базі Харківського державного інституту культури створено Харківську державну академію культури.

² У 1988 р. спеціальність «Музейна справа і охорона пам'яток» була відкрита в Московському державному історико-архівному інституті, створена кафедра музейної справи (завідувач кафедрою – О. І. Фролов).

³ З 1999 р. – Київський національний університет культури і мистецтв.

⁴ У 2012 р. Волинський національний університет імені Лесі Українки перейменований на Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

результаті реорганізації кафедри археології та джерелознавства на історичному факультеті створено кафедру документознавства і музейної справи, яку очолила докт. іст. наук, професор С. В. Гаврилюк. Сьогодні кафедра є випусковою для двох спеціальностей – «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» і «Музеєзнавство, пам'яткознавство».

У зв'язку з відчутними змінами в політичному та духовному житті держави, зміною структури суспільних відносин, переходом до ринкової економіки, активізацією інтеграційних процесів, суспільство поставило особливі вимоги до подальшої професіоналізації у сфері культури. Потреба у фахівцях вищої кваліфікації, здатних на високому професійному рівні здійснювати діяльність з дослідження, музеєфікації пам'яток, їх експертизи; організації та ефективного проведення пам'яткоохоронної роботи, екскурсійної, лекційної, виставкової та аукціонної діяльності дала в знаки на регіональному рівні й активізувала зусилля низки вишів щодо відкриття в їх структурі відповідної спеціальності.

В останні роки таку підготовку здійснюють у Національному університеті «Львівська політехніка» – кафедра історії, музеєзнавства та культурної спадщини (у 2013 р. розпочато підготовку бакалаврів, з 2017 р. проводиться набір студентів у магістратуру); у Рівненському державному гуманітарному університеті – кафедра культурології і музеєзнавства (з 2013 р. проводиться набір на ОКР Бакалавр, у 2017 р. спеціальність *акредитовано за ОКР Магістр*). Із 2014 р. забезпечує підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальністю

«Музеєзнавство, пам'яткознавство» кафедра історії стародавнього світу, середніх віків та музеєзнавства Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, з 2015 р. – кафедра всесвітньої історії та методології науки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», з 2017 р. – кафедра суспільних дисциплін факультету туризму та готельно-ресторанного бізнесу Мукачівського державного університету¹.

Наведений перелік засвідчує зацікавленість у відкритті спеціальності «Музеєзнавство, пам'яткознавство» в першу чергу у вишах Західної України. Саме їх випускники здатні задовольнити потреби ринку праці у таких фахівцях. Названа тенденція стала результатом не лише боротьби вузів за збільшення контингенту студентів, але й помітної активізації в останнє десятиріччя сфери культурного туризму у західних областях.

Однак, запровадження у 2015 р. нової системи розподілу державних місць призвело до надання державних місць з цієї спеціальності лише ВНЗ

¹ На історичних факультетах низки університетів існують спеціалізації з музеєзнавства. Спеціалізацію «Музейна справа та експертиза культурних цінностей» (контрактна основа), яка дозволяє здобути кваліфікацію «Мистецтвознавець, експерт творів мистецтва» з 2014 р. відкрито при кафедрі історії і теорії мистецтва Львівської національної академії мистецтв.

великих міст і катастрофічного скорочення контингенту студентів першого курсу в регіональних університетах. За таких умов можна констатувати відсутність функції державного регулювання підготовки фахівців з такої ідеологічно важливої для формування національної самосвідомості, але непопулярної (з огляду на низькі заробітні плати музейних працівників) спеціальності.

Подальше використання такої системи набору студентів неминуче призведе до знищення цієї спеціальності на місцях, розпорошення науковців. Молоді дипломовані кадри не приїдуть із столиці працювати у місцевих музеях, що в свою чергу продовжить стагнацію українського музейного сектору і негативно вплине на актуалізацію культурної спадщини.

Тому з метою збереження регіональних наукових музеологічних шкіл та забезпечення професійними кадрами обласних, районних, міських і сільських музеїв важливим є використання для спеціальності «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» не плаваючого, а фіксованого обсягу державного замовлення.

Для досягнення поставлених завдань щодо підготовки спеціалістів з музейної справи та пам'яткоохоронної роботи, вивчення та вдосконалення її методів в університетах України був розроблений та послідовно реалізується наскрізний план багатоступеневої підготовки фахівців у сфері культури, який враховує міжнародні кваліфікаційні вимоги. Впроваджуються нові підходи до функціонування денної, заочної та дистанційної форм освіти; здійснюється набір студентів, котрі навчаються на комерційній основі; постійне оновлення змісту професії забезпечує посилення професійної спрямованості навчального процесу; проводиться робота з науково-методичного та організаційного забезпечення ступеневої системи підготовки фахівців; використовуються активні форми освіти, зокрема установи професійної діяльності. Організаційні форми підготовки фахівців з даної спеціальності орієнтовані на формування практичного вміння використовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань і спираються на аргументовану мотивацію суспільної потреби високого рівня знань, створення відповідних умов для ефективної роботи. Окрім цього кафедра музеєзнавства і пам'яткознавства ХДАК забезпечує підвищення кваліфікації зі спеціальності «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» для працівників музеїв, підпорядкованих МОН України, пам'яткоохоронних організацій.

Відсутність державного стандарту підготовки фахівців з музеєзнавства, пам'яткознавства, з одного боку, дозволила випусковим кафедрам включити до навчальних планів дисципліни, орієнтовані на регіональні особливості розвитку культурної галузі, врахувати особливості організації навчального процесу на факультетах в інститутах

ВНЗ (соціальних комунікацій, культурології, історичному, Інституті гуманітарних та соціальних наук, художньо-педагогічному, туризму та готельно-ресторанного бізнесу), з іншого – зробила цю підготовку у певних компонентах істотно відмінною.

Тому важливим кроком на шляху підвищення якості освіти й спроможності випускників спеціальності до працевлаштування стала розробка проектів нових стандартів вищої освіти, базованих на компетентнісному підході.

Завдання щодо формування таких документів у 2016 р. було покладено на галузеві Науково-методичні комісії, створені при Науково-методичній раді МОН України. До робочої групи Науково-методичної підкомісії 027 Музеєзнавство, пам'яткознавство НМК галузі знань 02 Культура і мистецтво, увійшли П. Вербицька – докт. пед. наук, професор, завідувач кафедри історії України та етнокомунікацій Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка», О. Жукова – канд. іст. наук, доцент завідувач кафедри музеєзнавства і пам'яткознавства Харківської державної академії культури, Ю. Ключко – канд. пед. наук, доцент, заступник завідувача кафедри музеєзнавства та пам'яткознавства Київського національного університету культури і мистецтв [4, с. 150]. У процесі розробки галузевого стандарту автори намагалися врахувати вітчизняну традиційну концепцію освітньої програми навчання у сфері музеєзнавства і пам'яткознавства, а також світову теорію і практику розвитку музейної та пам'яткоохоронної справи. Форма і зміст нових галузевих стандартів, які засвідчують відмову МОН України від повної регламентації навчального процесу, ще більше підвищують відповідальність випускових кафедр університетів за якість підготовки професіоналів.

Попри накопичений кожною кафедрою (більший/менший) досвід організації навчального процесу, в сучасних умовах актуальною залишається проблема більш тісної взаємодії між їх працівниками та студентами, що здобувають фах. Такі форми комунікації між профільними кафедрами як проведення щорічних тематичних наукових конференцій, стажування, участь в акредитації спеціальності, варто доповнити новими. Інформація про випускові кафедри ВНЗ, які проводять підготовку музеєзнавців, пам'яткознавців, їх діяльність має бути представлена в окремому розділі на сайті «Музейний простір України». Спеціальність потрібно включити до переліку напрямів, за якими в Україні проводиться І-й тур студентської олімпіади, конкурс студентських наукових робіт. Можливі різні форми обмінів студентами. Корисним для викладачів профільних кафедр буде продовження системного суспільного діалогу з питань культурно-мистецької освіти в Україні як одного з найважливіших інструментів формування світогляду українського суспільства, який був

започаткований у травні 2013 р. на міжнародному симпозіумі, присвяченому цим питанням [5]¹. Усе це дозволить об'єднати зусилля випускових кафедр для реалізації завдань вдосконалення усіх етапів підготовки фахівців високого професійного рівня, підвищення якості освіти, формування у випускників інтегрованих компетенцій з урахуванням стратегічних напрямів розвитку галузі.

Таким чином, упродовж досліджуваного періоду у системі національної освіти серед напрямів, за якими здійснюється *підготовка* фахівців, відбулося виокремлення спеціальності «Музейна справа та охорона пам'яток історії і культури». Після істотного скорочення кількості галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, та затвердження їх нового переліку (Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р., № 266) [8], вона була збережена (027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»).

Окрім освітніх ступенів «Бакалавр», «Спеціаліст» і «Магістр», у незалежній Україні створено ще одну ланку підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів з музеєзнавства, пам'яткознавства – аспірантуру. У 1994 р. аспірантура зі спеціальності 17.00.08 – «Музеєзнавство, реставрація, консервація та зберігання художніх цінностей» (у подальшому трансформована у нині діючу спеціальність 26.00.05 – «Музеєзнавство. Пам'яткознавство») вперше була відкрита у Харківському державному інституті культури. За цей час аспірантуру з відривом і без відриву від виробництва закінчило близько 20 випускників музейного відділення ХДАК та інших ВНЗ Харкова [3].

У 2010 р. аспірантуру зі спеціальності 26.00.05 – «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» (мистецтвознавство) відкрито у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. З 2008 р. аспірантура зі спеціальності 26.00.05 (історичні науки) функціонує у Центрі пам'яткознавства НАН України (протягом восьми років підготовлено 13 науковців) [1, с. 75], з 2014 р. – у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (історичні науки).

З метою удосконалення системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації у 1997 р. ВАК України ввів до переліку спеціальностей наукових працівників шифр 17.00.08 – «музеєзнавство; зберігання художніх цінностей та пам'яток архітектури» (галузі науки, з яких присуджувався науковий ступінь – мистецтвознавство, історичні, філософські) [9]. Перелік спеціальностей, за якими проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань за 2006 р. вже містив шифр 17.00.08 – Музеєзнавство. Пам'яткознавство (галузі

¹ Міжнародний симпозіум з питань культурно-мистецької освіти, який зібрав більше 100 професіоналів з 8-ми країн світу, проведено на базі ХДАК 23–24 травня 2013 р.

історичних наук, мистецтвознавства) [7]¹. Аналогічний документ 2007 р. – шифр 26.00.05, до переліку галузей додано культурологію)².

Першою в Україні у 2000 р. у спеціалізованій вченій раді ХДАК захистила кандидатську дисертацію за спеціальністю 17.00.08 – «музеєзнавство; зберігання художніх цінностей та пам'яток архітектури» на тему «Роль образної побудови експозиції у системі музейної комунікації (аспект розбудови української школи музеєтворення)» Л. П. Велика [2], започаткувавши дисертацією мистецтвознавчий напрям досліджень в українському музейництві. Серед захищених у спеціалізованій вченій раді ХДАК дисертацій – дослідження Є. С. Ярошенка «Становлення державної системи охорони культурних цінностей в Україні: 1917–1919 рр.», громадянина Йорданії Хассана М. Х. Бані Мустафи «Історія, сучасний стан та перспективи розвитку музейної мережі Йорданії» та ін. [3].

Спеціалізовану вчену раду К 32.051.03 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 26.00.05 – «Музеєзнавство. Пам'яткознавство» відкрито у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки у жовтні 2008 р. За час її функціонування здобувачами успішно захищено 7 дисертацій за вказаною спеціальністю, присвячених історії музейної та пам'яткоохоронної діяльності на Правобережній Україні і в Криму.

На Центр пам'яткознавства НАН України як провідну наукову академічну установу із зазначеної спеціальності та, зокрема, створену у ньому в 2008 р. спеціалізовану вчену раду К 26.252.01, також покладено функції розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 26.00.05³.

Формування у незалежній Україні вищої ланки підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів з музеєзнавства, пам'яткознавства можна розглядати наступним важливим етапом, який продовжив традиції функціонування аспірантур при провідних вітчизняних музеях наприкінці 1920-х рр.⁴. Це сприяє активізації досліджень з теорії і практики музеєзнавства і пам'яткознавства, формуванню національних наукових шкіл, подальшому розвитку цих двох молодих наук в Україні,

¹ Офіційне визнання ВАК України нового наукового напрямку «пам'яткознавство» відбулося завдяки діяльності і пропозицій учених Центру пам'яткознавства НАН України.

² До розробки формули спеціальності, її паспорта, типової і робочої програм кандидатського іспиту були залучені провідні науковці музейного відділення ХДАК.

³ Упродовж 2008–2015 рр. у спеціалізованій вченій раді захистилося 35 науковців [1, с. 75].

⁴ У резолюції про музейну справу в УСРР президії Укрнауки НКО УСРР від 2 квітня 1927 р. серед іншого ставилося питання про музейну аспірантуру, зокрема, було затверджено список музеїв, що мають право на аспірантуру, із зазначенням наукової галузі. Сім музейних закладів УСРР отримали право утворення на їх базі аспірантури [6, с. 519].

розширенню регіональних досліджень, виходу на міжнародний науковий рівень.

Проведений аналіз засвідчує значний поступ за останні десятиріччя у процесі інституціоналізації напряму «Музеєзнавство, пам'яткознавство», як у галузі підготовки фахівців освітніх ступенів «Бакалавр», «Магістр», так і науково-педагогічних кадрів в аспірантурі. Значно зросла кількість ВНЗ, які на вітчизняному ринку надання освітніх послуг забезпечують підготовку фахівців відповідної професійної кваліфікації. Подальший розвиток спеціальності вимагає як підтримки з боку держави, так і об'єднання зусиль випускових кадрів та вітчизняних наукових центрів.

Примітки

1. Бичковська Г. М. Пам'яткоохоронна та музеєзнавча проблематика дисертаційних досліджень в Центрі пам'яткознавства НАН України і УТОПІК / Г. М. Бичковська, А. О. Горькова // Пам'ятки науки і техніки. – 2016. – № 1. – С. 74–81.
2. Велика Л. П. Роль образної побудови експозиції у системі музейної комунікації (аспект розбудови української школи музеєтворення) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав.: спец. 17.00.08 / Велика Людмила Петрівна; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – 20 с.
3. Каністратенко М. М. Внесок вчених Харківської державної академії культури у розробку теорії та практики музейництва в Україні (до 25-річчя створення музейного відділення у ХДАК) [Електронний ресурс] / М. М. Каністратенко, В. С. Сітоленко // Сумцовські читання 2014 р.: Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій. – Режим доступу : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2014/article.html?n=888>.
4. Ключко Ю. М. Компетентнісні стратегії підготовки нового покоління бакалаврів і магістрів спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство» / Ю. М. Ключко // Всеукраїнський Музейний Форум. Матеріали науково-практичної конференції / В загальній редакції Л. О. Гріффена. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – С. 150–152.
5. Культура України. Збірник наукових праць / за заг. ред. В. М. Шейка. – Харків: ХДАК, 2013. – Частина 1. – Вип. 42 (спецвипуск). – 86 с.
6. Культурне будівництво в Українській РСР. 1917–1927. Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1979. – 667 с.
7. Про затвердження Змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань: Наказ ВАК України від 29 травня 2006 р., № 263 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/ldoc2.nsf/link1/RE12556.html>.
8. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р., № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>.
9. Про затвердження Переліку спеціальностей наукових працівників: Наказ ВАК

- України від 13.03.1997 р., № 86 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0133-97>.
10. Сошнікова О. М. Співпраця Харківської державної академії культури і Харківського історичного музею у підготовці фахівців музейної справи / О. М. Сошнікова, М. М. Каністратенко // Дев'ятнадцяті Сумцовські читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства» (проводиться в рамках XIX Сумцовських читань), 18 квітня 2013 р. – Х. : Майдан, 2013. – С. 3–8.
 11. Харківська державна академія культури / Українська бібліотечна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ube.nplu.org/article/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%8F%20%D0%BA%D1%8>.
 12. Шейко В. М. Підготовка фахівців музейної справи в ХДАК (1989–1998 рр.) / В. М. Шейко, М. М. Каністратенко, Н. М. Кушнарєнко, Н. С. Мартем'янова // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. – Х., 1999. – Вип. 39. – С. 59–70.

Надольська В. В. Подготовка специалистов по музееведению, памятниковедению в независимой Украине.

В статье рассмотрены процессы формирования в независимой Украине системы подготовки специалистов по музееведению, памятниковедению. Обращено внимание на открытие в 1989 г. первого музейного отделения преподавателями Харьковского государственного института культуры, деятельность других высших учебных заведений относительно формирования ответственности специальности по уровням образовательной подготовки бакалавра, специалиста и магистра. Охарактеризованы организационные формы подготовки специалистов по этой специальности, ориентированные на формирование практического умения использовать теоретические знания для решения практических задач, ее учебно-методическое обеспечение. Указано на важность для развития специальности разработки проектов новых стандартов высшего образования, базирующихся на компетентностном подходе. Высказаны предложения относительно более тесного взаимодействия между работниками выпускающих кафедр и студентов, получающих специальность; необходимости сохранения функции государственного регулирования подготовки специалистов по такой важной для формирования национального самосознания специальности. Рассмотрено создание в системе отечественного образования и науки высшего звена, подготовки научных и научно-педагогических кадров по музееведению, памятниковедению – открытия в высших учебных заведениях и в Центре памятниковедения НАН Украины аспирантуры (шифр 26.00.05). Выяснено, что активизации исследований по теории и практике музееведения и памятниковедения, формированию национальных научных школ, дальнейшему развитию этих двух молодых наук в Украине способствует деятельность специализированных ученых советов с правом рассмотрения и проведения защиты диссертаций на соискание ученой степени кандидата наук (область исторических наук, искусствоведения, культурологии).

Ключевые слова: музееведение, памятниковедение, высшие учебные заведения, специалисты, Украина.

Nadolska V. V. Specialist's preparation in museology, monument studies in independent Ukraine.

The article deals with the formation of the system of specialist's preparing in museology, monument in independent Ukraine. Attention was drawn to the opening in 1989 of the teachers of the Kharkov State Institute of Culture of the first museum department, the activities of other higher educational institutions in the formation of the corresponding specialty in terms of educational training for a bachelor, specialist and master. Also the organizational forms of training specialists for this specialty are described there. These forms are focused on the formation of a practical ability to use theoretical knowledge to solve practical problems, its teaching and methodological support. It is pointed out the importance of the specialty's development, developing projects, new higher education standards, based on the formation of relevant competencies among students. Proposals were made to establish closer cooperation between teachers of graduating departments and students receiving a specialty; it is necessary to maintain the function of state regulation of specialist's training in such a specialty that is important for the formation of national self-awareness. The creation has been traced in the system of national education and science of the highest level of the training of scientific and scientific and pedagogical personnel from museology and monument studies. This opening in higher educational institutions and in the Center of Monuments of the National Academy of Sciences of Ukraine postgraduate courses has the code 26.00.05. It was found out that the activization of research based on the theory and practice of museum science and monument studies, the formation of national scientific schools, the further development of these two young sciences in Ukraine is facilitated by the activities of specialized scientific councils with the right to review and hold theses for the degree of Candidate of Science (branches of historical sciences, culturology).

Keywords: museology, monument studies, higher educational institutions, specialist, Ukraine.

A. B. Панченко

**Підготовка музейного спеціаліста в Україні:
криза та шляхи її подолання**

У даній статті розглядаються питання підготовки музейних кадрів в Україні від 20-х років ХХ ст. до сьогодення. Особлива увага приділяється проблемам та недолікам сучасної профільної музейної освіти України. Звертається увага на досвід вищих навчальних закладів, які надають освіту за спеціальністю «Музеєзнавство» в інших країнах світу. Пропонуються напрямки подолання кризи в системі музейної освіти в Україні.

Ключові слова: музеєзнавство, підготовка музейних спеціалістів, музейна освіта, музейні заклади, музейна професія.

Проблема забезпечення музеїв кваліфікованими кадрами та пов'язана з нею проблема підготовки музейного фахівця сьогодні є надзвичайно

актуальною. Адже кожен з нас розуміє, що успішна робота музею, зростання його ролі в соціокультурному середовищі перш за все залежить від так званого людського фактору, тобто від інтелекту, креативності, ініціативи музейних співробітників, а зовсім не від кількості музейних предметів у фондах або величини штатного розпису. Зараз робота в музеї вимагає від фахівця вміння вирішувати інтеграційні та комунікативні завдання, постійно бути готовим до змін, інноваційної активності, пошуку нетрадиційних рішень у роботі з відвідувачем. У той же час за даними українського центру розвитку музейної справи зараз 50% працівників українських музеїв мають вік у 51 рік і старше. Не секрет також, що креативність, загальна активність, гнучкість та оригінальність мислення знижуються з роками. Тож питання забезпечення музеїв спеціалістами, які б відповідали вимогам часу, є надзвичайно гострим. Власне, ця проблема не є новою. В Україні вона існує з моменту появи перших музеїв. Досить тривалий час передача досвіду і навиків музейної професії здійснювалася безпосередньо в музеях і ґрунтувалася на традиції. Перші спроби налагодити систему підготовки музейних працівників були зроблені у 20-ті роки ХХ ст., коли Україна була частиною СРСР. Тоді вперше було створено ряд музеєзнавчих центрів із підготовки музейних фахівців та аспірантури на базі великих музеїв. Так, у 1919 р. відкрився Московський інститут історико-художніх досліджень та музеєзнавства, з 1921 по 1924 р. у Петрограді працював Вищий екскурсійний інститут, при Історичному музеї (м. Москва) до 1933 р. діяв Відділ теоретичного музеєзнавства [4]. Ці установи сприяли підготовці кадрів, розробці питань теорії та практики музейної справи. У Харкові, який тоді був столицею радянської України, в 1925 році при ХІНО був відкритий факультет політичної просвіти, на якому серед інших передбачалася екскурсійно-музейна спеціалізація. Однак на практиці втілити у життя це не вдалося [3, с. 60]. У 1929 р. було створено Харківський інститут політичної освіти, у структурі якого було відкрито музейний відділ. Теоретична підготовка майбутніх працівників музеїв доповнювалася системою концентрованої (з відривом від аудиторних занять) практики, коли студенти ознайомлювалися з музейними установами Харкова та регіону. Однак після реорганізації інституту в 1935 р. у Харківський державний бібліотечний інститут підготовка фахівців з музейної справи була припинена [3, с. 61]. У 1932 р. згідно з Постановою колегії Наркомосу була визначена структура освіти музейних працівників: вузівська музеєзнавча освіта на кафедрах педвузів та університетів; музейна аспірантура; середня спеціальна освіта в музейних технікумах; тривалі (річні) та короткострокові курси підвищення кваліфікації музейних працівників. Однак, на жаль, практичного втілення ці намагання не отримали. Створені при музеях центри та інституції проіснували недовго, і на практиці система

музеєзнавчої освіти в ті роки так і не склалася [2]. Єдиним досягненням у той період було створення у 1937 році Науково-дослідного інституту краєзнавчої і музейної роботи. Для забезпечення систематичної та широкої консультативної роботи в його рамках був створений Методичний кабінет [2]. Деякі кроки були зроблені у післявоєнні роки. У 1946 р. у МДУ ім. Ломоносова відкривається музейна кафедра. При Державному історичному музеї діяла аспірантура, до якої щорічно вступало 10 осіб [2]. Але до кінця 1950-х рр. навіть ця система підготовки кадрів ліквідується. У 1960-ті роки ідеологічна комісія ЦК КПРС, розглядаючи перспективи музейного будівництва, рекомендувала організувати спеціалізацію з музеєзнавства у Московському, Київському державних університетах і Державному історико-архівному інституті. Рекомендували також передбачити підготовку фахівців-реставраторів. Але ці побажання так і не реалізувалися [2]. У ті роки проблема музейних кадрів залишалася досить гострою. У музеях працювало мало людей з вищою освітою, була характерною велика плінність кадрів, низькі заробітні плати всіх категорій співробітників. Така ситуація продовжувалася аж до 1970-х років. У 1970-1980-ті рр. основна роль у підготовці музейних кадрів належала центральним і місцевим курсам підвищення кваліфікації, роботу яких очолював Всесоюзний інститут підвищення кваліфікації працівників культури, створений у 1969 р. Значну роль відігравав також НДІ музеєзнавства і охорони пам'яток історії та культури (колишній Науково-дослідний інститут краєзнавчої і музейної роботи), який функціонував як дослідницький та методичний центр з музейної справи. Інститут також був провідним центром у підготовці навчальної літератури з музеєзнавства. З кінця 1980-х років в Інституті почала функціонувати спеціалізована вчена рада з захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальністю «Музеєзнавство» [2]. У 1981 році в НДІ культури була відкрита очна і заочна аспірантура за спеціальністю «Музеєзнавство». У 1984 р. була організована кафедра музейної справи у Всесоюзному інституті підвищення кваліфікації працівників культури [2].

Наприкінці 1980 – початку 1990-х років підготовку музейних спеціалістів починає здійснювати цілий ряд інститутів культури і університетів, у тому числі й українських: у 1989 р. – Харківський державний інститут культури (зараз ХДАК), у 1991 р. – Львівський політехнічний інститут (Національний університет «Львівська політехніка»), у 1992 р. – Київський державний інститут культури (Київський університет культури і мистецтва) та Чернівецький державний університет імені Юрія Федьковича тощо. Зараз в Україні музейних спеціалістів готують 9 вищих навчальних закладів. Крім зазначених вище, це: Східноєвропейський університет імені Лесі Українки, Рівненський

державний гуманітарний університет, Мукачівський державний університет, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Приватний вищий навчальний заклад «Київський університет культури». Ліцензований обсяг прийому студентів на спеціальності, пов'язані з музеєзнавством та пам'яткознавством, для всіх цих вузів у 2017 р. склав 381 особу.

Щоб проаналізувати кадрову забезпеченість музеїв України спеціалістами, підготовленими у цих вузах, звернемося до показників щодо загальної кількості музеїв та наукових співробітників, які працюють у них. Станом на 1 січня 2014 р. усього в Україні діяло 608 державних та комунальних музеїв, в яких працювало 15370 штатних працівників, у тому числі 5323 наукових співробітників та екскурсоводів [6, с.140]. На жаль, більш сучасна інформація відсутня, але якщо орієнтуватися на той факт, що в Харківській області протягом останніх 10 років кількість музейних закладів та музейних співробітників, які працюють у них, майже не змінюється (33 музеї у 2007 р. – 32 у 2017 р., 450 працюючих у 2007 р. – 444 у 2017 р., 155 наукових співробітників у 2007 р. – 154 у 2017 р.), то можна припустити, що і загалом по Україні наведені цифри не дуже відрізняються від тих, що є на сьогодні. Тож, виходячи з того, що кожного року випускається понад 350 музеєзнавців при загальній кількості музейних науковців менше 5,5 тисяч, то нині музеї України мали б бути майже повністю забезпечені кваліфікованими кадрами, що отримали підготовку зі спеціальності «Музеєзнавство». Але, якщо подивитися на результати вступної компанії на музеєзнавчу спеціальність за 2017 р., то виявляється, що на 381 наявне місце було подано всього 129 заяв. Закінчують вузи за цією спеціальністю ще менше студентів. Як результат, зі 154 наукових співробітників, які зараз працюють у музеях Харківської області, тільки 38 мають освіту за напрямом «Музеєзнавство». Напевне, ці показники загалом по Україні не дуже відрізняються.

Наведені цифри, насправді, є дуже яскравим свідченням того факту, що музейна спеціальність в Україні не є престижною. Адже сьогодні ставки молодшого наукового та старшого наукового співробітника музею однакові й лише на 35 грн. вищі за мінімальну заробітну плату. Більше того, такі ж ставки дуже часто мають директори районних, міських та сільських музеїв. Зрозуміло, що людину амбіційну, креативну, з активною життєвою позицією навряд чи задовольнить така заробітна плата. Крім цього, українські музеї у своїй більшості є морально і фізично застарілими. У районних та сільських музеях досі працюють експозиції, створені ще за радянських часів. У багатьох музеях відсутні не тільки сучасні технічні засоби, але звичайних вітрин не є вдосталь. Проте це тільки один бік медалі. Інша проблема в тому, що за відсутності конкурсу знижується загальний рівень студентів, а, відтак, і майбутніх спеціалістів.

Таким чином, криза в усій музейній галузі та криза у підготовці музейних спеціалістів тісно пов'язані між собою. І тільки корінні зміни в усій музейній сфері приведуть до змін у царині музейної освіти.

Однак і вся система підготовки музейних спеціалістів потребує нагальних змін. Цикли дисциплін з професійної підготовки музейників, які пропонуються українськими вузами, крім предметів з музеєзнавства та пам'яткознавства, включають розгорнуті курси з історії та археології. Тобто, на цих спеціальностях готують спеціалістів для роботи в історичних та краєзнавчих музеях. Але, окрім історичних, є природничі, художні, літературні, театральні, музичні, музеї науки і техніки, промислові та сільськогосподарські, архітектурні музеї-заповідники. І для роботи у всіх цих музеях недостатньо тільки знань з історії та спеціалізованих знань з музейної справи. Робота в музеях інших профілів потребує інших знань. До того ж сучасний музей потребує спеціалістів різних профілів. Крім вже звичних експозиціонерів, зберігачів, екскурсоводів – сьогодні музей потребує музейних педагогів, спеціалістів зв'язків із громадськістю, програмістів, веб-майстрів, дизайнерів тощо. Важливо враховувати й те, що сьогодні музей функціонує у ринкових умовах, а тому надзвичайно актуальною є підготовка спеціалістів з музейного менеджменту, маркетингу, економіки музейної справи тощо. Тож підготовка музейного спеціаліста повинна враховувати історично сформовану різноманітність профілів, типів і видів музеїв, а також напрями і зміст музейної діяльності. Існуюча система підготовки музейників, на жаль, не відповідає цим вимогам. Хоча існує успішний міжнародний досвід, який, на мою думку, слід вивчати і враховувати.

Система профільної музейної освіти у світі є досить розвиненою та поширеною. Сьогодні тільки сайт пошуку та порівняння навчальних програм компанії «Hotcourses International» пропонує 158 вищих навчальних закладів, які надають освіту за спеціальністю «Музеєзнавство». Переважна кількість з них пропонує музейну освіту на рівні магістерських програм, а також підготовку докторів філософії за даною спеціальністю. Так, наприклад:

The Australian National University (Австралійський Національний Університет) – готує музейних спеціалістів з різних напрямів на рівні магістратури (3 роки навчання);

University of Westminster, London (Вестмінстерський університет, Лондон) – готує музейних кураторів, фалеристів та інших фахівців у магістратурі (1 рік навчання);

University of Glasgow (Університет Глазго, Великобританія) – навчає музейних спеціалістів у магістратурі (1-2 роки навчання);

University At Buffalo, The State University of New York (Університет у Буффало, Державний університет штату Нью-Йорк) – займається

підготовкою магістрів критичних музейних досліджень (2 роки навчання);

Leiden University (Лейденський університет, Нідерланди) – випускає магістрів у галузі археологічної спадщини та вивчення музейних наук (1 рік навчання);

Georgian College (Джордіан коледж, Канада) – магістерська програма з підготовки спеціалістів для роботи в музеях (1 рік навчання);

Polytechnic University of Valencia (Політехнічний університет Валенсії, Іспанія) – надає ступінь магістра з охорони та відтворення культурної спадщини (термін навчання 2 роки).

Johann-Wolfgang-Goethe-Universität Frankfurt am Main (Франкфуртський університет імені Гете, Німеччина) пропонує магістерську спеціальність

«Кураторські дослідження – теорія – історія – критика», за якою готує кураторів музеїв, виставок і експозицій сучасного мистецтва.

Zurich University of Arts (Цюрихський університет мистецтв) – магістерська програма з підготовки музейних кураторів.

Найбільш розвинутою є система підготовки музейних спеціалістів у Сполучених Штатах Америки. В країні існує близько ста музейних освітніх програм. Це, як правило, магістерські програми, загальні характеристики яких наступні: 30-35 кредитних годин для отримання ступеня магістра; групи по 12–30 осіб; поєднання теоретичних курсів з практичними; музейні стажування (260 годин на семестр виділені для безпосереднього знайомства з роботою музею зсередини; студент може вибрати те чи інше стажування відповідно до своїх професійних інтересів) [1, с. 13].

Цікавим є досвід Франції. У цій країні музейну освіту пропонують у магістратурах університетів та Школи Лувра. Навчання в основному має практичну спрямованість: проводяться семінари, пробні проекти, відвідування музеїв, зустрічі з музейниками. Протягом одного семестру студенти розробляють власний культурний проект під керівництвом викладача, що є основною складовою дипломів. Також проводиться стажування тривалістю мінімум три місяці, під час якого студент працює протягом повного робочого дня під керівництвом старшого викладача. За результатами стажування пишеться диплом. Наприклад, програма державного гуманітарного університету Париж – IV Сорбонна, пов'язана з виставковою діяльністю, триває один рік (у порівнянні з українською системою освіти це еквівалентно навчанню на другому курсі магістратури). Вона поєднує теоретичні предмети (історія сучасного мистецтва, у тому числі окремі курси, присвячені історії фотографії, відеоарту, музейної архітектури, історії виставок у XX столітті і т. д.) і практичні предмети: основи реставрації та консервації творів сучасного мистецтва, вивчаються колекції сучасного мистецтва та їх структура,

приділяється увага управлінню в культурній сфері, роботі з публікою, пресою [5, с. 34]. Один із найпрестижніших вищих навчальних закладів – Університет історії мистецтв Еколь дю Лувр, який ще називають «Школою Лувра», також готує спеціалістів з музеєзнавства. Як це прийнято у вищих школах країни, у Школі Лувра існує два цикли. Протягом першого циклу, що відповідає рівню підготовки бакалавра, викладаються історія мистецтва і археологія. Під час другого циклу (2 роки магістратури) студенти вивчають музеєзнавство. Але на другий цикл можна також вступити після закінчення іншого вузу.

Тобто, як ми бачимо з досвіду інших країн, музейна спеціальність є продовженням профільної освіти. З моєї точки зору, саме така система є виваженою та ефективною. Адже базова освіта надає необхідні знання з основного профілю музею (історія, література, мистецтво, природничі науки, етнографія тощо). Магістерська ж програма передбачає підготовку компетентного спеціаліста у галузі музейної справи.

Крім цього, переформатування потребує і процес проходження практики студентами музеєзнавчих спеціальностей. Саме практика є тією сполучною ланкою, яка готує майбутнього фахівця до роботи в музеї. Але саме тут існує відразу декілька проблем. З одного боку, співробітники музеїв не дуже зацікавлені у практикантах. По-перше, музейний працівник завантажений своїми напрямками роботи і, як правило, не має у своєму розпорядку дня годин, виділених для кураторства. По-друге, співробітники музеїв не вміють працювати зі студентами, вони не розуміють, у чому полягає їх завдання, і під час проведення практики, зазвичай, обмежуються теоретичними викладками зі свого напрямку роботи. По-третє, в українських музеях всі співробітники є матеріально відповідальними за музейні предмети, а, відтак, вони перестраховуються і не допускають студентів ані в фонди, ані до роботи з музейними предметами. З іншого боку, як правило, виділений на практику час зовсім недостатній. Так, у Харківській державній академії культури для проходження музейної виробничої практики виділяється 144 години за всі роки навчання. У той же час, наприклад, у Білорусії музейна практика загалом за всі роки навчання триває чотири місяці, у вузах США, як зазначалося вище, виділяється 260 годин практичних занять на семестр, у Франції стажування триває три місяці. Але це також тільки частина проблеми. Важливо, щоб під час проходження практики кожен зі студентів мав можливість не тільки ознайомитися з роботою музею, а й розробити свій власний музейний проект: створити виставку, каталог, музейний захід, програму тощо.

Під час написання роботи автором було проведено анкетування щодо наявності реально розроблених та втілених студентами музеєзнавчих спеціальностей проектів для музейних закладів Харківської області.

Виявилось, що за останні 15 років такі проекти розроблялися тільки студентами заочних відділень, які вже працюють у музеях. Зрозуміло, що проекти розроблялися для власних музеїв, та й тих не дуже багато (Історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтів», Зміївський, Красноградський, Дворічанський, Первомайський краєзнавчі музеї). Також за результатами вивчення колекції Лозівського краєзнавчого музею студентом ХДАК М. Сологубом був розроблений проект виставки «До 145-річчя: Лозова від заснування до сьогодення», який, однак, не впроваджений у життя. Окрім цього, студенти ХДАК брали участь у проведенні відкритого заходу «Організація інтерактивних екскурсій для дітей з особливими можливостями», який проводився на базі Історико-археологічного музею-заповідника «Верхній Салтів» у рамках участі в обласній програмі «Тиждень добра» і в проведенні інтерактивної програми для дітей з інвалідністю в Зміївському районі «З минулого в майбутнє – дорогою надій». Це, на мій погляд, дуже незначні результати.

Підсумовуючи, хочу сказати що музеєзнавство – це насамперед прикладне знання. Зараз очевидним є розрив між тим набором знань і навичок, які дають на музеєзнавчих спеціальностях українських вузів, і тим, що потрібно для ефективної роботи в музеї. Для того, щоб стати «повноправним» музейником, потрібно не просто бути підкованим у теорії музейної справи, але й мати фундаментальні наукові знання з обраного профілю і досвід практичної роботи з реальними пам'ятками, музейними предметами, творами мистецтва.

Примітки

1. *Кэсси Саузерн*. Профессиональное музейное образование в Америке: значение теории и практики / Кэсси Саузерн // Музей и музейщики: проблемы профессионального образования: материалы международной конференции, 14–15 ноября 2014 г. / сост. С. В. Кудрявцева, Е.Д. Русакова; Государственный Эрмитаж, Санкт-Петербургский государственный университет, Институт философии, кафедра музейного дела и охраны памятников. – СПб. : Изд-во Гос. Эрмитажа, 2015. – С. 13-24.
2. *Музееведческое образование* [Електронний ресурс] // Российская музейная энциклопедия. – Режим доступу: http://www.museum.ru/RME/sci_obraz.asp.
3. *Підготовка фахівців музейної справи в ХДАК (1989-1998 рр.)* / В. М. Шейко, М. М. Каністратенко, Н. М. Кушнарєнко // Вісник Харківської державної академії культури. – 2013. – Вип. 39. – С. 59–71.
4. *Поправко Е. А.* История музейного дела в России / Е. А. Поправко // Музееведение. [Електронний ресурс]. / Е. А. Поправко – Режим доступу: <https://abc.vvsu.ru/books/muzeebed/page0004.asp>.
5. *Фредерик Лезер*. Сегодняшние изменения в музеях Франции, развитие практик работы с публикой: направления обучения молодых специалистов, чего от них ожидают музеи? / Фредерик Лезер // Музей и музейщики: проблемы профессионального образования: материалы международной конференции, 14–

15 ноября 2014 г. / сост. С. В. Кудрявцева, Е. Д. Русакова; Государственный Эрмитаж, Санкт-Петербургский государственный университет, Институт философии, кафедра музейного дела и охраны памятников. – СПб. : Изд-во Гос. Эрмитажа, 2015. – С. 24–34.

6. Шман С. Ю. Аналітична інформація щодо стану музейної справи в Україні [Електронний ресурс] / С. Ю. Шман // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – 2014. – Вип. 33. – С. 139–146. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apitphk_2014_33_19.

Панченко А. В. Подготовка музейного специалиста в Украине: кризисы и пути его преодоления.

В статье рассматривается вопрос подготовки музейных кадров в Украине от 20-х гг. XX в. до настоящего времени. Особенное внимание уделяется проблемам и недостаткам современного профильного музейного образования Украины. Обращается внимание на опыт высших учебных заведений, которые предоставляют образование по специальности «Музееведение» в других странах мира. Предлагаются направления преодоления кризиса в системе музейного образования в Украине.

Ключевые слова: музееведение, подготовка музейных специалистов, музейное образование, музейные учреждения, музейная профессия.

Panchenko A. Preparation of museum specialist in Ukraine: crisis and ways of overcoming it.

This article describes the situation with training of the museums workers in Ukraine from the twenties of the last century till now. The special attention is given to problems and gaps in modern museum core education in Ukraine. The experience of different universities and colleges that have museology as a subject is also shown in the article. Different ways how to fight with the crisis in the museum educational system in Ukraine are proposed.

Keywords: museum studies, training of museum specialists, museum education, museum establishments, museum profession.

В. Д. Путятін

**Художньо-меморіальні дошки роботи
О. М. Демченка та В. Д. Семенюка як метод виховання
української автентичності**

В останні роки Харків прикрашається все новими меморіальними і пам'ятними дошками. Стаття присвячена меморіальним дошкам харківських скульпторів О. М. Демченка та В. Д. Семенюка. Автор звертає увагу на значення цього виду образотворчого мистецтва для формування сучасної української автентичності. Робиться висновок про те, що скульптори намагаються створити такий художній твір, що буде зрозумілим широким верствам населення і в той же час неповторним і довершеним.

Ключові слова: Харків, меморіальні дошки, О. М. Демченко, В. Д. Семенюк, українська автентичність.

Постановка проблеми. Меморіальні дошки – один із поширених жанрів монументальної скульптури. Вони віддзеркалюють ставлення нащадків до своїх попередників. У нашому місті встановлено сотні меморіальних дощок, та на державний облік в ХНМЦОК взято всього 99. Інформацію про пам'ятні таблиці можна отримати на сайтах «Меморіальні та анотаційні дошки Харкова». Є електронні ресурси відділу україніки ХДНБ ім. В. Короленко і Харківської обласної бібліотеки. Тому залишається актуальним завдання вивчення меморіальних дощок із позицій історії та сьогодення. Меморіальні дошки виконують скульптори, дизайнери, шрифтовики, а їх авторство у документах не згадується. Кращі дошки є творами мистецтва. Це стосується дощок видатним особистостям, на яких зображені їх портрети з атрибутами і сюжетними сценами.

Актуальність. У Харкові інформація про меморіальні дошки, що так необхідна екскурсоводам, історикам, краєзнавцям і жителям міста, залишається рідкісною, майже не вивченою. Довідника немає. У Києві, наприклад, вивченням пам'ятних дощок займалися А. М. Галайчук, І. Н. Воронцов та В. Жадько (є три видання 1966, 1983 і 2007 рр.). У Харкові лише НТУ «ХПІ» випустив у 2014 р. довідник про меморіальні дошки, присвячені своїм вченим.

Більшість дощок Харкова суто інформаційні. У 1960-1980-ті рр. художні меморіальні дошки Харкова стали виготовляти заслужений діяч мистецтв М. Ф. Овсянкін (дощки В. Л. Кирпичову, Л. Б. Красіну, Л. М. Мацієвичу, Г. Хоткевичу у ХПІ (1985-1987 рр.), Ю. Ф. Кондратюку по вул. Сумській (1997 р.) та С. А. Якубович (дощки на фасаді театру ім. Шевченка, бібліотеці ЦНБ, в інтер'єрі ХНПУ ім. Г. Сковороди).

У 1990-ті рр. і до сьогодні активно працює народний художник України С. А. Гурбанов. Його пам'ятні знаки Є. Кушнар'ову (на будинку Харківської міськради), Л. Ландау (ХПІ) вирізняються високою майстерністю, вдалим використанням художніх матеріалів.

Найбільший комплекс меморіальних дощок (біля 50), знаходиться в НТУ «ХПІ» на вул. Кирпичова. Десятки дощок на честь відомих науковців замовляв ХНУ ім. В. Н. Каразіна, навчальні корпуси якого знаходяться на вул. Університетській і майдані Свободи. Набула поширення тенденція встановлення меморіальних дощок в інтер'єрах університетів і науково-дослідних інститутів, заводів (наприклад, в УФТІ, ХНУМГ ім. О. Бекетова, ХПА), утворення меморіальних аудиторій, але побачити їх можуть лише студенти та службовці цих установ. У радянські часи меморіальні твори регламентувалися топонімічною комісією та багатьма інстанціями міськради.

У вільній Україні традиції попереднього періоду відкинуті. Митці, начебто, вільні у пластичній трансформації своїх творів, але виросла

вимогливість меценатів і не завжди грамотних замовників.

Свій вагомий внесок у збереження історичної пам'яті про видатних харків'ян внесли скульптори О. М. Демченко та В. Д. Семенюк, які виступають у творчому тандемі. Одну з перших меморіальних дощок на українську тематику виконав В. Д. Семенюк.

Меморіальна дошка українським письменникам-гумористам братам В. М. Губенку (літ. псевдонім В. Чечвянський) і П. М. Губенку (літ. псевдонім О. Вишня) встановлена у 1990 р. Матеріал – литий дюралюміній. За радянських часів у Харкові ставили пам'ятники російськомовним письменникам, наприклад, М. Горькому, меморіальні дошки В. Маяковському. Були відверті утиски української мови та культури, багато діячів української культури були визнані як «буржуазні націоналісти». У незалежній Україні, навпаки, стало стверджуватися почуття національної гідності. Харківська обласна організація Спілки письменників України визнала вклад місцевих творців – колишніх політв'язнів в українську культуру.

Рідні брати Губенки деякий час жили у Харкові на вул. Сумській, 122. Спочатку від 1926 р. до 1930 р. тут мешкав Павло Михайлович (псевдонім Остап Вишня). Після переїзду О. Вишні до будинку «Слово», його квартиру № 11 зайняв рідний брат Губенко Василь Михайлович (псевдонім Василь Михайлович).

Меморіальна дошка братам Губенкам виготовлена на замовлення Харківської міськради. Композиційно дошка нагадує собою розкриту книгу. Праворуч на сторінках книги портрет Остапа Вишні з іронічною посмішкою, ліворуч – портрет Василя Чечвянського. Торець книги оздоблений квітковим орнаментом. Обидва портрети зроблені за урнальними малюнками І. Семенова (1953 р.). Портрети на дошці подані у вигляді контррельєфу і потоновані темною фарбою – біла і блискуча дошка на темному тлі будинку виглядає недоречно. Рельєф О. Вишні відрізняється багатогранністю, тут помітно поєднання посмішки і сумної мудрості колишнього політв'язня сталінської доби. В образі Василя Чечвянського художник обмежився передачею деяких рис зовнішності: пов'язка на правому оці, акуратна зачіска, але головне тут – пильний докірливий погляд жертви НКВС. «У мого Василя лише одне око, але бачить він тим оком гостро», – говорив про брата О. Вишня. Підписи на дошках надані двічі: псевдоніми і прізвища на текстовій частині дошки. Псевдоніми містяться під портретами у формі дуги. Літери наче скачуть і посміхаються. Цей засіб нагадує іронічні лексикотворення, переінакшення та реп'яшки – сатиричні мініатюри братів. Нижні інформативні стрічки виконані акуратним курсивом. Ця дошка неповторна за художнім рішенням. Дощку зробив В. Д. Семенюк, який навчався у 1974-1979 рр. у ХІІІ. Він відомий геральдичними рельєфами на станції метро

«Історичний музей» у Харкові. Всього цей скульптор брав участь у створенні майже 20 дощок.

Меморіальні дошки О. С. Масельському відкриті 7 грудня 1996 р., у 60-ті роковини від дня його народження, на будинку Держпрому і житловому будинку по вул. Гіршмана, 17. Виготовив та встановив дошки колектив скульпторів та ливарників: О. Демченко, В. Семенюк, О. Шауліс за проектом В. Литвинова, арх. А. О. Антропова. Обидві дошки оригінальні за своєю композицією, правдиво відтворюють риси особистості і тактовно включені в архітектуру будівлі.

Дошка О. Масельському за місцем роботи цікава вмінням передати гру геометричних форм. Лицевий фасад Держпрому має форму увігнутої дуги з боку майдану Свободи. На вертикальній площині дошки є дві додаткові планки – портретна і текстова, що урівноважують цей пластичний мотив. На криволінійній увігнутій планці знаходиться консольний портрет О. С. Масельського з гордо піднятою головою і мудрим вольовим поглядом керманіча. На нижній увігнутій дошці міститься текст. Гра увігнутих та випуклих пластин відтіняє сполучення паралелепіпедів корпусів Держпрому. Понизу на гладкій дошці рельєфними літерами набрано прізвище відомого керівника Харківщини, який помер на робочому місці у розквіті творчих сил. Оригінальна дошка закріплює історичну пам'ять про видатного господаря.

У Харкові це одна з кращих меморіальних дощок за художніми новаторськими ознаками. Думаю, що робота В. Литвинова та О. Демченка виконана під впливом «суворого стилю» з його прямолінійністю і брутальністю.

Дошка на вул. Гіршмана, 17 встановлена на будинку, де мешкав Олександр Степанович, також вражає своєю неповторністю. Вона складається з трьох частин, які пов'язані між собою стеблами стиглої пшениці. Даний атрибут виник як відгомін доброї пам'яті про роботу О. С. Масельського на селі, де його головною турботою була організація трудового колективу для вирощування високого врожаю пшениці. Хліб – голова всьому. На лівій квадратній пластині вказані роки проживання О. С. Масельського у цьому будинку (1979-1996 рр.). На правій прямокутній пластині вказані його найвищі державні посади на Харківщині. Такої яскравої біографії на зламі століть і політичного устрою держави важко віднайти. На центральній увігнутій пластині, що піднята вгору, виконаний рельєфний портрет мудрого і вимогливого керівника. Відкрите чоло в горизонтальних зморшках – це своєрідний прояв важких роздумів і переживань. Волосся крупними пасмами розчесане назад. Вольове підборіддя, зосереджений, сповнений роздумів погляд. У цьому портреті втілена велич діяльності першого голови Харківської облдержадміністрації.

Пам'ятні таблиці вченим ХІІ зберігаються за місцем їх наукової роботи. Дошка А. П. Філіпову (1995 р.) складається з 3 частин: портретної (0,8 х 0,5 м., чорний граніт, бронза) та інформативної. Знизу закріплена металева полиця для квітів. У портретній частині зображений профіль вченого-механіка та прізвище, що вилито на планках рельєфними бронзовими літерами. Художник відтворив мужнє вольове обличчя з горизонтальними зморшками на чолі і акуратною зачіскою. Ледь помітно показані деталі робочого одягу: комірець сорочки і краватка. Світлий рельєф чітко виділяється на чорному тлі полірованої гранітної дошки (лабрадорит). Переконливо створений образ вольової цілеспрямованої натури. Інформативна частина дошки висвітлює звання вченого, завідування кафедрою динаміки машин з 1949 р. до 1967 р. Інформативна дошка (0,5 х 0,6 м) виконана з мармуру. Текст набраний брусковим шрифтом без насічок. У правому верхньому куті – гілка лавру. Все досконало, традиційно, спрощено.

Друга дошка присвячена Л. С. Палатнику – засновнику школи з тонких плівок. Він став одним із винахідників космічного матеріалознавства. Найважливіші наукові напрями, за якими він працював: мікроелектроніка, рентгенівська оптика, високотемпературна надпровідність, магнітно-імпульсна обробка металів, кріофізика, фізика аморфних сплавів.

Асиметрична вертикальна композиція (1995 р.) схожа на попередню дошку А. П. Філіпову. Так підтримується єдність меморіального ряду на фізичному корпусі ХІІ. Тенденція профільних портретів своїх правителів на монетах, у камеях, меморіальних медальйонах бере свій початок в античному мистецтві часів Давньої Греції. У Давньому Римі майже всі імператори чеканили монети зі своїм профілем. У ХХ ст. на грошах також робили портрети національних лідерів чи історичних особистостей. Як бачимо, історики ХІІ спираються на загальносвітову тенденцію.

Бронзовий портрет Л. С. Палатника закріплений на дошці з чорного граніту (0,7 х 0,5 м). Скульптори підкреслили жвавий поворот голови, прямий грецький ніс, високе чоло із зализинами і короткою зачіскою. Деталі одягу ледь намічені, але лінія обрізу виконана у вигляді двох пружних дуг. Цей художній засіб сприяє вираженню імпульсивної творчої натури вченого. Прізвище набрано рельєфними літерами на 2-х планках. Інформативна частина дошки (0,5х 0,6 м, мармур) цікава своїм лапідарним змістом «Видатний вчений, засновник наукової школи з фізики тонких плівок та фізичного матеріалознавства. Тут працював з 1954 по 1994 роки». Добре передана ясність погляду і цілеспрямованість натури. Ледь помітна посмішка видає добру та інтелігентну натуру. Історична цінність меморіальної дошки, полягає у можливості заглянути в лабораторію і відчувати атмосферу творчої діяльності науковців.

Дошка О. В. Погорелову була встановлена на головному корпусі Фізико-технічного інституту низьких температур імені Б. І. Веркіна (2005 р.; проспект Науки, 47.) Олексій Васильович Погорелов – український математик, спеціаліст у галузі опуклої та диференціальної математики, теорії диференціальних рівнянь і теорії оболонок. Автор оригінальних шкільних підручників з геометрії. Дошка О. Погорелову виконана з бронзи (0,92 х 0,74 м) і складається з трьох частин: портрета математика, інформаційної частини і прізвища. Традиційним є фасове зображення особистості вченого (0,7 х 0,4 м), що відрізняється ясною спокійністю натури. Кучерява зачіска відтіняє опукле світле чоло. Абрис голови окреслює арочний проріз. Позаду на дошці видна опукла поверхня з функцією головних кривин на дошці ФТІНТа. У правому верхньому куті контррельєфом надана формула $R_1 - R_2 = S(Y)$, що оточена колом – атрибут теорії Мінковського, нелінійної теорії тонких оболонок однозначної визначеності. Асиметричне рішення дошки вносить рух у композицію. Гранітне тло стіни галереї збирає частини дошки у єдине ціле. Правда, місце розташування дошки у темному куту галереї потребує додаткового освітлення.

Все життя Олексія Васильовича Погорелова пов'язано з Харківським університетом. Тут він закінчив 4 курси фізико-математичного факультету і на початку війни був направлений на курси при Військово-повітряній інженерній академії імені М. Є. Жуковського. Повернувся до Харкова у 1947 р. після захисту кандидатської дисертації. Завідував кафедрою математики у ХДУ.

У тому ж році захистив докторську дисертацію «Однозначна визначеність опуклих поверховостей». У 1950 р. нагороджений Сталінською премією.

У 1951 р. обраний членом-кореспондентом АН УРСР. За дослідженням Є. Сенька, Є. А. Авксентієвої, та Р. А. Ставинської усього за період з 1946 до 1967 р. видав 118 наукових праць з геометрії. Обраний академіком у 1976 р. Завдяки фундаментальним результатам О. В. Погорелова, вітчизняна школа геометрії у 2-й половині ХХ ст. займала провідне місце у світі. Після 1960 р. О. В. Погорелов щопонеділка проводив Харківський міський геометричний семінар у ХДУ. Створив серію вузівських підручників з аналітичної і диференціальної геометрії та шкільних – з геометрії. Підручник 1982 р. витримав 22 видання і виходив багатомільйонними тиражами. Отримав звання почесного громадянина Харкова, почесного доктора Харківського університету.

На будинку головного корпусу Харківського університету імені В. Н. Каразіна також встановлена дошка О. В. Погорелову (11.03.2009, граніт, бронза, розміром 0,6 х 1,32 м). Ця будівля висотою до 30 м при реконструкції у 1957 р. облицьована керамічною плиткою

з цементною розшивкою швів, висота лопаток також до 30 м. Великомасштабна дошка встановлена на всю ширину лопатки і має компактний абрис.

На дошці О. В. Погорелова з червоного граніту ліворуч міститься портрет математика. Обличчя його сповнене цілеспрямованості, голова повернута у три чверті. Кучеряве волосся відкриває крутий лоб. Ліплення живе, імпульсивне, з бугристою поверхнею. Ліворуч містяться опуклі поверхні циліндрів, що деформуються під тиском заданих навантажень. Це образне наочне втілення теорії деформації тонких оболонок, що розрахована О. В. Погореловим. Потім розрахунки О. В. Погорелова використовувались у ракетобудуванні і більш широко – у машинобудуванні. На знак шанування пам'яті про видатного геометра у ХНУ імені В. Н. Каразіна його ім'ям названо аудиторію ім. О. В. Погорелова.

Харків також відомий як один з наукових центрів космічної науки. Меморіальна дошка астрофізику С. Я. Брауде встановлена у 2005 р. на будинку Радіоастрономічного інституту НАН України. Цю будівлю зведено для церковно-археологічного музею за індивідуальним проектом арх. В. Н. Покровського і П. В. Величка у 1912 р.

Від 1985 р. тут міститься Радіоастрономічний інститут НАН України, що є головною науковою організацією в галузі радіоастрономічних і радіофізичних досліджень космосу. Тут працюють майже 30 докторів і 70 кандидатів наук. Їх сферичні радіотелескопи з дзеркалами з параболічним рефлектором встановлені у Сімеїзі та інших містах України. Вони вивчають об'єкти Всесвіту, роблять зондування геокосмосу і Сонячної системи. РАІ НАН України співробітничав з астрономічними лабораторіями провідних країн світу. У 1960-х рр. в УФТІ створив радіотелескопи УТР-2 і радіоінтерферометри «Уран», склав каталог 4000 космічних об'єктів. Грандіозний телескоп УТР-2 запущений у 1972 р. у с. Гракове Зміївського району Харківської обл. Виявлені імпульси випромінювання пульсарів. Усього запущено 4 радіоінтерферометри в Україні (Зміїв, Полтава, Одеса, Львів).

Увічнення пам'яті С. Я. Брауде здійснено за ініціативи і під керівництвом учня С. Я. Брауде, доктора фізико-математичних наук (1984 р.), Заслуженого діяча науки і техніки України (2001 р.), академіка НАН України О. О. Коноваленка. Дошку встановлено у 2005 р. (портрет, бронза 0,6 х 0,53 м; текстова частина (чорний полірований граніт) 6х0,7 м).

Меморіальна дошка засновнику радіоастрономії С. Я. Брауде також має дві частини зі здвижком: образотворчу і текстову. Художня частина являє собою реалістичного типу барельєфний портрет Семена Яковича на тлі радіотелескопу і міжзоряного безмежного космосу з плазмовими пульсарами і галактиками. Космічні об'єкти оточують його голову з усіх

боків, адже він свої задуми пов'язував із загадковим космосом. Митець втілює натуру сміливу і наполегливу. Його образ із твердим поглядом відтворює впевненість у невичерпності космічних явищ і подальшому розвитку радіоастрономічної науки в Україні. Текстова частина виконана вирізними літерами на полірованому чорному граніті. Шрифт – Arialblack з косим ухилом, прізвище виділено 26 розміром, тому воно читається з далекої відстані. Компонівка шрифту обмежена традиціями, але виконана з творчим підходом. Колористична гама стримана і не порушує сірого тону будівлі, що дає відчуття підпорядкованості меморіальної дошки загальному вигляду фасаду будинку.

Харків широко відомий і як місто авіабудування. О. К. Антонов (1906- 1984 рр.) є одним із провідних авіаконструкторів СРСР та України. Доктор технічних наук (1960 р.), професор (1978 р.), академік АН СРСР, Герой соціалістичної праці (1962 р.). Лауреат Сталінської (1952 р.) та Ленінської (1962 р.) премій. У післявоєнні роки під керівництвом Антонова розроблено транспортні літаки. Усього Антонов створив близько 100 типів модифікацій літаків АН, 52 типи планерів, 22 типи літаків. Дошку встановлено напередодні сторіччя від дня народження славетного авіаконструктора. Літак Ан-72 освоювався харківським заводом за життя Олега Костянтиновича. Дошку відкривали генеральний директор ХАЗа П. О. Науменко, директор київського Антанту О. С. Шевченко. В музеї ХАЗа відкрита виставка з 12 стендів про життєвий і творчий шлях О. К. Антонова. Завдяки діяльності ХАУ, його співробітників та інженерів підприємства, Харків залишається одним із провідних центрів авіабудування України.

На гранітному прямокутнику меморіальної дошки закріплено рельєфний портрет Олега Костянтиновича, який сповнений гордості, оптимізму за досягнення країни в галузі літакобудування. Портрет зображений у вільному розвороті, на три четверті. На губах застигла посмішка. Зачіска відкриває ясне чоло. Над ним злітає Антей-72 – один з найпотужніших літаків світу. Білими літерами виділено прізвище і визначена посада – «генеральний конструктор». Праворуч на косому трикутнику викарбовано одне з багатьох гасел авіаконструктора, що підкреслює намагання вченого бути завжди попереду світового прогресу. Скульптор текстом і рельєфами ясно втілює заслуги Антонова на Харківському авіаційному заводі.

Активно співробітничав О. М. Демченко з Харківською обласною організацією Національної Спілки письменників України, яка розташована по вул. Чернишевського № 59. У минулому – це приватний будинок початку ХХ ст., споруджений у стилі декоративного національного модерну. Ймовірні архітектори – М. Г. Диканський чи А. М. Гінцбург. Це односторонній будинок зі сходами на 2-й поверх, що

освітлюються через вузькі стрічкові вікна. На обох поверхах містяться 5-кімнатні квартири з внутрішнім коридором. Перед будинком облаштований невеличкий сквер. Пластику фасаду збагачує ризаліт зі щіпцем, декоративний тиньк, дощате рустування. Орнаментальні квіткові фризи містяться над порталом і над вікнами обох поверхів; житлові вікна оточені фігурними сандриками.

Спілка письменників України і замовила три меморіальні дошки О. М. Демченку:

1. Харків'янам – Лауреатам Шевченківської премії (встановлено у травні 2016 р.) (Костю Гордієнку (1973 р.), Степану Сопеляку (1993 р.) і Юрію Шевельову (2000 р.).

2. Поету Василю Мисику (встановлено у 2014 р.).

3. Поету Володимирі Свідзинському (встановлено у 2016 р.)

Дошка лауреатам Шевченківської премії по суті справи текстова, хоч і має портрет Т. Шевченка. Останній виконано у техніці контррельєфу (розміром 0,5 x 0,5 м). Образ молодого Шевченка створено за мотивами відомого автопортрету 1840 р. Романтичний юнак з надією пильно вдивляється у життя і людей. Голова митця окреслена жирними рівчаками контррельєфу. Текстова частина виконана шрифтом антиква. Метричний ряд літер і цифр упорядковує всю композицію.

Костянтин Олексійович Гордієнко (1899-1993 рр.). Жив у Харкові з 1922 по 1927 рр. та в післявоєнний період. Гарний знавець народної мови. Працював у газеті «Вісті ВУЦВК», редакції журналу «Всесвіт». Потім переїхав до м. Лебедин. Особливу увагу приділяв селянській тематиці, життю селян на початку ХХ ст. Державну премію 1976 р. отримав за трилогію: «Чужу ниву жала» (1940 р.), «Дівчина під яблунею» (1954 р.), «Буймир» (1968 р.). Надрукував літературно-критичні збірки «Слово про слово» (1964 р.), «Рясне слово» (1970 р.).

Степан Євстафійович Сопеляк (1951-2012 рр.) народився у с. Сохач Тернопільської обл. Навчався на філологічному факультеті Львівського університету (1969-1973 рр.). Виступив у листі до В. Щербицького і Л. Брежнєва з протестом проти арешту І. Калинця та інших українських інтелігентів. Звинувачений Тернопільським КДБ в антирадянській агітації. У 1973 р. засуджений на 5 років. Покарання відбував у концтаборах Росії від Пермі до Колими, де працював електриком. Від 1983 р. після звільнення за рекомендацією КДБ поселяється на околиці Харкова. У 1984 р. за книгу віршів «День молодого листя» прийнятий до Міжнародного ПЕН-клубу. Відстоював поняття свободи і християнських цінностей у житті та мистецтві.

У 1993 р. поету С. Сопеляку присуджено національну премію ім. Т. Шевченка за збірку поезій «Тривалий рваний зойк» та за вагомий

внесок у розвиток культури. Підсумком його дисидентської боротьби, громадської діяльності і поетичної творчості став тритомник «І каміння те стало хлібами».

«Його творчість у найтяжчу годину уособлювала незламність духу і громадську совість сучасної української літератури», – писав О. Гончар.

Юрій Володимирович Шевельов (1908-2002 рр.) – україно-американський славіст, мовознавець, історик літератури і театральний критик. Народився у Харкові (17.12.1908 р.). Закінчив Харківський університет (1931 р.), захистив дисертацію під керівництвом Л. Булаховського (1939 р.). Працював доцентом інституту журналістики Харківського університету (1933-1943 рр.) Під час німецької окупації друкувався у газеті «Нова Україна» – 20 статей. Восени 1944 р. переїхав до Німеччини. В Українському вільному університеті захистив докторську ступінь. Видав книгу «Нарис сучасної української літературної мови». Усього Ю. Шевельову належить 872 праці (книги, наукові праці, рецензії). Нагороджений Шевченківською премією у 2000 р.

Василь Олександрович Мисик (1907-1983 рр.) – український поет і перекладач. В'язень сталінських концтаборів. Дошка В. О. Мисика встановлена у 2004 р. на будинку літераторів, де він працював з 1956 по 1983 рр. Портрет, анотація і прізвище об'єднані в єдиній композиції. Акцент зроблений на портретному зображенні поета, який зумів подолати тортури сталінських концтаборів, продовжив творчу діяльність і отримав національне визнання. Під рельєфом знаходиться віньєтка з анотацією і гілкою лавру, а нижче – прізвище. Через те, що складові частини зображені в одній чорній тональності, дошка справляє гнітюче враження. Думаю, що В. Мисик драматично-оптимістична постать в українській літературі, а скульптор відтворив лише драматичний період життя поета. На тлі блідо-жовтого тиньку темне зображення сприймається єдиною плямою і викликає тільки сму́ту.

Володимир Свідзинський (1885-1941 рр.) – український поет доби «Розстріляного відродження», перекладач. Композиція дошки складається з ліричного портрета, прізвища, анотації та стрічки орнаменту з художнього ткацтва. Дошка виглядає темною плямою на жовтуватому тлі тиньку (стіни). Історики літератури більше згадують трагедію поета часів «Розстріляного відродження», якого замовчували у радянські часи, ніж його вміння розширити рамки ліричної поезії. Добре наданий образ поета. Поет наче занурився у важкі роздуми про життя українського селянства, підперши голову рукою. Не випадково історики назвали його казкарем із сумними очима, згадуючи поезику мовчання. Так сталося, що поезію В. Свідзинського більше шанують у діаспорі, емігрантській пресі, ніж в соціалістичній Україні. Стрічка хрестоподібного орнаменту нагадує про ранній нарис В. Свідзинського «Ткацький промисел Подільської губернії».

Скульптору вдалося передати особисті риси натури і долі поета, хоча в цілому дошка справляє сумне враження.

Почали з'являтися дошки купцям і промисловцям. У 1865 р. купець О. П. Ольховський разом із сином Павлом розбудував пиво-медоварний завод з виробництва баварського пива і досяг великих успіхів. На Всеросійській виставці 1882 р. у Москві за добру якість пиво О. П. Ольховського отримало почесний відгук. У 2013 р. адміністрація Дріжджового заводу вирішила реконструювати завод, зробити дизайнерське оздоблення старих корпусів та додати інформаційні таблиці з історії підприємства. Роботу виконали скульптори майстерні О. М. Демченка.

Серед багатьох творів цього проекту створена меморіальна дошка О. П. Ольховському. Дошка являє собою оповідну монтажну композицію. Центральне місце займає старовинна віньєтка з анотацією. По краях сувою зображені закрутки, рослини хмелю та ячменю. На 2-му плані відтворено пивоварне виробництво з заводською цегельною восьмигранною трубою. Праворуч знаходиться погрудний портрет фундатора підприємства з фамільним бокалом пива. Вензель виробника є своєрідним гарантом високої якості напою. Олексій Петрович у благородному сюртуку з метеликом на шиї ввічливо пропонує покуштувати заводський товар. У нашому місті раніше не було дощок купцям, тому цей твір сприймається як оригінальна знахідка для мешканців і гостей міста.

Ю. В. Шевельов як славіст став відомим в Україні після нагородження його Шевченківською премією у 2000 р. Україна слідом за європейськими країнами визнала наукові досягнення свого емігранта Ю. В. Шевельова як мовознавця. Тому не дивно, що «Фонд ініціатив ім. Г. Хоткевича» на чолі з К. Черемським замовив О. Демченку меморіальну дошку Ю. В. Шевельову для будинку «Саламандри», який жив у цьому будинку у 1941-1943 рр.

Пам'ятна таблиця вирішена традиційно з інформаційного прямокутника і портрета з асиметричним здвижком. Анотаційна дошка виконана з чорного полірованого граніту (0,7 x 1,5 м) і портрета в техніці карбування (0,6 x 0,4 м). Площинність та врівноваженість композиції дошки обумовлена бажанням авторів вписати цей твір в архітектурний образ будинку «Саламандра», що виконаний у стилі неокласицизм. Погрудний портрет літнього вченого в окулярах наче впливає з темряви. Цей художній ефект виникає завдяки глибоким рівчакам, що оточують голову літературознавця. Численні геометричні щілини, наче розчерки пера вносять відчуття трагізму, ворожнечі оточуючого середовища. Такий художній засіб відповідає соціальним умовам життя вченого. Його наукова діяльність почалась у 1930-ті роки у Харкові, а продовжилася в

умовах еміграції і політичної ворожнечі УРСР. У західній Європі його шанували як вченого, а на батьківщині замовчували як зрадника СРСР. Портрет виконаний за типом контррельєфу.

З точки зору мера Харкова Г. Кернеса і тодішнього голови ХОДА М. Добкіна, дошку «посібнику фашизму» і колабораціоністу потрібно демонтувати. Дошку встановили 4 вересня 2013 р., 25 вересня пам'ятна таблиця була розбита «представниками комунальних служб». Українська громадськість, національні організації НАУКМА, Асоціація єврейських організацій, осудили демонтаж дошки Ю. Шевельову. 25 грудня 2014 р. Харківський апеляційний адміністративний суд скасував постанову І. В. Шишкіна, задовольнив позов групи від 1-го грудня про відновлення дошки. Розпорядження Г. А. Кернеса від 25.09.2013 р. суд визнав незаконним і скасував. Але дошку станом на 2018 р. не відновлено. Керівництво Харкова залишається у полоні радянської ідеології.

Меморіальні дошки О. М. Демченка висвітлюють суттєві духовні звершення керівництва та науковців Харкова. У порівнянні з меморіальними дошками 1950–1980-х рр. нові малі скульптурні таблиці виявляють схильність митців до художніх пошуків з урахуванням сучасних мистецьких тенденцій. Бажано, щоб пам'ятний знак розкривав суспільне значення історичної особи. Художники широко користуються застосуванням образної атрибутики заради конкретизації досягнень лідерів сучасності. Скульптори намагаються створити такий художній твір, що буде зрозумілим широким верствам населення і в той же час неповторним і довершеним. Такі дошки нагадують про видатних діячів української науки та культури і сприяють збагаченню історико-художньої атури міста, формують почуття гордості за українську культуру.

Примітки

1. *Борисенко А. А.* Выдающийся математик XX века / А. А. Борисенко // Universitates. – 2003. – № 4 – С. 55–60.
2. *Волянский Ю. Л., Залюбовский И. И., Пугач Б. Я.* Нобелевские лауреаты Слобожанщины / Ю. Л. Волянский, И. И. Залюбовский, Б. Я. Пугач – Х., Факт, 2005. – С. 123–135.
3. *Історія Харкова у пам'ятних дошках* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mevorydoskikharkov.blogspot.com/2015/07/blog-post_52.html.
4. *Навіки в пам'яті. Меморіальні дошки НТУ «ХП»* / Укладачі ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л., НІКОЛАЄНКО В. І., САКАРА Ю. Д. –Х.: НТУ «ХП», 2014. – 90 с.
5. *Погорелов А. А.* Путь великого геометра XX века [Електронний ресурс] / А. А. Погорелов. – Режим доступу: <https://vecherniy.kharkov.ua/news/28672C>
6. *Путятін В. Д.* Пам'ятки монументального мистецтва на Слобожанщині / В. Д. Путятін. – Х.: Курсор, 2011. – С. 149–152, 177–179, 231.

7. *Савицкая Л. Л.* Скульптура Харькова в начале XXI века /Л. Л. Савицкая // Вісник ХДАДМ. – 2007.– № 9. – С. 122–126.
8. *Савицкая Л.* Скульптура Харькова на переломе столетий. Вступ до альбому «Гармония пластики» / Л. Савицкая. – Х. : Колорит, 2006. – С. 7–20.

Путятин В. Д. Художественно-мемориальные доски работы А. Н. Демченко и В. Д. Семенюка как метод воспитания украинской аутентичности.

В последние годы Харьков украшается все новыми мемориальными и памятными досками. Статья посвящена мемориальным доскам харьковских скульпторов А. Н. Демченко та В. Д. Семенюка. Автор обращает внимание на значение этого вида изобразительного искусства для формирования современной украинской аутентичности. Делается вывод о том, что скульпторы стремятся создать такое художественное произведение, которое будет понятно широким слоям населения и в то же время быть неповторимым и совершенным.

Ключевые слова: Харьков, мемориальные доски, А. Н. Демченко, В. Д. Семенюк, украинская аутентичность.

Putyatin V. D. Art-memorial plaques made by O.M. Demchenko and V.D. Semeniuk as a method of education of Ukrainian authenticity.

In recent years, Kharkov has been adorned with new memorial and commemorative plaques. The article is dedicated to the memorial plaques of Kharkov sculptors O. M. Demchenko and V. D. Semeniuk. The author draws attention to the importance of this kind of fine art for formation contemporary Ukrainian authenticity. It is concluded that the sculptors are trying to create such a work of art that will be understandable to the general public and at the same time unique and perfect.

Key words: Kharkov, plaques, O. M. Demchenko, V. D. Semeniuk, Ukrainian authenticity.

С. А. Тетеря, Н. В. Костюк

**Інтерактивні методи в науково-освітній діяльності музею
кобзарства національного історико-етнографічного
заповідника «Переяслав»**

У статті проводиться аналіз культурологічної та культурно-просвітницької діяльності Музею кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Висвітлюється тема запровадження ефективних форм науково-освітньої роботи з використанням інтерактивних методів у діяльності даної інституції.

Ключові слова: заходи, Музей кобзарства, інтерактивні методи, урок-мандрівка, майстер-класи.

У сучасному світі для деяких людей музей є співвідносним із поняттям «архаїчний» та «застиглий у часі». Цю хибну думку

спростовують співробітники провідних музейних установ України, які вважають, що сучасний музей повинен організовувати свою діяльність, враховуючи вимоги сьогодення та розповідати і відображати історію відповідно до нинішніх тенденцій сприйняття інформації. Поняття музейної інституції як чогось закостенілого і досить консервативного на сьогодні себе вичерпало. Перед закладами і його співробітниками стоїть нагальний запит – зробити музеї доступними скриньками пізнання нового, місцем, куди хочеться повертатися [1]. У цьому полягає актуальність даного дослідження.

Музей кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника

«Переяслав» (НІЕЗ «Переяслав») як підрозділ однієї з провідних музейних установ України намагається координувати свою діяльність із запитамі сучасної аудиторії та бути цікавим для відвідувача. Серед першочергових завдань, які ставить перед собою Музей кобзарства, популяризація музейних артефактів експозиції із застосування новітніх інтерактивних методів. Співробітники НДС «Музей кобзарства» роблять все для того, щоб довести, що унікальна гілка української етнокультури – кобзарство, заслуговує на особливу увагу. Для втілення цієї мети в останні роки розпочато активну співпрацю з учнями шкіл та студентами ДВНЗ «Переяслав– Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», щоб саме через свідомість підростаючого покоління українців повернути та зберегти пам'ять про сліпих кобзарів, про давні українські традиційні інструменти – кобзу, бандуру, торбан, ліру.

Використовуючи різноманітні форми просвітницької діяльності, Музей кобзарства НІЕЗ «Переяслав» широко і ефективно застосовує інтерактивні методи роботи. Тобто науковці намагаються створити ефект пізнання відвідувачем історичного явища через емоцію, дію, участь у процесі [1]. Відвідувачам пропонується не лише усна подорож у світ кобзарства, але й можливість почути кращі зразки цього виду народного мистецтва через аудіозаписи, виступи носіїв кобзарської традиції, бандуристів та інших музикантів виконавців автентичної музики.

У контексті втілення цих задумів у Музеї кобзарства НІЕЗ «Переяслав» запроваджено проведення культурологічних та культурно-просвітницьких заходів. Зокрема, одним із них став круглий стіл «Переяславщина в Революції Гідності: погляди, судження, оцінки». Його учасниками стали науковці з Українського інституту національної пам'яті, Заповідника «Переяслав» та ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», а також громадськість міста. В межах цієї культурологічної події для громадськості міста відбулася презентація видання «Майдан від першої особи. Регіональний вимір». Дану збірку було укладено на основі 415

інтерв'ю очевидців та учасників місцевих протестів, зібраних науковцями, викладачами, музейними та архівними працівниками з усіх областей України. Це третій випуск серії тематичних видань Українського інституту національної пам'яті, що відображає події місцевих майданів та формує уявлення про Майдан як загальноукраїнське явище [12].

Одне з основних завдань, що ставлять перед собою наукові співробітники Музею кобзарства, – пробудити у відвідувачів інтерес до унікального явища української культури – кобзарства. Для втілення цього завдання в життя залучаються в першу чергу ті митці, які користуються беззаперечним авторитетом у сучасному мистецькому світі. Саме з цією метою в Музеї кобзарства НІЕЗ «Переяслав» організовуються презентації фільмів та друкованих видань, пов'язаних з темою кобзарства та бандурництва. Так, у рік виходу в прокат художнього фільму «Поводир» режисера Олесь Саніна (псевдонім братчика Київського кобзарського цеху – Олесь Смик), співробітники музею провели зустріч з режисером та масовий перегляд кінострічки про знищене кобзарство в Україні.

Одним із непересічних культурно-просвітницьких заходів, що проходив у Музеї кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника

«Переяслав», став показ документального фільму «Вільні люди». Його презентували режисер Ганна Яровенко, кобзар Ярослав Крисько та лірник Андрій Ляшук.

На зустріч з режисером та героями цього фільму завітали студенти історичного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», колектив бібліотекарів цього ж навчального закладу та громада міста. Всі з цікавістю переглянули кінострічку «Вільні люди» і з захопленням сприйняли виступ режисера Ганни Яровенко – журналіста, члена Союзу кінематографістів України та кобзарів Ярослава Криська зі Львова й лірника Андрія Ляшука з Рівного.

Такі заходи, маючи високу виховну і просвітницьку місію, а також великий емоційний потенціал, лишають по собі бажання до самоосвіти та самовдосконалення, що є основним завданням, яке ставлять перед собою організатори освітньо-виховного процесу.

Під час презентації документального фільму «Хоробра сімнадцятка», що відбулася за сприяння місії Fulbright у Національному Музеї історії України, представнику Музею кобзарства, який був присутній на презентації, надано сприяння та вручено оригінальний диск від режисера фільму Ореста Сушка для безкоштовного перегляду відвідувачами музею цього фільму. Ця унікальна стрічка розповідає про тріумфальну історію першого складу Української Капели Бандуристів. Історія сімнадцяти музикантів, яких у 1942 р. німецька окупаційна влада вивезла з України та

ув'язнила в таборах примусової праці. Вони були змушені виступати у таборах OST, але попри все бандуристи своїми піснями несли духовну підтримку та розраду невольникам-остарбайтерам – тисячам дорослих і дітей, відірваних від рідної землі.

У 1949 р. саме музика допомогла Капелі Бандуристів знайти вільне життя за океаном у США. Приурочені ці покази в Музеї кобзарства були до 100-річчя заснування капели [11].

Учасниками кіноперегляду стала різновікова аудиторія, від учнів 5 класу до людей зрілого віку. Проведений аналіз засвідчив, що всі відвідувачі переживали одні й ті ж самі емоції, але через притаманні своїй віковій категорії зовнішні вираження. Варто зупинитися на одному із заходів, проведених в контексті даної тематики. На ньому були присутні учні 8–10 класів Дем'янецької ЗОШ І–ІІІ ст. (Переяслав-Хмельницький район) на чолі з заступником директора з навчально-виховної роботи, учителем історії Людмилою Аронською. Учні з інтересом прослухали розповідь про видатний мистецький колектив та участь у ньому їхнього земляка Оврама Яценка. Саме ця особистість зробила надзвичайно великий внесок у розвиток українського національного мистецтва, але, на жаль, нині маловідома як в українському культурному просторі, так і на своїй малій Батьківщині – у с. Харківці Переяслав-Хмельницького району.

Надбання національної культурної спадщини, що експонуються в Музеї кобзарства НІЕЗ «Переяслав» (а це унікальні зразки української минувшини), допомагають відвідувачам закладу ідентифікувати себе як етнос, і що особливо важливо, дають перспективу виховувати молодь у кращих національних традиціях [4]. Культурно-просвітницька діяльність відбувається як процес передачі культурних надбань засобом музейних артефактів, розповіді, співогри, майстер-класів тощо. Прикладом одного з найбільш вдалих музейних проєктів є проведення вже два роки поспіль культурологічного проєкту «Кобзарський майдан». Приурочений він переможній битві козаків з військом польським, яка відбулася 29 травня 1630 р. під Переяславом [2].

Сам захід, «Кобзарський майдан», проводиться у сквері, на галявині біля музейної будівлі, що дає можливість усім присутнім на ньому долучитися безпосередньо до дійства, почути кобзарів у тому природному середовищі, де вони співали український епос і духовні пісні не одну сотню років, під супровід бандури, ліри, кобзи. Братчики Київського кобзарського цеху – Василь Жованик, Сергій Волченко, Ігор Безвербний на чолі з цехмайстром Київського кобзарського цеху Миколою Товкайлом під час заходу виконували різноманітний репертуар, притаманний тому чи іншому носію кобзарської традиції. Так, Ігор Безвербний переважно виконує об'ємні епічні твори – думи, які для невідготовленого слухача

легше сприймаються на вулиці, в природному середовищі їх виконання [5, с. 460]. Для всіх учасників Кобзарського майдану організатори акції організовували майстер-клас із відтворення давніх українських танців. Діти залюбки вели «Кривого танцю», який колись виконували наші пращури, танцювали «Подоланочку» під акомпанемент народної бандури та з задоволенням вивчали ще один старовинний танок – «Ойра» [9].

Давні українські народні традиції в сучасному світі сприяють об'єднанню людей в їх світлих кращих намірах. Саме з цією метою організатори акції долучили всіх учасників до спільної народної трапези, пригостивши приготовленою на майдані «кобзарською кашею», що дало можливість присутнім поспілкуватися, обговорити пережиті емоції, поділитися враженнями [5, с. 461].

Культурно-освітні завдання співробітниками Музею кобзарства втілюються у життя також через проведення показових уроків-мандрівок на тему «Історія кобзарства в Україні», до яких учні самі готують реферати, виконують поетичні твори про кобзарів, слухають українські історичні пісні, мають змогу послухати розповідь майстра з виготовлення народних інструментів про весь трудомісткий процес народження бандури тощо.

Плануючи урок-мандрівку безпосередньо в музеї для школярів, наукові співробітники попередньо проводять зустрічі у шкільній аудиторії з представленням міні-екскурсу з заданої тематики. Такі підходи допомагають успішному проведенню запланованого заходу, адже попередні знання матеріалу сприяють тому, що всі є активними учасниками науково-освітнього заходу, а не пасивними спостерігачами [5, с. 463].

Перевага проведення таких занять також у тому, що музейні предмети можна спостерігати безпосередньо і, що найголовніше, отримувати достатню кількість інформації як усної, так і зорової тощо. Особливість даного уроку полягає у створенні відповідної атмосфери за рахунок тривалого споглядання, привабливості самих музейних предметів, тієї особливої аури, яка панує в музеї [6, с. 58].

Урок-мандрівка «Як народжується бандура» став одним із видів культурологічних проектів, що направлені на популяризацію традиції кобзарства та інструментарію традиційних співців. На нього до Музею кобзарства завітали учні Переяслав-Хмельницької ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 та № 2.

У цей день була підготовлена маленька показова виставка, що презентувала деталі заготовок народних бандур на різних стадіях виготовлення та основні інструменти, якими працюють майстри під час виготовлення традиційних музичних інструментів. Предмети на її облаштування надав цехмайстер Київського кобзарського цеху Микола Товкайло, який є фахівцем з виготовлення бандур, лір та інших інструментів. Саме з його благословення урок розпочав братчик Київського кобзарського цеху – Ігор Безвербний (псевдонім Ждан). У його

виконанні, а він є носієм кобзарської традиційної культури, звучали – «козацькі плачі» та псалми. Також Ждан розповідав про характерні особливості об'єднання мандрівного сліпецького братства [10].

Відкриттям для учнів стала розповідь і практичне проведення майстер– класу з показовим майструванням бандури від початкових етапів її виготовлення. Проводив цей ритуал молодий майстер із виготовлення народного традиційного інструменту бандури – Василь Жованик [7].

Він розповів, що вперше почав майструвати бандуру, коли йому виповнилось 14 років. Василь є студентом Київського національного університету імені Тараса Шевченка, веде активну просвітницьку діяльність на ниві популяризації кобзарської традиції, здійснює етнографічні експедиції до бандуристів, записує від них давні історичні пісні, потім вивчає їх і виконує на своїх творчих зустрічах [7].

Такий безпосередній контакт з молодим кобзарем (учнем Київського кобзарського цеху), який досліджує, зберігає, розвиває і популяризує давню українську традицію, викликав у дітей справжнє захоплення. Вони мали можливість долучитися до майстер-класу зі створення традиційного українського інструменту, попрацювати зі спеціальними інструментами для видовбування коряка бандури та з деревообробним токарним станком.

Після уроку діти розповідали, як відчували на собі всю трудомісткість цього унікального ремесла – бути майстром бандурником. Під час проведення заходу, кореспонденти ТРК «Альта» записали інтерв'ю з Василем Жоваником, а також враження одного з учнів. Такі уроки є потужним засобом популяризації кобзарської традиції та дають практичні навички підростаючому поколінню, пробуджують пам'ять віків, спонукають досконаліше вивчати втрачені ремесла українського народу, зокрема – народних майстрів з виготовлення музичних інструментів [9].

Ще один розроблений науковцями музею урок-мандрівка «Палали священні бандури» дає можливість розкрити більш детально одну із трагічних сторінок української історії – знищення традиційних співців радянським тоталітарним режимом. Цей захід проходив у Музеї кобзарства три дні поспіль за участі учнів різної вікової категорії – школярів від 11 до 16 років. Основною метою даного культурологічного проекту було донести дітям інформацію про знищення у 30-х рр. ХХ ст. унікальної гілки української етнокультури – кобзарства. Завдання, які поставили перед собою співробітники закладу, були реалізовані за допомогою проведення бесіди, демонстрації фрагменту художнього фільму «Поводир» (режисер О. Санін), декламації поезії Олени Євтеєвої – «Палали священні бандури» [3]. У рамках заходу студенти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університету імені Григорія Сковороди» (факультет образотворчого мистецтва) провели майстер- клас з виготовлення ляльки-мотанки («ангела») – своєрідного

символу знищених кобзарів. Після уроку-мандрівки учням була надана можливість записати свої враження та залишити їх на дошці відгуків.

Учні 4-го класу поряд з тим, що всім дуже сподобалося виготовляти «ангела», відмітили уривок із фільму «Поводир», який дуже їх засмутив: «Мені сподобалися бандури кобзарів і те, як ми виготовляли янголятка, але фільм сумний...» [8].

Більша частина учнів 8-го класу відзначила пізнавальну розповідь про знищення кобзарства, проілюстровану фрагментом фільму, який їх надзвичайно вразив. Учнім дуже сподобався майстер-клас з виготовлення ляльки-мотанки

«ангела». Учні 11-го класу сприйняли матеріал уроку-мандрівки, як дорослі сформовані особистості. Це знайшло відображення також у їхніх відгуках: «Було дуже цікаво виготовляти «ляльку-ангела», але фільм викликав сльози. Дуже жаль, що талановиті люди зазнали таких страждань». «Позитивні якісні емоції від уроку, хороший майстер-клас, чудова атмосфера. З радістю прийдемо до вас ще!» [8].

Варто зазначити, що в історії України було чимало трагічних сторінок, які знаходили відгук у серцях справжніх патріотів. Так сталося і тоді, коли экс-президент України В. Янукович змінив курс європейського вибору України в 2013 р. Саме тоді розпочалися події, які увійшли в історію як Революція гідності, революція європейського вибору. Згідно з Указом Президента України № 69/2015 від 11 лютого 2015 р. «Про вшанування подвигу учасників Революції гідності та увічнення пам'яті», 20 лютого проходять заходи з вшанування подвигу учасників Революції Гідності. До цієї події в Музеї кобзарства був проведений урок-мандрівка «Я так її, я так люблю, мою Україну убогу» (Т. Шевченко). Цього дня до музею завітали учні 3 класу Переяслав-Хмельницької ЗОШ І–ІІІ № 3.

Захід мав чітку структуру, що включала у себе зміну видів діяльності та локації проведення. Розпочався урок-мандрівка на подвір'ї храму Воскресіння Христового УПЦ КП, де розміщено пам'ятний знак Героям Небесної Сотні, біля якого учні поклали квіти і виконали Державний Гімн України та прослухали коротеньку розповідь про події Революції Гідності. Після цього дітям запропонували поставити поминальні свічки у храмі як пам'ять про героїв, що поклали своє життя за свободу та незалежність України [13]. Потім всі присутні перемістилися безпосередньо до приміщення Музею кобзарства, де в рамках заходу був проведений майстер-клас з виготовлення з солоного тіста Герба України та кобзарської бандури. Кульмінаційним моментом заходу був виступ учня Київського кобзарського цеху – Василя Жованика. Він поділився своїми спогадами про події на Майдані 2013–2014 р. та проілюстрував свою розповідь, виконавши традиційний репертуар кобзарів: «Пісню про Залізняка», «Сирітку», «Пісню про правду і неправду».

Співробітники музею підготували фотовиставку «Кобзарі та бандуристи – учасники Революції Гідності» [13]. На завершення учням було запропоновано поділитися своїми враженнями та емоціями від уроку-мандрівки. Ось окремі з записів: «Мене дуже вразила така душевна атмосфера, коли ми в церкві запалили свічки та клали квіти до пам'ятного знаку – «Героям Небесної сотні».

«Мені дуже сподобалося, як кобзар грав на бандурі та співав кобзарські пісні, а також, як ми ліпили бандурку». «Найбільше мені сподобалося, коли ми робили макет бандури та листівки Герб України, а потім – співали Гімн України» [13]. Така активна зміна видів діяльності та локації позитивно вплинула на зосередження уваги учнів та реалізації тих завдань, які ставилися на початку уроку-мандрівки.

Результати проведених заходів показують, що запорукою успішної співпраці освітніх закладів та музеїв є живий діалог. При проведенні науково-освітніх заходів важливо враховувати вікові особливості аудиторії, рівень підготовки учасників заходу тощо. А залучення юного покоління, студентської молоді, громади міста до суспільно-політичних процесів через засоби музейної експозиції та науково-освітньої діяльності музею дає позитивний результат.

Науковці науково-дослідного сектору «Музей кобзарства» НІЕЗ «Переяслав» планують і в подальшому пробуджувати патріотичні почуття громадян України через безпосередню участь в інтерактивній діяльності музею, що допоможе не лише зберігати, але й примножувати всю існуючу інформацію про нетлінні цінності духовного життя нашого народу та передачу їх прийдешнім поколінням українців.

Примітки

1. *Музей. Освіта. Культура. Процеси інтеграції.* [Електронний ресурс]. – М., 1999. ІПРІКТ, Каф. Музейної справи – Режим доступу: http://ua-referat.com/Музейна_педагогіка.
2. *Набок В.* Відзначили чергову річницю перемоги українського козацтва / В. Набок // Газета «Вісник Переяславщини». – 2016. – 20 травня (№ 36 (11897)).
3. *Набок В.* «Палали священні бандури». У музеї кобзарства відбувся урок-мандрівка для школярів під такою назвою [Електронний ресурс] / В. Набок // Газета «Вісник Переяславщини». – Режим доступу: <http://visnik-press.com.ua/archives/76417>.
4. *Носко О.* Я поставила собі ціль, аби ходити в музей стало модно [Електронний ресурс] / О. Носко. – Режим доступу: <http://www.the-village.com.ua/village/culture/culture-people/268369-not-boring-museum#comments>.
5. *Тетеря С. А., Костюк Н. В.* Науково-освітня діяльність Музею кобзарства НІЕЗ «Переяслав» / С. А. Тетеря, Н. В. Костюк // Могилянські читання 2015 року: Зб. наук. праць. Новітні дослідження культурної спадщини України / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник; Ред. колегія: Л. П. Михайлина (голова) та ін. – К.: НКПІКЗ, Видавець Олег Філюк. 2016. – С. 459–464.

6. *Тетеря С. А., Костюк Н. В.* Урок-мандрівка – один з ефективних засобів науково-освітньої діяльності у Музеї кобзарства Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / Тетеря С. А., Н. В. Костюк // Електронний облік: система впорядкування інформації та реєстрації елементів нематеріальної культурної спадщини: Зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф., Київ, 10–11 листопада 2016 р. / Український центр культурних досліджень; заг. ред. О. А. Буценка; упоряд. Снігирьова Л. М., відп. редактор Телеуця В. В. – К.: НАККМ, 2016. – С. 57–58.
7. *Тетеря С.* «Як народжується бандура» [Електронний ресурс] / С. Тетеря. – Режим доступу: <http://niez.com.ua/events/cult-activities/916-урок-мандрівка-«як-народжується-бандура»-в-музеї-кобзарства>.
8. *Тетеря С.* Урок-мандрівка «палали-священні-бандури» [Електронний ресурс] / С. Тетеря. – Режим доступу: <http://niez.com.ua/events/cult-activities/994-у-музеї-кобзарства-відбувся-урок-мандрівка-«палали-священні-бандури»>.
9. *YUTUBE* [Електронний ресурс]: [Інтернет-портал] – Електронні дані. – [Переяслав-Хмельницький: Офіційний сайт Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» 2015-2017]. – ТРК «АЛbТА». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=RNi1LD-Xhg0>. [Репортаж про культурологічну акцію «Кобзарський майдан в Переяславі»].
10. *YUTUBE* [Електронний ресурс] [Інтернет-портал] – Електронні дані. – [Переяслав-Хмельницький: Офіційний сайт Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» 2015-2017] – ТРК «АЛbТА». – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=SyM-TdrW7II>. [Репортаж про проведення майстер класу в Музеї кобзарства «Як виготовити бандуру»].
11. [Інтернет-портал] [Електронний ресурс]. – [Переяслав-Хмельницький: Офіційний сайт Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» 2015 – 2018. – Режим доступу: <http://niez.com.ua/events/cult-activities/1098>. [У музеї-кобзарства-відбувся-показ-фільму-«хоробра-сімнадцятка»].
12. [Інтернет-портал] [Електронний ресурс]. – [Переяслав-Хмельницький: Офіційний сайт Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». – Режим доступу: <http://niez.com.ua/events/cult-activities/1108-пам'ять-про-майдан-важлива>.
13. [Інтернет-портал] [Електронний ресурс]. – [Переяслав-Хмельницький: Офіційний сайт Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» – Режим доступу: <http://niez.com.ua/events/cult-activities/1158-у-музеї-кобзарства-вшанували-героїв-небесної-сотні>.

Тетеря С. А., Костюк Н. В. Интерактивные методы в научно-образовательной деятельности музея кобзарства национального историко-этнографического заповедника «Переяслав».

В статье проводится анализ культурологической и культурно-просветительной деятельности Музея кобзарства Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав». Освещается тема ведения эффективных форм научно-образовательных работ с использованием интерактивных методов деятельности данной институции.

Ключевые слова: мероприятия, Музей кобзарства, интерактивные методы, урок-путешествие, мастер-классы.

Teterya S., Kostyuk N. Interactive Methods in Scientific and Educational Activity of the Museum of Kobzars National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav».

In the article the analysis of cultural and cultural and educational activities of the Museum of Kobza-playing national historical and ethnographic reserve "Pereiaslav". Highlights the theme of the introduction of effective forms of scientific-educational work using interactive methods in the activities of this institution.

Keywords: events, Museum of Kobza-playing, interactive techniques, lesson trip, master-classes.

Н. Г. Чибисова

О сценариях формирования будущих специалистов

В статье поднимаются вопросы формирования будущих специалистов в условиях информационного общества. Обращается внимание на актуальность подготовки музейных специалистов в соответствии с требованиями времени.

В современных условиях специалистов музейного дела готовят университеты и институты специального профиля, но в данном процессе активную роль могут сыграть и непрофильные учебные заведения. На примере Харьковского гуманитарного университета «Народная украинская академия» рассматривается вопрос о подготовке экскурсоводов для музея истории академии, о развитии личностного потенциала студенческой молодежи, участие в данном виде деятельности. Акцентируется внимание на значимости музейного дела в становлении жизненных сценариев будущих специалистов.

Ключевые слова: специалисты музейного дела, музейные кадры, подготовка экскурсоводов.

Подготовка специалистов для современного общества – задача важная и архиактуальная. Сегодня на повестке дня остро стоят вопросы: как готовить будущих специалистов, кого готовить?

Изменения, происходящие в обществе, не могут обойти стороной и высшую школу. Задача, стоящая перед вузами заключается в том, что им уже сегодня необходимо формировать профессиональные качества специалистов будущего.

Информационное общество нуждается в высокообразованных работниках, так как со сложными техническими и технологическими системами смогут работать только интеллектуально развитые, творческие специалисты. Среди значимых личностных навыков – коммуникативные, так как в новом обществе машины и люди будут сконцентрированы не на отдельных гигантских предприятиях в границах одного региона или страны, а разбросаны по всему миру, и умение поддерживать взаимоотношения, мгновенно связаться друг с другом в быстро

меняючоїся реальності прибирає особу цінність. В сучасних умовах стається другою і динаміка розвитку: все швидко застаріває, людині в процесі життя доводиться декілька разів змінювати спеціальність, професію. А це вимагає від нього нових якостей, серед яких рішучість, самостійність, прагнення до інновацій, вміння не тільки сприймати інформацію, але й організовувати її втілення на практиці. Висока динаміка суспільного життя вимагає від індивіда бути мобільним, легким на підйом.

Сучасна дійсність породжує і нові форми організації виробничої діяльності, серед яких слід виділити проектну діяльність. Остання дозволяє спеціалістам об'єднуватися для створення певного проекту, після завершення якого трудовий колектив розпадається, а його учасники стають членами іншого колективу і починають працювати над новим проектом. Така форма організації виробничої діяльності вимагає вміння працювати в команді, бути толерантним, комунікабельним і др.

Нове суспільство вимагає від людини таких здібностей і умінь, які дозволяють їй не тільки освоювати величезні масиви інформації, але й при цьому критично мислити, швидко приймати рішення, активно діяти в невизначеній ситуації (будь-то економічної, політичної, виробничої або др.). Сьогодні центри прийняття рішень знаходяться значно ближче до виробничих колективів, що викликає необхідність реорганізовувати систему управління виробництвом, а спеціалісти повинні бути не тільки «майстрами своєї справи», але й бути готовими до самостійного прийняття рішень і нести за них відповідальність.

Професіонал в інформаційному суспільстві повинен мати широту поглядів, сприймати проблему цілком, незалежно від того, які функціональні дії він повинен виконувати на виробництві. Особливість сучасних технологій полягає в тому, що ні одна професія не в змозі охопити весь технологічний цикл. Тому спеціалісту необхідно не тільки грамотно, професійно включатися в певний цикл, але й бачити його цілком, розуміти його цілі, завдання, закономірності. Такий підхід вимагає нового мислення, а, відповідно, і нових знань і умінь, творчого підходу до вирішення проблеми.

Таким чином, сучасне суспільство потребує в новому типі спеціаліста. А такого спеціаліста повинна готувати нова вища школа, яка буде вчити людину не тільки сприймати інформацію, скільки знаходити цю інформацію і працювати з нею, буде забезпечувати його різноманітними способами роботи з інформацією, вчити застосовувати її на практиці. Іншими словами навчальний заклад повинен навчити людину вчитися. Дане завдання стоїть і перед усіма вищими

учебными заведениями, независимо от их профиля подготовки специалистов.

Общество нуждается в профессионалах, и они сегодня крайне востребованы. Не хватает на современном этапе и специалистов музейного дела, музееведов. Решение данной задачи тормозится многими объективными и субъективными факторами, как со стороны государства, учебного заведения, так и личности будущего специалиста.

Где же найти молодого специалиста, готового в современных условиях на высоком профессиональном уровне трудиться, например, в вузовском музее?

Проблема подготовки музейных специалистов – проблема актуальная и связана она с теми преобразованиями, которые происходят в современном обществе. Ответить на данный вопрос станет возможным, когда мы сможем дать ответ на другой вопрос: «Какое место в информационном обществе отведено музею?».

Система подготовки музейных кадров сложилась к началу XX века. И осуществлялась она в музеях, опираясь на традиции ученичества. Музеи становились школой подготовки музейных специалистов. В 1930-х годах XX века в университетах и институтах появились отделения, кафедры, которые в украинских вузах возникли на рубеже 1980–1990-х гг. Информационное общество нуждается в кардинально иной подготовке музейных специалистов.

Приобщить молодых людей к музейной деятельности, сформировать у них любовь к музейному делу способны не только музеи и специальные учебные заведения. Так, в Харьковском гуманитарном университете «Народная украинская академия», представляющем комплекс с непрерывной системой образования, в состав которого входят гуманитарный университет, специализированная экономико-правовая школа и детская школа раннего развития, в 1999 году был открыт музей истории академии. И с первых лет работы музея при нем были созданы такие структурные подразделения, как школа экскурсоводов и поисковый отряд «Память», в состав которых входят студенты и школьники академии.

Экскурсоводы музея проводят обзорные, тематические экскурсии по музею, академическим выставкам, фотогалереям, готовят экскурсии по памятным местам Харькова и его окрестностей. Каждый год состав экскурсоводов пополняется новыми членами из студентов-первокурсников и учащихся СЭПШ. Экскурсоводы постоянно работают над повышением мастерства: слушают специальные лекции по музееведению, ораторскому искусству, психологии общения, участвуют в тренингах, позволяющих развивать коммуникативные навыки, в круглых столах, встречах с интересными людьми и др.

Наличие при музее данных подразделений позволяет не только привлечь молодых людей к изучению истории государства, города, учебного

заведення, но и сформировать у них важные навыки, необходимые для их будущей профессиональной деятельности. Кроме того, участие в работе отряда экскурсоводов формирует у молодых людей качества, в последствии присущие будущим сотрудникам музеев. И пусть у студентов и школьников еще недостаточно профессиональных знаний, но у них складываются необходимые практические навыки, которые позволят им в будущем выполнять функции помощников сотрудников музея. У молодых людей формируется мотивация к данному виду деятельности, которая и позволяет им активно развиваться в выбранном направлении. Студенты более вдумчиво относятся к истории отечества, к изучению генеалогии своего рода, к деятельности музея. Конечно, это не путь подготовки профессионалов музейного дела, но это путь подготовки будущих специалистов с целостным мировоззрением, с развитыми аналитическими способностями, со сформированной творческой активностью. Кроме того, на этапе вузовского обучения, данные молодые люди способны оказать существенную помощь в развитии вузовских музеев. Они с интересом участвуют в создании музейных экспозиций, в подготовке выставок из фондов музея, в ведении летописи истории НУА.

Таким образом, на современном этапе высшие учебные заведения призваны кардинально перестроить процесс подготовки будущих музейных специалистов, направив его на формирование компетенций, соответствующих требованиям времени. А, кроме того, учебные заведения могут сыграть важную роль в становлении личности будущего специалиста, независимо от его профессиональной принадлежности, способствуя развитию личностного потенциала: интеллектуального, творческого, нравственного, позволяющего успешно реализовать себя в будущем, в многообразных жизненных сценариях.

Чібісова Н. Г. Про сценарії формування майбутніх спеціалістів.

У статті порушено питання формування майбутніх спеціалістів в умовах інформаційного суспільства. Звертається увага на актуальність підготовки музейних спеціалістів у відповідності до вимог часу.

У сучасних умовах спеціалістів музейної справи готують університети та інститути спеціального профілю. Але в даному процесі активну роль можуть відіграти також непрофільні навчальні заклади. На прикладі Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» розглядається питання про підготовку экскурсоводів для музею історії академії, про розвиток особистісного потенціалу студентської молоді, участь у даному виді діяльності. Акцентується увага на значимості музейної справи у становленні життєвих сценаріїв майбутніх спеціалістів.

Ключові слова: спеціалісти музейної справи, музейні кадри, підготовка экскурсоводів.

Chibisova N. About scenarios of formation of future specialists.

The article deals with the issues of prospective professionals' training in conditions of information society. The actuality of teaching museum professionals in accordance with the demands of time has been paid attention to.

In modern conditions, professionals in museum studies are prepared by universities and specialized institutes. However, active part may be played herewith not only by specialized establishments. On the example of Kharkiv University of Humanities 'People's Ukrainian Academy', the issues of museum guides training for the Museum of PUA History, development of student youth's personality potential, participation in this type of activity have been considered. The attention has been focused on the importance of museum studies in development of prospective professionals' life scenarios.

Keywords: museum professionals, museum staff, preparation of museum guides.

Е. Н. Шестакова

Учебно-методическая работа музея истории ХГУ «НУА»

В статье рассматривается учебно-методическая деятельность музея истории Харьковского гуманитарного университета «Народная украинская академия» в учебно-образовательном и воспитательном процессе.

Музей является активным участником создания и развития культурно-образовательной среды, необходимой для подготовки специалистов, соответствующих потребностям современного рынка труда, среды, способствующей формированию у студентов и школьников гражданско-патриотических чувств, воспитанию в них уважения к истории, культуре и традициям своего народа.

Наиболее сложная и ответственная работа музея связана с учебно-методической деятельностью, сбором новых материалов и документов, а также систематизацией музейных фондов.

Ключевые слова: музей, музейная среда, Музей истории «Народная украинская академия», культурно-образовательная среда, учебно-методическая деятельность.

Являясь частью культурно-образовательной среды и активно участвуя в социализации личности, музей расширяет восприятие человеком окружающего мира. Приобщение к окружающему миру и обществу происходит в музейной среде в процессе передачи чувственного опыта, знаний, умений и ценностей от одного поколения к другому. Этот процесс вписывается в концепцию непрерывного образования, поскольку его образовательным результатом является преобразование социокультурного опыта в собственные установки, ценности, ориентации, усвоение социальных норм, ролей и т. д. [2, с. 43].

Музей истории НУА является уникальным инструментом историзации происходящего в Академии культурно-образовательного процесса [1, с. 43], сохраняет преемственность поколений и способствует передаче жизненного

опыта и традиций. Музей давно стал важнейшим звеном, средоточием единой системы учебно-воспитательного процесса, активным участником создания и развития культурно-образовательной среды, необходимой для подготовки специалистов, соответствующих потребностям современного рынка труда, среды, способствующей формированию у студентов и школьников гражданско-патриотических чувств, воспитанию в них уважения к истории, культуре и традициям своего народа.

Музей истории ХГУ «НУА» существует уже более 15 лет. В 2015 г. он был полностью реконструирован и открыт заново. С того времени музей посетили более пяти тысяч человек. Это все школьники и студенты НУА, преподаватели, сотрудники, родители, наши многочисленные гости, в числе которых ректоры харьковских вузов, директора школ, руководители вузовских и школьных музеев города и др.

Музей создан для того, чтобы дать целостное представление:

- об академии как о самом молодом, инновационном высшем учебном заведении в Харькове;
- о ее прошлом, настоящем и будущем;
- о результатах эксперимента по становлению уникального учебно-научного комплекса непрерывного образования;
- о людях, обеспечивших ее высокий имидж и признание не только в Харькове и Украине, но и далеко за их пределами.

К числу основополагающих функций музея мы относим:

1. Обеспечение сбора, комплектования, изучения, сохранения и популяризации ценностей, документов и артефактов, освещающих деятельность НУА вчера, сегодня, завтра.

2. Функция образования и воспитания, удовлетворения образовательных и духовных потребностей посредством сохранения, изучения и демонстрации культурных и культурно-исторических ценностей связанных с историей ХГУ «НУА», с развитием образования на Харьковщине. Иными словами, наш музей призван влиять на изменение современной интеллектуальной, духовной, художественной жизни города. Он ориентирован на совершенствование социокультурной реальности, художественной культуры, на формирование исторической памяти разновозрастной аудитории.

3. Функция профессиональной ориентации, совершенствования культурно-образовательной среды нашего учебного заведения, утверждения его достоинств, достижений и преимуществ, раскрытия его уникальности и перспективности в глазах членов академического коллектива, общественности Харькова и Украины в целом.

Наиболее сложная и ответственная работа музея связана с учебно-методической деятельностью, сбором новых материалов и документов, а также систематизаций музейных фондов. Ежегодно проводятся научно-

практические семинары по актуальным проблемам музейной педагогики в вузах. Также немаловажное значение в деятельности музея по увековечению традиций НУА имеет создание персоналий ведущих преподавателей и ученых академии.

«Персоналии» – личный фонд преподавателей и сотрудников академии, где собраны личные вещи, документы, фотоматериалы, рукописи, статьи, газетные вырезки, тексты выступлений на конференциях, письма и т. д. Над их созданием работают и члены Совета музея.

С первого года основания Академии ведется «Летопись истории НУА»: фотодокументы, буклеты, рекламы, дипломы и другие материалы день за днем рассказывают о важнейших событиях из жизни НУА.

В 2016 г. были разработаны методические указания по материалам витрин и стендов Музея истории Академии, активно использующиеся при подготовке экскурсоводов. В 2017 г. на основе этих методических указаний опубликована брошюра по обзорной экскурсии по музею на пяти языках (украинском, английском, французском, испанском, немецком). Также готовятся к изданию материалы по экскурсиям и на другие тематики, а именно: «Становление и развитие образования на Харьковщине», «Непрерывное образование: опыт Народной украинской академии», «Традиции – залог успешного воспитания» и т. д.

На протяжении многих лет в Народной украинской академии ведется Книга Почета, в которую, согласно специально разработанному Положению заносятся имена тех преподавателей и сотрудников, студентов и школьников, которые в течение учебного года прославили академию особыми достижениями в учебе, работе, спорте, творчестве. Решение о занесении в Книгу Почета оглашается на ежегодном собрании трудового коллектива перед началом учебного года [3, с. 183-186]. Эта работа дает реальную возможность воспитывать молодежь не только на традициях прошлого, но и на живых примерах настоящего, на конкретных личностях преподавателей, формируя у студентов и школьников уважительное отношение к труду и заслугам своих наставников. Совет музея здесь является координационным органом между академическими подразделениями, ректором ХГУ «НУА» и Ученым советом. Члены Совета музея собирают необходимые материалы о претендентах на занесение в Книгу Почета, систематизируют их и направляют на рассмотрение Ученого совета, который и принимает решение.

Примечания

1. *Аналитические материалы к собранию трудового коллектива НУА* 31 авг. 2017 г. / Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.»; [авт.-сост.: В. И. Астахова, Е. В. Астахова]. – Харьков: Изд-во НУА, 2017. – 64 с.

2. Мышева Т. П. Музейная педагогика в современном социокультурном образовательном контексте / Т. П. Мышева; под ред. Н. П. Рыжих. – Таганрог, 2008. – 160 с.
3. *Непрерывное образование как принцип функционирования современных образовательных систем (первый опыт становления и развития в Украине): моногр.* / Нар. укр. акад.; под общ. ред. В. И. Астаховой. – Харьков: Изд-во НУА, 2011. – 216 с.

Шестакова О. М. Навчально-методична робота музею історії ХГУ «НУА».

У статті розглядається навчально-методична діяльність музею історії Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» в навчально-освітньому і виховному процесі.

Музей є активним учасником створення і розвитку культурно-освітнього середовища, необхідного для підготовки спеціалістів, що відповідає потребам сучасного ринку праці, середовища, що відповідає формуванню у студентів і школярів громадянсько-патріотичних почуттів, вихованню у них поваги до історії, культури і традицій свого народу.

Найбільш складна і відповідальна робота музею пов'язана з навчально-методичною діяльністю, збором нових матеріалів і документів, а також систематизації музейних фондів.

Ключові слова: музей, музейне середовище, Музей історії «Народна українська академія», культурно-освітнє середовище, навчально-методична діяльність.

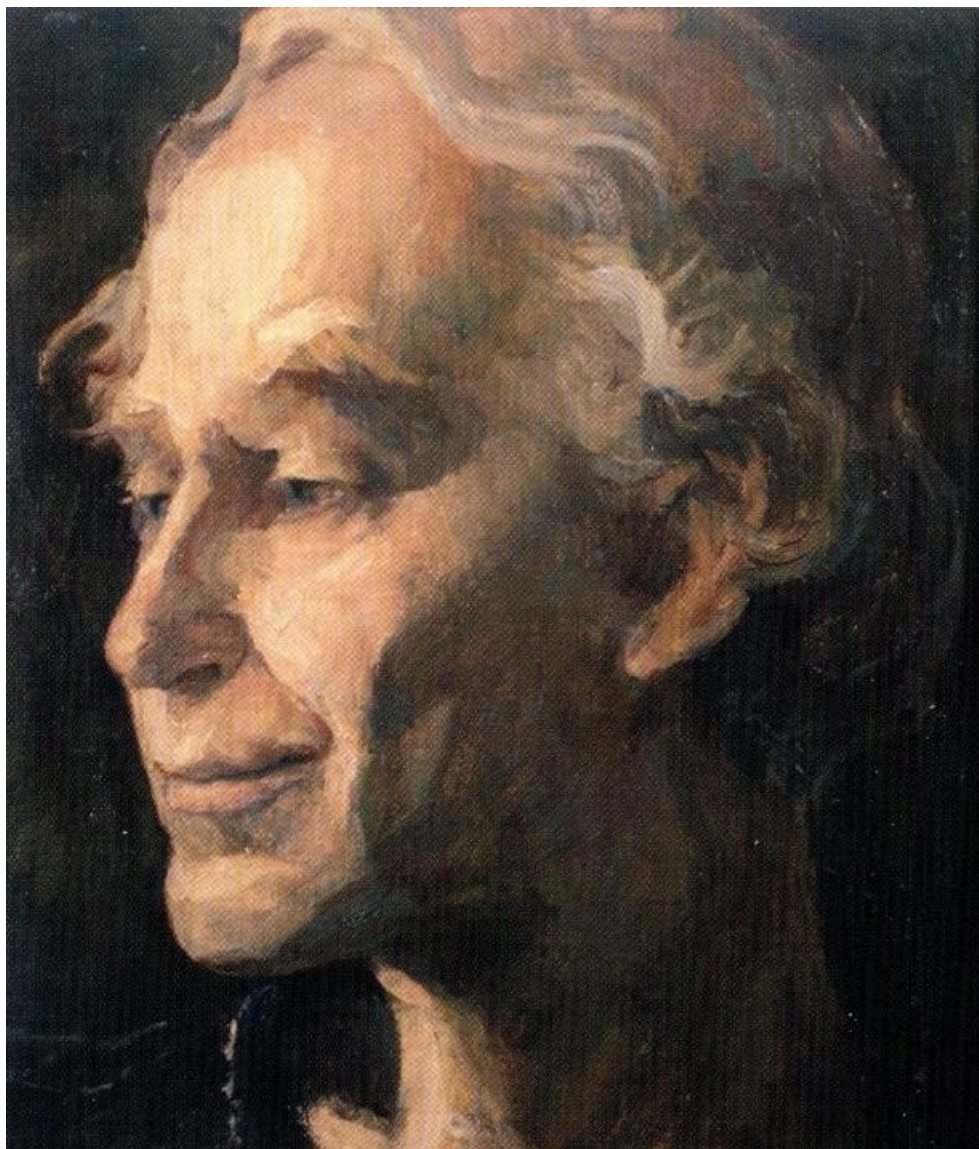
Shestakova O. Educational and methodical work of the Museum of History of KhUH "PUA".

The article deals with academic activities of the Museum of History of Kharkiv University of Humanities «People's Ukrainian Academy» in teaching, learning and upbringing process.

The Museum is an active participant of creation and development of cultural and educational background, which is necessary for training professionals, who correspond to the demands of modern labor market. This background enables students and pupils to develop their civil and patriotic feelings, to nourish their respect for history, culture and traditions of their country.

The most complicated and responsible work of museum is connected with the academic activity, with collecting new materials and documents and systematizing museum funds.

Keywords: museum, museum on the background, Museum of History of «People's Ukrainian Academy», cultural and educational background, educational and methodical activity.

Видатні музеєзнавці-педагоги

О. І. Вовк

Проект філософа М. Ф. Федорова з улаштування шкіл-музеїв (до питання про увічнення пам'яті В. Н. Каразіна)

У статті аналізується інтерпретація особистості та діяльності засновника Харківського університету, видатного громадського діяча і природодослідника В. Н. Каразіна (1773–1842) з боку російського філософа-косміста М. Ф. Федорова (1829–1903). Спеціальну увагу звернено на проекти М. Ф. Федорова щодо увічнення пам'яті про В. Н. Каразіна (передусім школами-музеями).

Ключові слова: В. Н. Каразін, М. Ф. Федоров, увічнення пам'яті, школи-музеї.

Ім'я видатного українського природознавця, організатора освіти і науки Василя Назаровича Каразіна увіченне у назвах багатьох об'єктів не тільки на Землі, але і в космосі. Це – астероїд 6547 Vasilkarazin, численні урбаноніми, стипендії для молодих науковців, і, звичайно, головне його «дітище» – Каразінський університет. Водночас в історії каразінознавства можна знайти чимало нереалізованих проектів, спрямованих на вшанування пам'яті цієї непересічної особистості. Незважаючи на те, що ці пропозиції не були втілені у життя, саме їх існування свідчить про увагу громадськості до постаті засновника Харківського університету.

Пропонована публікація присвячена одному з таких проектів, що був висунутий філософом-футурологом Миколою Федоровичем Федоровим. Варто зауважити, що його внесок у справу інтерпретації та популяризації наукової спадщини В. Н. Каразіна до нашого часу залишається одним з маловідомих аспектів каразінознавства.

Основоположник російського космізму звернувся до теми про роль В. Н. Каразіна в історії вітчизняної наукової думки на початку 1890-х рр. Варто зазначити, що в цілому даний період ознаменувався суттєвим зростанням суспільного інтересу до особистості В. Н. Каразіна. Це виразилося, зокрема, у значному збільшенні кількості каразінознавчих розвідок, причому не лише у фаховій літературі, але й у публіцистиці. Зріс також і тематичний спектр каразінознавчих студій. Саме у 1880–1890-х рр. вперше спеціально почала розглядатися проблема внеску В. Н. Каразіна у розвиток природничих наук [див. 4].

Наприкінці XIX ст. увага дослідників була зосереджена на каразінських пошуках у сфері метеорології, які були безпосередньо пов'язані з роздумами про можливість регулювання клімату. Також привертав увагу пов'язаний з метеорологічними дослідженнями проект «електроатмосферного снаряду» для акумуляції електричної енергії з верхніх шарів атмосфери [детальніше див. 4, с. 77–78]. Так, напередодні

півстолітнього ювілею з дня смерті просвітителя стаття відповідної тематики вийшла друком на сторінках газети «Харьковские губернские ведомости» (ХГВ) [6]. У цій достатньо стислій публікації основну увагу було приділено висвітленню історії винаходу. 8 листопада 1892 р. Д. І. Багалій виступив перед академічною громадськістю з доповіддю, що була приурочена до 50-ї річниці з дня смерті просвітителя. У цій промові дослідник, між іншим, акцентував увагу на внесок В. Н. Каразіна у розвиток науки [1].

М. Ф. Федоров звернув увагу на статті В. Н. Каразіна щодо дослідження атмосферних явищ і спрямування могутності сил природи на користь людини. Він по-своєму оригінально інтерпретував ці ідеї. У 1892 р. у «Пензенских губернских ведомостях» була надрукована стаття М. Ф. Федорова «Об управлении силами природы» (пізніше кілька разів передруковувалася під назвою «Каразин как метеороург, а не метеоролог») [9]. Тоді ж у московському журналі «Русский архив» вийшла анонімна стаття «В. Н. Каразин и господство над природою» [2]. Як припускають сучасні дослідники, вона була написана публіцистом Ю. П. Бартенєвим за безпосередньої участі М. Ф. Федорова, а, можливо, і за його безпосередньої участі [5, с. 475].

У названих розвідках здійснюється екскурс до історії винаходу, демонструється ставлення до нього сучасників В. Н. Каразіна та його найближчих нащадків. Ще більш цінно те, що автори намагаються оцінити важливість каразінської думки щодо побудови снаряду для акумуляції електричної енергії з верхніх шарів атмосфери. Вони були переконані, що цей «забутий, забракований проект» з часом «принесе його авторові більше слави, ніж навіть заснування Харківського університету» [2, с. 90].

Тема була продовжена М. Ф. Федоровим і у статті «Разоружение. Как орудие разрушения обратит в орудие спасения» (1898 р.), де він ще раз вказував на важливість і перспективність метеорологічних досліджень та атмосферної регуляції, посилячись на В. Н. Каразіна. Філософ пропонував залучати до проведення подібних пошуків військових, переорієнтувавши їх, таким чином, «від боротьби із собі подібними» до «розумної дії на сліпі, неусвідомлені дії природи» [11, с. 271].

Описане завдання не було у розумінні мислителя вузькоутилітарним; глибинною ідеєю розвідки стало подолання існуючого порядку життєустрою та надання людям можливості жити щасливо, мирно й морально. Стаття, що відкрила цикл творів М. Ф. Федорова, присвячених проблемі роззброєння, викликала жваву дискусію у пресі [див. 5, с. 478–479], проте центр уваги авторів закономірно змістився на філософські проблеми, а відгуки носили не науково-технічний, а, імовірно, футурологічний характер.

М. Ф. Федоров артикулював цікаві пропозиції щодо увічнення пам'яті

про В. Н. Каразіна. Він був принципово проти встановлення монумента, стверджуючи, що «пам'ять Каразіна можна і слід увічнювати не статуєю, що відновлювала б лише його зовнішність, а справою, котра була б утіленням його плідної думки» [8, с. 127]. Було висунуто пропозицію надати ім'я В. Н. Каразіна метеорологічній обсерваторії Московського університету [3, с. 563; 8, с. 127]. Клопотання підтримав завідувач цього підрозділу Б. І. Срезневський (син професора Харківського університету І. Є. Срезневського).

Незабаром результати діяльності В. Н. Каразіна підштовхнули М. Ф. Федорова до розробки проекту повсюдного влаштування шкіл-музеїв – навчальних закладів, де відбувалося б «поєднання знання з освітою, науки з вихованням». Мережа таких закладів мала бути остаточно сформована до 1942 р., тобто до столітньої річниці з дня смерті В. Н. Каразіна [10, с. 147].

Відзначимо, що ідеї М. Ф. Федорова де в чому подібні до системи музейної педагогіки, запропонованої А. Ф. Луньовим, який також прагнув до інтеграції шкільної освіти та всебічного естетичного виховання особистості, поєднання школи та музею.

Задум про влаштування шкіл-музеїв був подібний до запропонованого М. Ф. Федоровим проекту відкриття шкіл-храмів, присвячених Трійці, що також був ювілейним і приурочувався 500-річчю відкриття мощів преподобного Сергія (1892 р.). Філософ об'єднав ці дві пропозиції, послуговуючись як метою створення нового, синтетичного типу освіти, в якому були б інтегровані духовний та світський початок, віра і знання, так і збігом ювілейних років преподобного Сергія та В. Н. Каразіна [7].

Ідеї М. Ф. Федорова щодо можливості вшанування пам'яті В. Н. Каразіна виявилися утопічними і не були реалізовані. Проте, на нашу думку, важливим є вже той факт, що просвітницькі ініціативи, наукова творчість та винахідницька діяльність засновника Харківського університету привернули увагу одного з найбільш оригінальних російських мислителів другої половини XIX ст. Це ще раз доводить, що В. Н. Каразін зовсім не був діячем «містечкового» масштабу, як його іноді намагалися зобразити представники критичного каразінознавчого напрямку в історіографії [детальніше див. 4, с. 249 та ін.]. Ми згодні зі словами М. Ф. Федорова про те, що своїми діяннями В. Н. Каразін багато в чому випередив свій час, а його особистість навіть сьогодні оцінена ще далеко не в повній мірі.

Примітки

1. *Багалей Д. И.* Просветительная деятельность Василия Назаровича Каразина / Д. И. Багалей. – Х. : Тип. Адольфа Дарре, 1893. – 31 с.
2. *[Бартенев Ю. П.]* В. Н. Каразин и господство над природою / [Ю. П. Бартенев] // Русский архив. – 1892. – Кн. 5. – С. 75–90. – Без подписи.

3. *Борисов И. А.* Вопрос о каразинской метеорологической станции в Москве / И. А. Борисов // Собрание сочинений : в 4 т. / Н. Ф. Федоров ; сост., подгот. текста и коммент. А. Г. Гачевой и С. Г. Семеновой. – М., 1997. – Т. 3. – С. 561–564.
4. *Вовк О. І.* Постать Василя Каразіна в історіографії / О. І. Вовк ; наук. ред. С. М. Куделко. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 328 с.
5. *Гачева А. Г.* Комментарии / А. Г. Гачева, С. Г. Семенова // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1995. – Т. 2. – С. 438–493.
6. *В. Н. Каразин* и его опыты в применении атмосферного электричества // Харьковские губернские ведомости. – 1892. – 9 июня.
7. *Федоров Н. Ф.* Два юбилея / Н. Ф. Федоров // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1997. – Т. 3. – С. 127–143.
8. *Федоров Н. Ф.* К вопросу о памятнике В. Н. Каразину / Н. Ф. Федоров, И. А. Борисов // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1997. – Т. 3. – С. 125–127.
9. *Федоров Н. Ф.* Каразин как метеороург, а не метеоролог / Н. Ф. Федоров // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1995. – Т. 2. – С. 260–264.
10. *Федоров Н. Ф.* О соединении школы-храма (религии) со школою-музеем (наукою) / Н. Ф. Федоров // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1997. – Т. 3. – С. 146–147.
11. *Федоров Н. Ф.* Разоружение. Как орудие разрушения обратить в орудие спасения / Н. Ф. Федоров // Собрание сочинений : в 4 т. – М., 1995. – Т. 2. – С. 267–276.

Вовк О. І. Проект філософа Н. Ф. Федорова по устроюству школ-музеев (к вопросу об увековечивании памяти В. Н. Каразина).

В статье анализируется интерпретация личности и деятельности основателя Харьковского университета, выдающегося общественного деятеля и естествоиспытателя В. Н. Каразина (1773–1842) со стороны русского философа-космиста Н. Ф. Федорова (1829–1903). Особое внимание уделено проектам Н. Ф. Федорова по увековечению памяти о В. Н. Каразине (в первую очередь, школам-музеям).

Ключевые слова: В. Н. Каразин, Н. Ф. Федоров, увековечение памяти, школы-музеи.

Vovk O. Project of the philosopher M. Fedorov on the arrangement of school-museums (on the question of the perpetuation of the memory of V.N. Karazin).

Interpretation of personality and activity of the founder of Kharkiv University, famous public figure and naturalist Vasyl' Karazin (1773–1842) by russian philosopher-cosmist Nikolai Fedorov (1829–1903) was analyzed in the present paper. Special attention is paid to N. F. Fedorov's projects about memorialization of V. N. Karazin (first of all, schools-museums).

Keywords: V. N. Karazin, N. F. Fedorov, memorialization, schools-museums.

І. В. Дворкін

Приватна ініціатива в музейництві Наддніпрянщини XIX – початку XX ст.

У статті розглядається роль приватної ініціативи у становленні і розвитку музейної справи Наддніпрянщини XIX – початку XX ст. За відсутності цілеспрямованої музейної політики в Російській імперії, українські музеї були створені переважно завдяки ініціативі громадських та наукових діячів, поціновувачів історії та мистецтва. Часто вирішальними у збільшенні колекцій музеїв, враховуючи хронічну нестачу фінансування, були меценатські пожертви, як фінансові, так і у вигляді предметів мистецтва.

Ключові слова: Наддніпрянська Україна, музейне зібрання, музейна політика, меценат, приватна ініціатива.

Музейна мережа Наддніпрянської України, що виникла на початку XIX ст., у другій половині цього та на початку наступного століття достатньо динамічно розвивається. Музеї, що поступово стають освітньо-науковими та просвітницькими центрами, діють в губернських та повітових центрах при різноманітних наукових установах, навчальних закладах, органах міського та земського самоврядування.

Зважаючи на те, що в Російській імперії не існувало єдиної державної політики щодо розвитку музейництва (на відміну від архівної справи), музеї виникають та працюють при різноманітних інституціях, часто завдяки ініціативній діяльності окремих науковців, громадських діячів, меценатів. Метою даної розвідки є визначення ролі приватної ініціативи у розвитку музейництва Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XX ст. на прикладі музеїв Києва, Харкова, Чернігова та Полтавщини, що дає, на нашу думку, можливість встановити загальні тенденції.

Ініціатива створення музейних установ практично завжди виходила від представників місцевої інтелігенції. Засновниками та ініціаторами створення українських музеїв були такі відомі діячі як В. Н. Каразін, В. В. Тарновський, В. В. Докучаєв, В. Ю. Данилевич та інші.

Найбільшим та найвідомішим університетським музейним зібранням м. Харкова XIX – початку XX ст. став Музей красних мистецтв та старожитностей, у якому за більш ніж 110-річний період роботи були зібрані величезні художні та археологічні колекції. Початком колекції одного з перших українських музеїв вважається придбання засновником Харківського університету В. Н. Каразіним спеціально для університету зібрання естампів відомого колекціонера Ф. Аделунга. Вважається, що ця колекція стала першим мистецьким зібранням, що належало державній інституції, а не приватній особі [1, с. 3]. Твори з цього зібрання і сьогодні

є одним з найцінніших скарбів Харківського художнього музею. За початковим проектом В. Н. Каразіна при університеті мало бути відкрито відділення красних мистецтв з класом малювання. Для нього, ще до прийняття статуту університету, у Петербурзі було придбано цінну колекцію естампів відомих західноєвропейських майстрів – вже згадувану колекцію Ф. Аделунга, що налічувала 2477 предметів на суму 5000 крб. [8, с. 252]. Варто підкреслити, що Правління університету, розглядаючи справу про придбання даної колекції, відзначило важливість подібного зібрання для міста, у якому не було картинних галерей, та водночас звернуло увагу на велику вартість зібрання і відсутність крайньої необхідності його купівлі університетом. Придбання колекції Ф. Аделунга стало однією з причин усунення В. Н. Каразіна від університетських справ [10, с. 253].

Вже наприкінці ХІХ ст. було відкрито перший земський музей в Україні – Полтавський природничо-історичний музей Полтавського губернського земства, заснований у 1891 р. Основу його зібрання склали колекції, які були зібрані експедицією відомого вченого-натураліста В. В. Докучаєва у Полтавській губернії протягом 80-х рр. ХІХ ст.

У 1890 р. В. В. Докучаєв звернувся до губернської земської управи з пропозицією про заснування в Полтаві місцевого музею. Слід підкреслити, що В. В. Докучаєв вже мав на той час досвід створення подібних музеїв. Так, після проведеного ним геологічного дослідження Нижегородської губернії був створений перший у Російській імперії природничо-історичний музей Нижегородського губернського земства (1885 р.). Другим подібним закладом став саме музей Полтавського губернського земства. Як полтавський, так і інші музеї природничо-історичного профілю створювалися на основі «Примерного устава местного естественно-исторического музея», розробленого В. В. Докучаєвим. За цим статутом земські музеї мали виконувати наукові та практичні завдання. Серед наукових завдань зазначалися природничо-історичне дослідження губерній та поширення природничо-історичних знань серед населення, а серед практичних – вирішення різноманітних питань, пов'язаних з сільським господарством, промисловістю та гігієною краю [15, с. 155].

Музей Вищих жіночих курсів у Києві створений майже виключно завдяки ініціативі та наполегливості відомого історика В. Ю. Данилевича, який був незмінним директором музею протягом усього періоду його існування (1913–1916 рр.). Починаючи з 1908 р. В. Ю. Данилевич читав курс археології на Вищих жіночих курсах у Києві, де за його ініціативи у 1913 р. було відкрито Археологічний музей [11, с. 2]. Вчений, який за відсутності навчально-допоміжних закладів на курсах був змушений викладати свій предмет на базі Київського художньо-промислового музею

[2, арк. 157], зміг довести керівництву курсів необхідність створення Археологічного музею (з нумізматичним відділом). Щорічно музей отримував 200 крб. на своє утримання та стільки ж на придбання нових колекцій. Експонати музею були розподілені у наступних відділах: доісторичні старожитності, історичні старожитності, нумізматична колекція та предмети етнографічного характеру [7, с. 88].

Меценатство. Фінансуванням музеїв опікувалися установи, у підпорядкуванні яких вони знаходилися. Практично завжди воно було недостатнім: музейні заклади не мали можливості купувати достатньо експонатів, утримувати необхідний персонал тощо. Створення та накопичення колекцій українських музеїв ХІХ – початку ХХ ст. також відбувалося за умов нестачі фінансування. Переважну більшість зібрань було безкоштовно передано у власність музеїв або придбано за кошти численних меценатів.

Питання відкриття загальнодоступного музею у Києві активно обговорювалось у 1890-х рр. громадськістю. Необхідно було зібрати кошти як на експонати, так і на музейне приміщення. Діяв спеціальний комітет для збирання пожертв на користь майбутнього музею, на чолі з генерал-губернатором краю А. П. Ігнатьєвим [5, с. 113]. Основним напрямом діяльності комітету стало залучення коштів на будівництво приміщення для міського музею та збирання експонатів для нього. Одним із перших меценатів майбутнього музею став О. М. Терещенко, який у 1894 р. пожертвував 25 тис. крб. на створення музею [3, арк. 43].

Прикладом значних меценатських внесків, без яких відкриття великого публічного музею у Києві було б неможливим, стало зібрання коштів на будівлю Київського художньо-промислового та наукового музею наприкінці ХІХ ст. Було оголошено конкурс на кращий проект будівлі для майбутнього музею. Остаточний проект розробив відомий архітектор В. В. Городецький [3, арк. 29]. Будівлю музею було зведено за рахунок коштів київської громадськості, меценатів та царської родини. Будівництво завершено у 1898 р. [5, с. 114]. Загальна сума, витрачена на зведення музейної споруди, склала 243 тис. крб. Найбільш значні пожертви на це будівництво були зроблені родинами Терещенків – 108 тис. крб., Бродських – 5 тис. крб., а також П. І. Харитоненком – 5 тис. крб. [4, с. 3].

Безпосереднє фінансування музею на початку його роботи та поповнення колекцій відбувалося завдяки меценатським родинам Ханенків (Б. Ханенко очолював Товариство старожитностей та мистецтв, що опікувалося відкриттям музею) та Терещенків [6, с. 67]. Значна археологічна колекція зібрана відомим археологом В. В. Хвойкою під час підготовки до археологічної виставки, що була організована Товариством старожитностей та мистецтв у 1897 р. [6, с. 51]. Колекція нараховувала

понад 2000 предметів та була придбана для музею на кошти Б. І. Ханенка [21, арк. 76].

У Наддніпрянщині також існували приватні музейні зібрання, що часто не поступалися за обсягами та науковим рівнем музеям навчальних закладів і наукових установ. Першим подібним закладом став Лубенський музей Катерини Скаржинської, який працював у 1885–1906 рр. у приватному маєтку у с. Круглик поблизу Лубен (Полтавська губернія). Згідно з концепцією музейної експозиції, яку розробив Ф. І. Камінський, вона мала складатися з двох великих відділів: місцевого (Лубенщина та Полтавщина) та загального (Росія та іноземні держави). У свою чергу вони поділялися на відділи: доісторична археологія, історичний, природничий, церковний, етнографічний та художньо-технічний) [13, с. 50]. Водночас сама К. М. Скаржинська, за порадою Ф. І. Камінського, відвідала Петербург, Москву та Київ з метою ознайомлення з роботою провідних музеїв. Крім того, вона зустрічалася з керівництвом Московського археологічного товариства, познайомила з провідними колекціонерами – В. В. Тарновським та С. А. Мазаракі [18, с. 39]. У період з 1883 по 1885 рр. експозиція музею практично була складена і займала достатньо велике приміщення. Варто наголосити, що масштаби просвітницької, виставкової та наукової діяльності музею, зважаючи на його місцезнаходження та приватний статус, були надзвичайно вражаючими. Музей брав участь у роботі VI, VIII, XI і XII Археологічних з'їздів, Міжнародній виставці костюмів та зброї у Петербурзі (1902 р.) [18, с. 43].

У 1906 р. Катерина Скаржинська, яка планувала від'їзд за кордон, передала свою величезну колекцію Полтавському земському природно-історичному музею. Зібрання К. М. Скаржинської загалом налічувало близько 20000 експонатів: з археології (1438 предметів), етнографії (9533), історії (5178) та природознавства Полтавщини. Крім того, до земського музею надійшли багаті архівні матеріали і бібліотека [12, с. 1].

Ще одним меценатом, який повністю передав своє приватне музейне зібрання земству, а саме Чернігівському губернському, став Василь Тарновський (молодший). Якщо музей К. Скаржинської значно збільшив фонди полтавського земського музею, то зібрання Тарновського започаткувало Музей українських старожитностей Чернігівського губернського земства. Колекція Тарновського налічувала три відділи: доісторичний, великокнязівський і козацький. Найбагатшим і найбільшим серед археологічних зібрань Тарновського був відділ, присвячений українському козацтву, до складу якого входили: військове спорядження, холодна та вогнепальна зброя; клейноди; речі, що належали відомим козацьким ватажкам, у тому числі й гетьманам, документи XVII–XVIII ст. тощо [9, с. 6]. Окрім зібрання українських старожитностей, В. В. Тарновський зібрав унікальну колекцію різноманітних предметів та

документів, присвячену Т. Г. Шевченку, у якій налічувалося понад 750 експонатів. Серед них – 28 оригінальних листів поета, близько 30 автографів, творів, понад 200 малюнків, а також унікальна бібліотека книг Т. Г. Шевченка та публікацій про нього [17, с. 54–55]. Після кількарічних сперечань із земством музей був переданий на початку XX ст.

Майже всі музеї поповнювали свої колекції переважно завдяки меценатам. Один з перших українських музейних закладів – Музей красних мистецтв та старожитностей Харківського університету постійно збагачувався завдяки поціновувачам мистецтва. У 1856–1857 рр. І. Бецький, колекціонер та випускник Харківського університету, зробив свою першу пожертву – надіслав до Харкова 170 творів італійських майстрів переважно болонської та флорентійської шкіл [20, с. 9]. У 1858 р. до університету надійшла ще одна колекція від І. Є. Бецького – 373 картини італійських художників. Загальна вартість мистецької колекції, що одержав університет від мецената, стала дорівнювати величезній сумі – не менше 3000 крб. [14, с. 58]. Надходження продовжувались і надалі. У 1873 р. Музей красних мистецтв збагатився ще одним надзвичайно цінним пожертвуванням, що надійшло від випускника Харківського університету А. М. Алфьорова, який з кінця 50-х рр. XIX ст. проживав за кордоном і зібрав величезну колекцію творів образотворчого мистецтва, а також книг з історії мистецтв. А. М. Алфьоров помер у 1872 р. у Бонні і заповів своє зібрання Харківському університету [16, с. 80]. До колекції А. М. Алфьорова увійшли: 51 твір живопису, 420 аркушів оригінальної графіки, 3000 гравюр майстрів Західної Європи XV–XIX ст. Сьогодні 14 живописних творів, понад 100 робіт оригінальної графіки і близько 2000 гравюр із колекції А. М. Алфьорова входять до зібрання західноєвропейського мистецтва Харківського художнього музею [20, с. 4].

Серед меценатів, котрі передавали до Музею Полтавського губернського земства власні зібрання, необхідно назвати колекціонера П. П. Бобровського, який протягом 1903–1915 рр. пожертвував понад 3 тис. предметів, зібраних ним під час перебування на Півдні України, у Криму, країнах Європи та Сходу. Найціннішою серед них була колекція єгипетських старожитностей, датованих V–IV тис. до н. е. [19, с. 38].

Отже, українське музейництво Наддніпрянщини важко собі уявити без значного внеску українських меценатів, громадських і наукових діячів – поціновувачів історії та культури України. За відсутності достатнього фінансування майже усіх складових, необхідних для повноцінної роботи музейних закладів приватна ініціатива часто ставала визначальною. Окремо, на нашу думку, у подальших дослідженнях слід зупинитися на роботі в музейних закладах провідних науковців і громадських діячів, адже їх ініціативна праця сприяла розвитку музейних установ, їх трансформації на наукові та просвітницькі установи протягом періоду, що вивчається.

Примітки:

1. *Бахтіна С. А.* Дослідник церковного мистецтва Слобідської України протоієрей Петро Фомін (1866–1938) / С. А. Бахтіна // Науково–теоретичні здобутки Слобідської України: філософія, релігія, культура (Досвід ретроспективного аналізу) : збірник наук. статей. – Харків : Курсор, 1999. – С. 12–18.
2. *Державний архів м. Києва.* – Фонд 304. – Спр. 18. Протоколи засідань комітета музею; сметы расходов на содержание музея; опись предметов, переданных в музей Археологической комиссией; список предметов и эскизов памятника Т. Шевченко в Киеве второго конкурса, переданные на хранение в музей; каталог выставки художественных произведений Т. Г. Шевченко. – 1911 г.
3. *Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.* – Фонд 241. – Спр. 1. Протоколи засідань Правління Київського общества древностей и искусств. – 8 апреля 1897 г. – 11 января 1913 г.
4. *Київський художественно–промисловий и научний музей імператора Николая Александровича.* – К., 1905. – 16 с.
5. *Ковтанюк Н.* Головний музей історії України / Н. Ковтанюк // Пам'ять століть. – 2005. – № 1. – С. 113–130.
6. *Ковтанюк Н.* Скарбниця історичної пам'яті України / Н. Ковтанюк, Г. Шовкопляс // Київська старовина. – 1999. – № 3–4. – С. 63–80.
7. *Курінний П.* Історія археологічного знання про Україну / П. Курінний. – Полтава : Б. в., 1994. – 140 с.
8. *Лавровський Н. А.* В. Н. Каразин и открытие Харьковского университета / Н. А. Лавровський // Журнал министерства народного просвещения. – 1872. – № 1. – С. 79–86.
9. *Лаєвський С. Л.* Музей українських старожитностей В. В. Тарновського у часі і просторі / С. Л. Лаєвський, Л. П. Линюк // Скарбниця української культури : збірник наук. праць. – Вип. 3. – Чернігів : Сіверянська думка, 2002. – С. 5–8.
10. *Лапина М. С.* «Коллекция Аделунга» и В. Н. Каразина... (К вопросу об отставке В. Н. Каразина от университетских дел) / М. С. Лапина // Вісник Харківського університету. – 2000. – № 485. – Історія. – Вип. 32. – С. 249–259.
11. *Отчет Археологического музея Высших женских курсов в Киеве за 1912/13 и 1913/14 академические годы* / В. Данилевич. – Б. м., Б. г. – 11 с.
12. *Отчет о Естественно–историческом музее Полтавского губернского земства за 1906 год.* – Полтава, 1907. – 19 с.
13. *Отчет члена–делопроизводителя о деятельности комитета во второй год существования* // Труды Полтавского церковного историко–археологического комитета. – 1908. – Вып 2. – С. 71–74.
14. *Павлова О. Г.* До питання вивчення історії мистецтв у Харківському університеті (з початку до середини ХІХ ст.) / О. Г. Павлова // Вісник Харківського університету. – 1997. – № 396. – Історія. – Вип. 29. – С. 54–61.
15. *Равикович Д. А.* Музеи местного края во второй половине ХІХ – начале ХХ века (1861–1917 гг.) / Д. А. Равикович // Очерки истории музейного дела в России. – Вип. 2. – М. : Советская Россия, 1960. – С. 145–223.
16. *Редин Е. К.* Музей изящных искусств и древностей Харьковского университета (1805–1905) / Е. К. Редин // Записки Харьковского университета. – 1904. – Кн. 3. – С. 43–106.
17. *Сарбей В.* Засновник Шевченкіани / В. Сарбей // Пам'ятки України. – 1988. – № 2. – С. 54–55.

18. Супруненко О. Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України (Лубенський музей К. М. Скаржинської) : монографія / О. Б. Супруненко. – Київ – Полтава : Археологія, 2000. – 392 с.
19. Супруненко О. Забута колекція / О. Супруненко // Наука і суспільство. – 1991. – № 6. – С. 38–39.
20. Фісан Г. А. І. Є. Бецький і його колекція / Г. А. Фісан // Науково–практична конференція, присвячена 190–річчю Харківського художнього музею: тези доповідей та повідомлень / упоряд. О. Й. Денисенко, Л. М. Абраменко. – Харків: Харківський художній музей, 1995. – С. 8–10.
21. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. – Фонд 442. – Опис 658. – Спр.1. Дело об открытии в городе Киеве художественно–промышленного и научного музея.

Дворкин И. В. Частная инициатива в музейном деле Надднепрянщины XIX – начала XX в.

В статье рассматривается роль частной инициативы в становлении и развитии музейного дела Надднепрянщины XIX – начала XX в. При отсутствии целенаправленной музейной политики в Российской империи украинские музеи были созданы преимущественно благодаря инициативе общественных и научных деятелей, любителей истории и искусства. Учитывая хронический недостаток финансирования, решающими в увеличении коллекций музеев часто были меценатские пожертвования, как финансовые, так и в виде предметов искусства.

Ключевые слова: Надднепрянская Украина, музейное собрание, музейная политика, меценат, частная инициатива.

Dvorkin I. Private Initiative in the Museums of theNaddniprianshchyna XIX – early XX centuries.

The role of a private initiative in the development of the Museum Affairs of Naddniprianska Ukraine in the nineteenth and early twentieth centuries is presented in the article. In the absence of a purposeful museum policy in the Russian Empire, Ukrainian museums were mostly created thanks to the initiative of public and scholarly figures, the connoisseurs of history and art. The conclusive contribution in the increasing of museums collections were made by philanthropic donations, both financial, and in the form of objects of art.

Keywords: Naddniprians'k Ukraine, museum collection, museum policy, philanthropist, private initiative.

Л. П. Дубиківська-Кальненко

**Просвітницька діяльність Івана Гончара в умовах свого
хатнього музею як прообраз музейної педагогіки
майбутнього (1959–1993 рр.)**

У статті вперше подано узагальнюючий огляд просвітницької діяльності І. М. Гончара у своєму хатньому Музеї українських старожитностей у період його становлення та активного функціонування (1959–1993 рр.).

Дано перелік заходів, які відбувалися у просторі хатнього Музею: екскурсії, в тому числі тематичні, записані та відтворювані в усних розповідях історії походження окремих музейних експонатів, кіноперегляди, лекторії, творчі вечори-зустрічі з письменниками і діячами культури, концерти, фотографування у народному вбранні з різних етнографічних зон України зі збірки хатнього Музею звичайних відвідувачів і визначних особистостей, вивчення української історії і культури за джерелами українознавчої меморіальної бібліотеки. Підкреслено, що залучення студентської та учнівської молоді до музейної спільноти І. М. Гончар вважав першочерговим завданням, завдяки виконанню якого можна було досягти важливої мети – виховання молоді в душі любові до всього рідного. У кінцевому результаті перераховані форми і засоби роботи з відвідувачами творили «переворот» у свідомості пересічних українців, доповнюючи загальну картину «шістдесятництва» в Україні могутньою культурною складовою і готуючи підґрунтя для «другого українського відродження» кінця 1980-х – поч. 1990-х років.

Зроблено висновки, що просвітницька діяльність І. М. Гончара, здійснювана ним одноосібно, трансформована в НЦНК «Музей Івана Гончара» у плановий комплекс заходів, покликаних поглиблювати комунікативні зв'язки всередині спільноти «Музею Івана Гончара» на принципах високого патріотизму при системному, послідовному вивченні української традиційної культури. Усі перераховані засоби музейної педагогіки, застосовувані фундатором хатнього Музею, в умовах оцифрування колекцій збірки набувають нового звучання, модернізуються, розширюють коло поціновувачів української народної культури.

Ключові слова: музейна педагогіка, Іван Гончар, хатній музей, українські старожитності, українська народна культура.

Сучасна музейна педагогіка – це комплекс заходів, які забезпечують ефективність взаємодії музею та відвідувачів. До них належать: екскурсії, лекторії, майстер-класи, ігри, конкурси, селфі і т. ін.

У цій статті ми покажемо, як Іван Макарович Гончар один виконував функції цілого музейного колективу, проектуючи цим форми і засоби співпраці з музейною аудиторією, які були реалізовані в діяльності державного Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара».

Як буде показано у статті, більшість із напрямків просвітницької та музейної діяльності Івана Гончара у її різноманітних формах була нерозривно пов'язана з музейною педагогікою.

Іван Гончар відкрив для відвідувачів свій хатній музей українських старожитностей 1959 року. Будинок-оселя від початку будівництва в 1954 р. замислювався як особняк в українському стилі на вулиці Новонаводницькій 8-а, з внутрішньою оздобою та меблями від українських народних майстрів. Передували урочистому відкриттю 15 листопада 1959 року спочатку ділові поїздки Україною щодо справ Спілки художників УРСР, а з 1957–1958 рр. – цілеспрямовані етнографічні експедиції, результатом яких стала збірка народного мистецтва за видами

— вишивка, ткацтво, кераміка, дерево, скло, народні інструменти, іконопис і професійний живопис, давні світлини, книги з україністики. Систематичні експедиції Україною з метою збирання експонатів Іван Гончар здійснював до початку 1990-х рр., доки дозволяло здоров'я.

На яких засадах працював хатній музей? Іван Гончар визначив ще в пору будівництва і комплектування перших колекцій у 1960-х роках: *«Пізніше, у 60-х роках, він запише у спогадах «Як це почалося»: «І до війни, і після війни я надивився на наші краєзнавчі та історичні музеї[,] де так збіднено і убого була показана Україна, особливо її минуле, її народна культура, її етнографія[,] а особливо народне мистецтво. На це ми змушені дивитися у маленьке віконце. А вже як що десь хтось трохи порушить ці рамочки і вийде за межі установленої і закріпленої догми в цьому[,] то на того вже посиплеться ціла каскада різних образливих обвинувачень і в «захопленні минулим», і в «ідеалізації» минулого, і в «націоналізмі», та ще й «в буржуазному», і аж до звільнення з роботи в музеї, а то й більше.*

Іван Гончар. Фото 1947 р. з укладеного ним самим альбому «Моє життя творчість». НЦНК «Музей Івана Гончара», Київ, МІГ КН-12747/12

Було прикро, досадно і до глибини душі обурливо, що така велика нація[,] як Україна [,] багата своєю героїчною і трагічною історією, багатою своєю народною культурою, фольклором та етнографією[,] а так мізерно показана народу в тих музеях. Я вже не кажу про те, що Україна не має свого етнографічного музею, не має національного музею[,] який мають всі культурні країни світу. <...> Тому я рішив, знаючи за здалегід[ь], що з ризиком, створити в себе в своїй квартирі етнографічний музей в мініатюрі, але з широким діапазоном показу її експонатів, з тим[,] щоб показати якомога широким колу відвідувачів, показати ефективно з глибоким національним характером» [1, с. 52-53]^{1}.*

Робив він це на противагу діючим державним краєзнавчим музеям, у яких експозиції переважно представляли археологічні та зоологічні пам'ятки і досягнення радянського періоду.

Хатній Музей став справжнім оазисом українства в 1960-х рр., у пору так званої «хрущовської відлиги».

До хати на «Гончарівку» йшло багато людей, насамперед киян. Серед них — письменники, художники, музиканти, технічна інтелігенція, студентська молодь, школярі. Звичайно, було багато іноземців, у тому числі

¹ Тут і далі збережено правопис Івана Гончара. — Л. Д.-К

й заможних українців, відвідувачів із усього колишнього СРСР. Іван Гончар радо зустрічав і приймав усіх – від однієї людини й до делегацій, на рівні урядових. Виходив до гостей, неодмінно у вишиванці, і сам проводив екскурсії. Саме тоді, в живому спілкуванні з такими різними відвідувачами, й закладались основи музейної педагогіки, її визначальні принципи, особливо актуальні в епоху тотальної електронізації і цифрових технологій.

Отже, першими серед просвітницьких заходів фундатора хатнього музею є його авторські екскурсії. Щоб їх провести науково достовірно, потрібно було досконало вивчити народне мистецтво. Іван Макарович ретельно готувався до кожної своєї поїздки – добирав літературу, вивчав історичні пам'ятки, вже на місці знайомився зі старожитностями та майстрами народної творчості.

І звичайно ж, фіксував ці відомості у своїх польових записках, нотатках, щоденниках, записниках, багато що переносив у спогади. Саме ці дані слугували йому в оглядових екскурсіях про українську культуру в цілому і в оповідях про окремі знахідки зокрема. Так, відомі його розповіді про «Козаків Мамаїв» – народні картини із с. Веприк Фастівського району Київської області та з містечка Кобеляки на Полтавщині, про фігуру Христа Спасителя із Медведівського Миколаївського чоловічого монастиря на Черкащині.

До відбору експонатів Гончар-колекціонер ставився досить прискіпливо, послуговуючись високими мистецькими критеріями. Як художник вважав своєю обов'язковою місією фіксацію на папері чи на полотні і звичайних українських краєвидів, і визначних місць, пам'яток традиційної та сакральної архітектури та окремих зразків народного мистецтва, особливо ж, коли їх не вдалося з якихось причин долучити до збірки.

Наприклад, білу свиту з Полтавщини ми знаємо з малюнку І. М. Гончара, який зберігається у секторі «Творча спадщина Івана Гончара», а спогад про цю знахідку, яка не стала, на жаль, музейним експонатом, звучить так: *«Мені вдалося дістати в однієї бабусі старовинний рушник, вже латаний [,] вишиваний синіми нитками ще на початку ХІХ ст. Неждано також для мене я надібав надзвичайно цікаву білу свитку в однієї старенької бабусі [,] в якій вона вінчалася. Бабуся так нею дорожила [,] що не могла скласти її ціну і запросила наразі за неї 500 крб. Звичайно вона була варта цієї ціни, бо це був справжній скарб з народного вбрання, але для мого бюджету це було не під силу. Свитка була так гарно пошита та оздоблена квітами [,] що я й до сьогодні її не забуду. Пізніше вже жалів [,] що її не придбав [,] тому що вже нічого подібного ніде не траплялося. Хотів я щось намалювати з краєвидів цього містечка, але воно наскільки скучне [,] сіре [,] що нічого привабливого я не найшов. Пішов на річку Ворсклу і лише водяний млин з мальовничою*

дуплястою вербою мене привабив. Я на спомин про Н [ові] Санжари намалював краєвид на цей млин. Так виїхав я з Н [ових] Санжар з мізерним придбанням, але з великим жалем за ту свитку-шедевр народного вбрання Полтавщини, з надією повернутися сюди знову [,] та цій надії не судилося збутись. Свитка канула в небуття» [1, с. 44-45].

Наприкінці 1960-х рр. (точну дату ніде не зазначено) Іван Гончар записав свою екскурсію на папері і дав їй назву «Вступне слово до першого публічного огляду Музею». «Вступне слово...» являє собою зразок етнографічної думки 1960-х років, викладеної в національно-романтичному стилі, властивому українській інтелігенції першої половини ХХ ст. Текст рясніє метафоричними порівняннями, яскравими образами, що разом із наведеними історичними фактами і подіями, покликані були збудити «чуття великої любові до поетичної душі нашої матері-України, що стане могутнім стимулом для її майбутнього життя і розквіту». Коли з'явилася технічна можливість, Іван Макарович надиктував і записав «Слово...» на магнітофонну плівку і вмикав запис тоді, коли відвідувачів було настільки багато, що він потребував ще одного голосу – свого ж у записі.

Фільм «Соната про Художника» був знятий режисером Вол. Шкуріним 1966 року. Можливостей його масового перегляду в 1960–1980-х рр. не було (до того ж, з початку 1970-х фільм за наказом органів КДБ УРСР було вилучено з прокату). Відреставрована версія фільму в цифровому варіанті широко використовувалася в експозиційних залах НЦНК «Музей Івана Гончара» під час ювілейних урочистостей з нагоди 100-річчя та 105-річчя Майстра, у залах персональних виставок його творчих робіт упродовж 2011–2017 рр.

Маючи колосальний досвід збиральницької діяльності і унікальну збірку хатнього музею, Іван Макарович використовував для популяризації народного мистецтва можливості друкованого слова, наскільки вони були йому доступні. Газетні і журнальні публікації про свою творчість і Музей він систематизував, оформивши їх у папки «Архів публікацій у хронологічних межах 1945–1993 рр.» (Меморіальний архів І. М. Гончара МІГ КН-11615–11825).

А ось результати практичних досліджень народного мистецтва за видами були оформлені у численних статтях, частина з яких залишилася у рукописах (наприклад, «Якої культури інститут культури»), а частину було опубліковано. Назви статей Івана Гончара – «Вивчайте, любіть народне мистецтво» (1963) [2],

«Домашній музей» (1966) [3], «Доля на рушникові» (1988) [4].

Таким чином, фундатор Музею, демонструючи відвідувачам наживо скарби своєї збірки, заохочував їх до осмислення і своїми теоретичними працями, виконуючи цим кілька важливих завдань: виховання патріотизму

на засадах народно-мистецької творчості, створення цілісного образу України в єдності її етнокультурного розмаїття шляхом живого споглядання та вивчення теоретичних основ українського народного мистецтва.

Співачка, Народна артистка України, Герой України Ніна Матвієнко та художник, Заслужений діяч мистецтв України, Генеральний директор НЦНК «Музей Івана Гончара» Петро Гончар в українському народному вбранні зі збірки Івана Гончара. Фото 1967 року з авторського альбому Івана Гончара «Моє життя і творчість». НЦНК «Музей Івана Гончара», Київ, МІГ КН-12747/11

Вечори-зустрічі, лекторії, концерти в хаті-Музеї часто були імпровізованими. Про них І. М. Гончар розповідає у своїх щоденниках і спогадах. Як приклад можна назвати вечір за участю бандуриста Євгена Адамцевича, з першим публічним виконанням і подальшим тріумфальним (неофіційним) поширенням «Козацького маршу»; вечір із кобзарем Никоном Прудким та письменником Михайлом Стельмахом. Ці творчі вечори-зустрічі у стінах хатнього музею мали абсолютно камерний

характер, але вони відбувалися досить регулярно, бо були закономірними в ритмі мистецько-богемного життя господаря. За спогадами Генерального директора НЦНК «Музей Івана Гончара» Петра Івановича Гончара, Іван Гончар давав завдання – Петрові Гончару, Анатолію Гончару і їхнім друзям-художникам приводити до музею своїх товаришів, студентів-одногрупників. Так передавалася усно і ширилася інформація про Музей і культурно-мистецьке життя в ньому на додаток до друкованих публікацій у газетах і журналах.

І вже тоді наростав неминучий конфлікт між офіційною «обгорткою» Музею і його внутрішньою суттю, який і призвів до заборони Музею і абсолютної суспільної ізоляції І. М. Гончара з початку 1970-х років до горбачовської «перебудови» 1985 року.

Розвиток фольклорної традиції – від записів автентичного фольклору в усіх регіонах України і до його відтворення фольклорними гуртами і професійними колективами.

Першочерговим серед завдань щодо збереження українців як етносу І. М. Гончар вважав побутування мови і пісні. На цьому він наголошував у «Вступному слові до першого публічного огляду музею...»: *«Отже наше національне дерево життя має також свій ґрунт, який його живить. Цим ґрунтом є його глибоке минуле, а найголовніше – рідна мова, яка стала основою культурного життя народу. Мова є першим мистецьким витвором народу, і за довгі віки на основі своєї рідної мови народ створив тисячі й мільйони народних пісень, дум, приказок, казок, легенд, цілу міфологію, разом з цим безмежну кількість безцінних скарбів народного мистецтва, які ви перед собою бачите. Вони є теж безпосереднім плодом творчості нашої мови. Бо людина як думала, то так і говорила, так і творила.*

Отже, ви тепер собі уявіть, яке серйозне і величезне значення має для нас мова. Вона по суті є для нас тим ґрунтом, на якому виросла вся наша культура, тобто наше національне дерево життя.

Звідси ви можете собі зробити висновок, як жалюгідно виглядає на цьому фоні псевдонаукова теорія деяких теоретиків про злиття мов у якусь одну мову, чи про заміну всіх мов у нас в Рад[янському] союзі в одну мову» [5, с. 61-62].

А у щоденнику 1969 року занотував: *«Прийду я з міста в свою рідну хату музей – і ніби прийду з чужої країни в свою рідну. Вирує Крещатик, гомонять вулиці і установи сивого Києва чужою, хоч і сусідньою мовою, а моя хата дзвенить рідною мовою, рідною піснею. Скрізь[ь] по місту кують брехні проти мого народу, плюють йому в душу[,] об'їдають й[о]го, зневажають його, лицемірять і опльовують його.*

А в моїй хаті своя свята правда, палке серце народу, його теплий дух, що ogrіває наші змучені душі» [6, с. 98-99].

Магнетизм рідного, близького серцю приваблював однодумців. Так, з ініціативи І. М. Гончара та за його настановами був створений фольклорно-етнографічний хор «Гомін» під орудою Леопольда Яценка (1928-2016 рр.). Хор, переживши роки заборон і репресій проти його учасників (кінець 1960-х – середина 1980-х рр.), успішно виступає й тепер і є потужним чинником патріотичного виховання молодих.

Майстер-класи з одягання в народне вбрання, прикраси, фотографування в народній ноші з різних регіонів України – популярні у сучасній музейній практиці методи і прийоми взаємодії з музейними пошановувачами – були успішно випробувані І. М. Гончаром у його хатньому Музеї. Підтвердженням цього є численні фото у народному вбранні самого І. М. Гончара (його особистих вишиванок – 23 од. зб. у збірці Музею), його найближчого оточення – сина Петра Гончара, невістки – Ніни Матвієнко, племінників Анатолія і Бориса, пересічних відвідувачів, студентів, хористів із «Гомону» – в інтер'єрі хатнього Музею, на вулицях Києва та на Дніпрових кручах під час різдвяних віншувань, а також в пору веснянок та гаївок. Чудові типи у народному вбранні зі збірки хатнього Музею втілені у світлинах на аркушах мистецького історико-етнографічного альбому «Україна та Українці» та в серії реалістичних портретів «Дівчина в гаю», «Тамара», «Петрусь» та інших.

*Іван Гончар. Дівчина з квітами
(Портрет Галини Гончар). 1970-і рр.
Картон, темпера, олія МІГ КН-10091*

*Іван Гончар. Портрет Тамари
Климентіївни Гончар. 1960 р.
Картон, олія. МІГ КН-10923*

Українська молодь покоління 1960-х рр. дуже любила ці фотосесії у Музеї І. М. Гончара, які були звичними досить довгий час. У НЦНК «Музей Івана Гончара» ця гарна традиція трансформувалася у покази, майстер-класи, селфі, під час яких використовуються предмети одягу зі збірок приватних колекціонерів без залучення предметів основного фонду зі збірки НЦНК «МІГ». Серед інших форм роботи – лекторії, публічні читання, презентації книг.

І. М. Гончар із експедицій Україною, крім артефактів народної культури, привозив багато книг з української історії та культури, заборонених в УРСР. Ним сформовано меморіальну бібліотеку з 2600 примірників унікальних видань – стародруків, етнографічних видань Західної України до 1939 року, багатотомної «Історії України-Руси» Михайла Грушевського, «Історії України» Миколи Аркаса та інших. Ті з відвідувачів хатнього Музею, кому Іван Гончар довіряв, хто був особливо зацікавлений правдивою українською історією та історією українського мистецтва, могли брати книги для читання додому, інколи читали й занотовували у бібліотеці господаря. Те, що така можливість завжди є, передавалося усно.

Отже, у цьому дослідженні ми проаналізували прийоми й засоби музейної педагогіки, застосовувані І. М. Гончаром у живому спілкуванні з відвідувачами хатнього Музею.

Можна дійти висновку, що переважна більшість з них, як от: лекторії, кінопокази, творчі зустрічі, презентації, покази зразків народного вбрання, виступи фольклорних гуртів – трансформувались, осучаснені і доповнені технічними можливостями новітніх технологій, у найбільш дієві засоби взаємодії музею як популяризатора культурного продукту і відвідувача-споживача.

Примітки

1. *Гончар І. М.* Спогади «Як це почалося», І. М. Гончар Рукопис. Меморіальний архів УЦНК «Музей Івана Гончара», Київ, МІГ КН-12856.
2. *Гончар І. М.* Вивчайте, любіть народне мистецтво / І. М. Гончар // Піонерія. – 1963. – С. 19.
3. *Гончар І. М.* Домашній музей / І. М. Гончар // Декоративное искусство СССР (Москва). – 1966. – № 1. Меморіальний архів УЦНК «Музей Івана Гончара», Київ, МІГ КН-11681.
4. *Гончар І. М.* Доля на рушникові / І. М. Гончар // Україна. – 1988. – № 21. – Травень. – С. 21–22.
5. *Гончар І. М.* Вступне слово до першого публічного огляду музею / І. М. Гончар // Актуальне народне: інтерпретації традиційної культури. Матеріали VII Ювілейних Гончарівських читань. К.: «Музей Івана Гончара», 2011. – С. 59–68.
6. *Гончар І. М.* Хроніка музею Гончара І.М. [Щоденник]. 2 квітня 1969 р. Рукопис. Меморіальний архів УЦНК «Музей Івана Гончара», Київ, МІГ КН-12821.

Дубиківська-Кальненко Л. П. Просветительская деятельность И. М. Гончара в условиях своего домашнего музея как прообраз музейной педагогики будущего (1959–1993 гг.).

В статье впервые представлен обобщающий взгляд просветительской деятельности И. М. Гончара в своем домашнем Музее украинских древностей в период его становления и активного функционирования (1959–1993 гг.).

Дан перечень мероприятий, которые проводились в пространстве домашнего Музея: экскурсии, в том числе тематические, записанные и воспроизведенные в устных рассказах, истории происхождения отдельных музейных экспонатов, кинопросмотры, лектории, творческие вечера-встречи с писателями и деятелями культуры, концерты, фотографирования в народных костюмах из разных этнографических зон Украины из собрания домашнего Музея обычных посетителей и выдающихся личностей, изучение украинской истории и культуры по источникам украиноведческой мемориальной библиотеки. Подчеркнуто, что привлечение студенческой и ученической молодежи к музейной общности И. М. Гончар считал первоочередной задачей, благодаря исполнению которой можно было достичь важнейшей цели – воспитания молодежи в духе любви ко всему родному. В конечном результате перечисленные формы и средства работы с посетителями создавали «переворот» в сознании рядовых украинцев, дополняя общую картину «шестидесятничества» в Украине мощной культурной составляющей и готовя почву для «второго украинского возрождения» конца 1980-х – нач. 1990-х годов.

Сделаны выводы, что просветительская деятельность И. М. Гончара, осуществляемая им единолично, трансформирована в НЦНК «Музей Ивана Гончара» в плановый комплекс мероприятий, призванных углублять коммуникативные связи в среде общности «Музея Ивана Гончара» – на принципах высокого патриотизма, при системном, последовательном изучении украинской традиционной культуры. Все перечисленные средства музейной педагогики, применяемые основателем домашнего Музея, в условиях оцифровки коллекций собрания приобретают новое звучание, модернизируются, расширяют круг ценителей украинской народной культуры.

Ключевые слова: музейная педагогика, Иван Гончар, домашний музей, украинские древности, украинская народная культура.

Dubykivska-Kalnenko L. P. Educational activity of Ivan Honchar in the conditions of his home museum as a prototype of museum education for future (1959–1993).

The article presents for the first time a summarizing review of the educational activities of Ivan Honchar, Ukrainian sculptor and ethnographer, in his home museum of Ukrainian antiquities in the period of its formation and active functioning (1959–1993).

A number of events which have taken place in the Museum is listed, namely the tours including the thematic ones, recorded and oral presentations of the origin of individual museum exhibits, educational screenings of documentaries, lectures, meetings with writers and cultural professionals, concerts, photographing of visitors and celebrities in folk costumes of various ethnographic areas of Ukraine from the Museum collection as well as the study of Ukrainian history and culture from the book collection of the Honchar Memorial Library. The author emphasizes that Ivan Honchar considered the involvement of students in the Museum community a priority task that would lead to an important goal of the education of youth in the spirit of love for their homeland. Eventually, these forms and means of working with visitors were doing a — revolution in the minds of ordinary Ukrainians, complementing a general portrait of the Ukrainian — sixties and their social

influence with a powerful cultural component and preparing the ground for the —Second Ukrainian Renaissance of the late 1980s and early 1990s.

The author concludes that the individual educational activities of the prominent sculptor and ethnographer have been transformed by the Ivan Honchar Museum into a planned set of activities designed to enrich the communicative connections within the Museum community on the principles of patriotism and to promote systematic and consistent study of the Ukrainian traditional culture. All the same and so the museum-based education which were applied by Ivan Honchar in his home museum regaining new actual meaning after the digitalization of the Museum collection, they are being modernized expanding a circle of devotees of Ukrainian folk culture. Certainly, Ivan Honchar is an outstanding museum worker and educator of the present and future generations whose experience is an invaluable national treasure as well as his cultural and artistic heritage.

Keywords: museum pedagogy, Ivan Honchar, home museum, Ukrainian antiquities, Ukrainian folk culture.

В. М. Иванов

Из страниц истории церковно-исторического музея Харьковской епархии

Статья посвящена анализу истории возникновения и дальнейшей судьбы Церковно-исторического музея Харьковской епархии УПЦ. В статье уделяется внимание малоизвестным фактам из истории Харьковской епархии в XX веке, раскрываются особенности социальных и политических реалий указанного периода. Автор демонстрирует глубокое знание материала и оригинальный взгляд на роль данного музея, его основателя архиепископа Арсения (Брянцева), а также его возродителей – митрополита Никодима (Руснака), митрополита Владимира (Сабодана), митрополита Онуфрия (Легкого) и протоиерея Максима Талалая – в народном образовании, музейном искусстве и культурном наследии.

Ключевые слова: церковно-исторический музей, Харьковская епархия, церковные предметы, музейная экспозиция.

В музее Харьковской епархии, который находится на территории Свято-Покровского монастыря, собраны редчайшие экспонаты, посвященные истории православной веры на харьковской земле.

Заведует Церковно-историческим музеем Харьковской епархии протоиерей Максим Талалай. По первому образованию отец Максим – историк, выпускник Харьковского государственного университета имени А. М. Горького (ныне – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина).

У музея необыкновенная история, которая прерывалась в связи с драматическими испытаниями атеистического лихолетья в XX веке. Первоначально музей был открыт в 1913 году на ул. Каплуновской (сейчас

ул. Искусств, бывшая Краснознаменная) по благословению архиепископа Харьковского и Ахтырского Арсения (Брянцева) и назывался Церковно-археологическим музеем. Главным и первым жертвователем музея был сам владыка Арсений: он подарил несколько экспонатов, в том числе фотоальбом и коллекцию церковных древностей. Жертвователями музея были также архипастыри и многие священнослужители Харьковской епархии, благочестивые миряне.

Также в основу экспозиции музея легли многие экспонаты выставки памятников, проходившей в августе 1902 года в Харькове во время XII археологического съезда.

Когда в 1914 году на Харьковскую кафедру был назначен архиепископ Антоний (Храповицкий), он издал циркуляр, согласно которому все богослужебные предметы, которые не используются в храмах (иконы, утварь, облачения), сдавали в музей. Одним из последних экспонатов, поступивших в музей, был посох Григория Сковороды. После октябрьского переворота новая власть объявила войну вере и Церкви, но милостью Божьей музей просуществовал до конца 1919 года. После его закрытия экспонаты рассеялись по музеям и частным коллекциям. Местонахождение всех экспонатов установить не представляется возможным, однако достоверно известно, что некоторые из них находятся в нынешнем Харьковском историческом музее.

Церковно-исторический музей Харьковской епархии был снова открыт спустя 80 лет, только уже в другом месте, на территории Свято-Покровского монастыря г. Харькова, поскольку район, где музей находился до революции, за годы советской власти изменился до неузнаваемости, и открыть музей там не представлялось возможным.

Заслуга в деле возрождения церковного музея принадлежит митрополиту Харьковскому и Богодуховскому Никодиму (Руснаку, +2011), и епископу Изюмскому Онуфрию (Легкому), викарию Харьковской епархии (ныне – митрополит Харьковский и Богодуховский). Музей был открыт в августе 2004 года в дни празднования 350-летнего юбилея Харькова Блаженнейшим Митрополитом Киевским и всея Украины Владимиром (Сабоданом, +2014), и освящен Митрополитом Никодимом и епископом Онуфрием. К сожалению, из дореволюционного музея не сохранилось ни одного экспоната. Создателям нового музея пришлось все начинать сначала – собирать по крупицам.

Освящение музея состоялось в 2004 году, но до сих пор он остается единственным музеем, рассказывающим об истории православия в отдельно взятом регионе Украины. Каждого посетителя встречает икона Спаса Нерукотворного. Она помещена в центре зала на хоругви, изготовленной к 200-летию Харьковской епархии в 1999 году. Перед ней огромная Библия 1810 года – дар экс-президента Леонида Кучмы. Рядом

репринтное издание Пересопницкого Евангелия – дар епархии от Митрополита Киевского и всея Украины Владимира. Это копия Пересопницкого Евангелия, а на оригинале приносят присягу президенты Украины в день инаугурации.

Экскурсию по музею проводят по церковной традиции – как крестный ход: против часовой стрелки, слева направо. Начало экспозиции знакомит с историей христианства, повествует о жизни первых на Харьковщине христиан, о знаменитых архипастырях и священнослужителях, о Крещении Руси, об истории Харьковской епархии, о жизни и деятельности владыки Никодима.

Жемчужиной экспозиции заведующий музеем считает материалы, посвященные Слободским новомученикам. В этом году 1 июня епархия будет праздновать 25 лет прославления их в лике святых.

В 1993 году владыка Никодим поднял вопрос о том, чтобы причислить к лику святых православных священнослужителей, которые жили и служили в Харькове на положении ссыльных, и к концу 1930-х годов были расстреляны. Эти уникальные материалы – личные письма, фотографии, вещи расстрелянных в Харькове священнослужителей – передали в музей наш владыка Онуфрий, который в монашестве носит имя священномученика Онуфрия (Гагалюка), а также посетители музея. Например, письма священномученика Онуфрия и расстрелянного с ним священномученика Антония (Панкеева) принесла в дар музею в 2007 году харьковчанка по имени Виктория Виткаленко. Их на смертном одре передала ей тетя.

Большая часть экспозиции – дары владык, митрополитов Никодима и Онуфрия. Дарителями становятся и люди, находящиеся на высших ступенях власти: президенты, ректоры вузов, известные богословы. Но в то же время экспонаты часто дарят и обычные посетители. Руководство музея все принимает с благодарностью, но наблюдает с грустью, когда люди хотят их продать. Это можно понять, но о. Максим старается корректно объяснить, что с намоленными святынями нельзя расставаться, несмотря ни на какие трудности. Иконы и кресты, которые принадлежали нашим прадедушкам и прабабушкам, их предкам, нужно хранить в семье.

История некоторых экспонатов удивительна. В 2005 году в Озерянскую церковь на Холодной горе пришли люди и рассказали, что на свалке за пятым хлебозаводом нашли фото первых священников того храма начала прошлого века. «Я обомлел, – делится отец Максим. – Долгие годы нигде в архиве я не мог найти фотографии первых батюшек: протоиерея Максима Пономарева, его сына иерея Василия Пономарева. Люди принесли уникальные фото из домашнего архива семьи Пономаревых, паспорта, грамоты. В этих документах дыхание времени. Так, в паспорте супруги отца Василия матушки Надежды в графе

«социальное звание» написано: «жена священника». В награду люди попросили покрестить их ребенка». Максим тотчас показал материалы владыке Никодиму, и он дал свое архипастырское благословение со словами: «Это милость Божия, что эти документы найдены. Они помогли еще одному человеку принять святое крещение».

Музей всегда готов принять новых посетителей. Постоянно ведется работа по поиску новых экспонатов. В стенах музея ощущается вложенная в него забота приснопамятного митрополита Никодима, а также митрополита Онуфрия и о. Максима. В нем хочется находиться и находиться. На данный момент в Слободской Украине из подобных этому музеев можно вспомнить только недавно открывшийся Церковно-археологический музей в Свято-Успенской Святогорской Лавре.

Іванов В. М. Із сторінок історії церковно-історичного музею Харківської єпархії.

Стаття присвячена аналізу історії виникнення і подальшої долі Церковно-історичного музею Харківської єпархії УПЦ. У статті приділяється увага маловідомим фактам з історії Харківської єпархії в ХХ ст., розкриваються особливості соціальних і політичних реалій вказаного періоду. Автор демонструє глибокі знання матеріалу і оригінальний погляд на роль даного музею, його засновника архієпископа Арсенія (Брянцева), а також його відтворювачів, – митрополита Никодима (Руснака), митрополита Володимира (Сабодана), митрополита Онуфрія (Легкого) і протодіякона Максима Талалає, – у народній освіті, музейному мистецтві і культурній спадщині.

Ключові слова: церковно-історичний музей, Харківська єпархія, церковні предмети, музейна експозиція.

Ivanov V.M. From the pages of the history of the Church and History Museum of the Kharkiv Diocese.

The article is dedicated to the analysis of the origin and further fortune of the Church-historical museum of Kharkov eparchy, Ukrainian Orthodox Church. The attention is given to the little-known facts of the history of Kharkov eparchy in XX century, also the features of the social and political realities of the mentioned period are unclosed. The author shows the deep knowledge of the material and original point of view about the role of this museum and its founder archbishop Arseniy (Bryantsev) and its revivers metropolitan Nikodemus (Rusnak), metropolitan Vladimir (Sabodan), metropolitan Onufry (Legky) and protodeacon Maxim Talalai in public education, museum art and cultural legacy.

Keywords: church and history museum, Kharkiv eparchy, church objects, museum exposition.

І. В. Козюра

Духовна скарбниця рідного краю

У статті йдеться про історію створення та сучасну багатоаспектну діяльність народного історико-краєзнавчого музею в селі Вовчик Лубенського району Полтавської області, відомого як «сільський Ермітаж». Музей створений подвижником і однодумцем Василя Сухомлинського і Панаса Луньова, Заслуженим учителем України Іваном Саєнком у другій половині ХХ століття. Охарактеризовано особистість засновника музею, його внесок у збереження та примноження спадщини рідного краю. Відображено особистий досвід спілкування і співпраці автора з Іваном Саєнком під час підготовки першого «Путівника по Вовчицькому народному історико-краєзнавчому музею».

Ключові слова: історико-краєзнавчий музей, Іван Саєнко, с. Вовчик, експозиція, «сільський Ермітаж».

Народний історико-краєзнавчий музей у селі Вовчик Лубенського району Полтавської області, відомий далеко за межами України як «сільський Ермітаж», був створений і залишений нащадкам «і не на день грядущий – на віки», невтомним у своїй подвижницькій діяльності побратимом і однодумцем Василя Сухомлинського і Афанасія Луньова Заслуженим учителем України Іваном Саєнком у другій половині ХХ століття.

Саєнко був яскравою, непересічною особистістю. Чудовий організатор, оптиміст і життєлюб, невгамовний і наполегливий у досягненні поставленої мети, Іван Іванович ніколи не зупинявся на досягнутому, підкорюючи все нові й нові життєві вершини, щедро засіваючи «розумним, добрим і вічним» дитячі душі і, не даючи спокою сучасникам, вперто «тягнув» їх за собою, відкриваючи нові горизонти і спонукаючи до творчої праці [4, с. 19–20].

70 років тому, в 1948 році молодий учитель-ентузіаст, разом зі своїми вихованцями, юними краєзнавцями Вовчицької семирічки, розпочав роботу зі створення шкільного краєзнавчого музею, до якого активно підключилися батьки учнів та жителі села. До 1960 року ними було зібрано близько 5 тисяч експонатів, серед яких чимало рідкісних і справді унікальних (від бивнів мамонта і кам'яних знарядь праці епохи неоліту до спогадів краян про першого голову місцевого колгоспу Іларіона Сухомлина, який під час штучного Голодомору 1932–1933 рр., свідомо ідучи на смерть, допоміг односельцям вижити, таємно роздавши їм зерно зі сховища [1, с. 96].

У 1968 р. музею, який на той час уже набув статусу сільського і був переведений із школи до окремої невеликої будівлі в центрі Вовчика, було присвоєно звання «народного». В його фондах налічувалося понад 7 тисяч

експонатів. А його очільника, вже директора школи, було відзначено званням Заслуженого вчителя України і високою урядовою нагородою (орденом Леніна) [6, с. 139].

Наприкінці 70-х років ХХ ст., коли стало помітно, що невеликий будинок став замалий для музею, І. Саєнко звернувся до голови місцевого колгоспу Михайла Калиниченка з проханням побудувати нове спеціальне приміщення. Мудрий і далекоглядний господарник, до того ж Заслужений працівник культури УРСР, звичайно, не міг відмовити засновникові «духовної скарбниці рідного краю». Понад 4 роки йшло спорудження двоповерхової новобудови бригадою сільських будівельників на чолі з Василем Материнським та оформлення експозиції високопрофесійною командою фахівців під керівництвом Заслуженого художника України Анатолія Щербака [2, с. 215–216].

У 1987 році приміщення музею загальною площею 720 кв. м було урочисто відкрито. В 8-ми його залах – 14 кімнатах, була розміщена експозиція, яка зросла вже до 13 тисяч експонатів, кінозал, сільська картинна галерея і виставкова зала [6, с. 139].

З того часу «сільський Ермітаж», якому після смерті його засновника і творця було присвоєно ім'я Івана Івановича Саєнка, став гордістю Посульського краю.

«Родзинками» його експозиції є сільський пантеон Слави, у якому в результаті копіткого пошуку зібрано матеріали та вміщено фото кожного з 327 односельців, котрі загинули у роки Другої світової війни, та 67 селян, розстріляних фашистськими загарбниками. Серед полеглих воїнів – уродженці Вовчика, Герої Радянського Союзу Дмитро Сірик та Василь Мицик.

При вході до музею на п'єдесталі гордо височить танк, встановлений на честь воїнів-танкістів, які у вересні 1943 року першими увірвалися у село і врятували його від спалення, а селян – від поголовного фізичного винищення, запланованих гітлерівцями. «Добути» і доставити до села бойову машину невгамовному Івану Саєнку вдалося за допомогою колишнього депутата Верховної Ради СРСР, начальника Генерального штабу Збройних сил країни, генерала армії Івана Шкадова [2, с. 217–218].

У кінозалі музею можна переглянути десятки ретро-фільмів сільської кіностудії «Колос» 70–80-х років минулого століття, лауреата численних всесоюзних і міжнародних конкурсів, створеної також І. Саєнком.

Окрасою сільської галереї, де нараховується близько 100 полотен українських художників, є, безперечно, колекція картин Народного художника СРСР Михайла Дерегуса. Кожні три місяці в галереї проводяться виставки картин місцевих живописців та майстрів пензля Полтавщини, на які завжди очікують численні шанувальники прекрасного не лише Посульського краю, а й всієї України, близького і далекого

зарубіжжя. Восени 2017 р. це була виставка «Осінні барви», а взимку 2017–2018 рр. – виставка «Село – це серце України».

Зарубіжних гостей особливо захоплює постійно діюча виставка вишиванок з символікою сільських рад та об'єднаних територіальних громад Лубенщини. Тут же розташовано цікаву експозицію, де зібрано багато подарунків та сувенірів, залишених вдячними зарубіжними гостями після відвідання Вовчицького музею.

Особливу скорботу відчуваєш у залі, присвяченій військовим з міста Лубни та Лубенського району, що загинули в зоні АТО, захищаючи честь, свободу і незалежність України [5, с. 4].

У сучасний період Вовчицькому народному історико-краєзнавчому музею підпорядковано низку філіалів – сільських музеїв рідного краю. Виняткове місце серед них займає літературно-меморіальний музей «молодого витязя української поезії», земляка Василя Симоненка в селі Тарандинці та дбайливо збережена хата в селі Біївці, в якій він народився [3, с. 8].

Директор Вовчицького районного історико-краєзнавчого музею імені Івана Саєнка Юлія Шостак розповідає: «Наш музей як історична скарбниця зберігає та віддзеркалює минувшину благодатного Посульського краю, збагачує знання, розширює кругозір, виховує молодь у патріотичному дусі та відкриває широкий шлях у майбутнє для нашої незалежної держави Україна».

Музей щоденно відвідують екскурсанти з Лубен, Полтави, інших міст України та гості з-за кордону. До речі, давно вже уроки історії у Вовчицькій середній школі щоразу проводяться у приміщенні музею. Така форма вивчення предмету подобається учням, тут краще засвоюється матеріал з історії країни та рідного краю, з конкретними прикладами, які можна побачити наяву [5, с. 4].

Від себе зазначу: я вдячний долі за те, що ще з шкільних років мав змогу постійно спілкуватися і навіть співпрацювати з Іваном Івановичем Саєнком під час підготовки першого «Путівника по Вовчицькому народному історико-краєзнавчому музею». Ми разом ходили в походи по рідному краю, готували юних туристів-краєзнавців Лубенщини для участі в обласних і республіканських змаганнях та краєзнавчих конкурсах, проводили зйомки документальних фільмів з історії Посульського краю, до пізнього вечора вели запальні дискусії про нашу минувшину в його крихітній кінофотолабораторії, яка містилася у водонапірній вежі колгоспу, і «перелопачували» гори історичних джерел та архівних документів, по зернятку збираючи матеріал для власних перших публікацій і книг. Саме тоді я вперше дізнався про «сільський Лувр» Пархомівки і його творця, з яким І. І. Саєнко листувався. Для мене він був Учителем, Помічником, Порадником і просто мудрою, доброю та щирою

Людиною, спілкуватися з якою було легко і просто, а головне – надзвичайно цікаво, повчально і корисно [2, с. 217–218].

Якщо до цього додати, що у студентські роки мій батько, добре знаний на Полтавщині краєзнавець Валерій Козюра, був однокурсником і другом Петра Панасовича Луцьова (а всі ми – і Луцьови, і Козюри – є вихованцями одного і того ж історичного факультету Харківського держуніверситету), то стане зрозумілим, що для мене «Луцьовські читання» – не просто чергова науково-практична конференція, а особлива, знакова подія, тим паче у стінах рідної alma mater.

Примітки

1. *Ванцак Б. С.* Рідний край : навч. посіб. / Б. С. Ванцак, В. М. Козюра. – Лубни : Лубни, 1993. – 104 с.
2. *Козюра І. В.* Історія крізь долі (Абетка славетних країв) [нарис] / І. В. Козюра, В. М. Козюра. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2016. – С. 215–218.
3. *Козюра І.* Перечитуючи Василя Симоненка / І. Козюра // Вісник. – Лубни, 2014. – 20 серп. – С. 8.
4. *Козюра І.* Побратим Василя Сухомлинського / І. Козюра, В. Козюра // Краєзнавчі мініатюри / І. Козюра, В. Козюра. – Лубни: Інтер-Парк, 2016. – С. 19–20.
5. *Марущенко В.* Скарбниця минувшини / В. Марущенко // Лубенщина. – 2017. – 30 вер. – № 115–117 (15526–15528). – С. 4.
6. *Полтавщина* : енцикл. довід. ; за ред. А. В. Кудрицького. – К. : УЕ, 1992. – 1024 с.

Козюра І. В. Духовная сокровищница родного края.

В статье идет речь об истории создания и современной многоаспектной деятельности народного историко-краеведческого музея в селе Вовчик Лубенского района Полтавской области, известного как «сельский Эрмитаж». Музей создан подвижником и единомышленником Василия Сухомлинского и Афанасия Лунева, Заслуженным учителем Украины Иваном Саенко во второй половине XX века. Охарактеризована личность основателя музея, его вклад в сохранение и приумножение наследия родного края. Отображен личный опыт общения и сотрудничества автора с Иваном Саенко во время подготовки первого «Путівника по Вовчицькому народному історико-краєзнавчому музею».

Ключевые слова: историко-краеведческий музей, Иван Саенко, с. Вовчик, экспозиция, «сельский Эрмитаж».

Kozyura I. V. Cultural Storehouse of the Native Land.

The article deals with the history of the foundation and modern multi-aspect activity of the people's local history museum known as —the rural Hermitage in the village of Vovchik, Lubny district of the Poltava region. This museum was created by the Honored Teacher of Ukraine Ivan Saienko, who is a devotee and an adherent of Vasyl Sukhomlynsky and Panas Luniov, in the second half of the XX century. The identity of the founder of the

museum, his contribution to the preservation and multiplication of the heritage of the native land are characterized. The personal experience of communication and collaboration with Ivan Saienko during the preparation of the first —Guide to the Vovchyk People's Local History Museum‖ is presented.

Keywords: Museum of Local History, Ivan Sayenko, village Wolf, exposition, «rural Hermitage».

Кудлай Л. К.

Місце досвіду наукової та збирацької роботи музейних діячів кінця XIX – поч. XX ст. у музейній педагогіці сьогодення

У статті розглядається питання важливості використання надбань музейних діячів кінця XIX – поч. XX ст. у музейній педагогіці сучасності. Так, автор статті звертає увагу на здобутий першими музеями на Україні досвід розгортання експозиційно-виставкової діяльності, підготовки тематичних екскурсій та лекторіїв, безупинної роботи з поповнення і наукової фіксації надходжень, який повинен стати основою в підготовці музейних і педагогічних кадрів сьогодення. Саме підготовка і виховання музейного педагога, який би відповідав вимогам сучасних музейних комунікацій є актуальним питанням музейної педагогіки, яка знаходиться в стадії формування в Україні.

У статті розглянута музейна діяльність В. Б. Антоновича, В. В. Хвойки, Д. М. Щербаківського, М. Я. Рудинського, М. Ф. Сумцова.

Музейні діячі XIX–XX ст. не були знайомі з основами музейної педагогіки, яка сьогодні тільки отримує можливості для свого повноцінного розвитку в Україні. Але перші фундатори музеїв своїми дослідженнями, збирацькою діяльністю, участю в краєзнавчих, етнографічних і археологічних експедиціях та розвідках створили умови для виховання на цій славетній спадщині нового покоління музейних педагогів, чия діяльність, особливо в музеях закладів освіти, стає різноплановою і вимагає своєрідної підготовки і виховання.

Ключові слова: музейні діячі, музейна педагогіка, експозиційно-виставкова діяльність, музейний педагог, музейна колекція, музейна комунікація.

На перший погляд питання дослідження не є актуальним. Здавалося, що музеї, які пройшли у своєму розвитку довгий шлях становлення від збирацької та науково-дослідницької діяльності до активного спілкування з аудиторією відвідувачів, використовуючи сучасні досягнення музейної педагогіки, не знайдуть чогось нового в досвідах минулих століть, де затишний магічний атмосферний музей чекав на своїх гостей. Такий музей минулого був ще не знайомий з музейною педагогікою, але для її подальшого розвитку закладалося плідне підґрунтя дослідницької,

експозиційної та збирацької роботи. Нові сучасні музеї зараз стрімко використовують інтернет-технології [3, с. 131], намагаються організувати діяльність на засадах комунікації, діалогу з відвідувачами [6, с. 243], застосовують новітні методи музейної педагогіки [10, с. 60-62], створюють товариства сприяння музею і залучають волонтерів [6, с. 77], організовують навчальні практики, творчі майстерні, квести, музейні освітні проекти [3, с. 129] тощо. Такий набір проектів, ідей, методів різнопланової музейної роботи, інноваційних педагогічних технологій та сучасних форм комунікацій був невідомим музейним діячам наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Безсумнівно, що здобутий першими музеями в Україні досвід розгортання експозиційно-виставкової діяльності, підготовки тематичних екскурсій та лекторіїв, невинна робота з поповнення і наукової фіксації матеріалу, який надходив у музейні осередки, повинні стати основою в підготовці музейних і педагогічних кадрів сьогодення. Але звернемо увагу на роль вивчення дослідницької, освітньої і видавничої роботи в музеях, які у ХІХ–ХХ ст. переживали епоху становлення для формування свідомості сучасного українського музейного педагога. Саме підготовка і виховання музейного педагога, який би відповідав вимогам сучасних музейних комунікацій, є актуальним питанням музейної педагогіки, яка почала складатися ще на рубежі ХІХ–ХХ ст. серед німецьких педагогів і музейних діячів [9, с. 50], з середини ХІХ ст. – у Росії [14] і тільки нині формується в Україні [6, с. 77].

Відомо, що наріжним каменем музейної педагогіки є занурення особистості у спеціально організоване предметно-просторове музейне середовище, яке здійснюється через розгортання експозиційно-виставкової діяльності, де основна роль відводиться оригінальним предметам. Саме пошуки, збирання і вивчення пам'яток старовини стали основним напрямом музейних осередків, які виникають в Україні у ХІХ ст. після їх облаштування. Так, В. Б. Антонович, продовжуючи справу київського краєзнавця-аматора К. А. Лохвицького, професорів О. І. Ставровського, М. Д. Іванішева, Я. Я. Волошинського [12, с. 3] за 30 років завідування Музеєм старожитностей університету Св. Володимира з 1873 по 1901 рр., поповнив його 7630 експонатами, детально їх вивчив і представив усі українські землі в експонатах, що сприяло створенню нової концепції Музею [12, с. 5]. Можливо, вже у той період В. Б. Антонович розумів, що головною метою освітньої діяльності в музеї є зацікавлення відвідувачів експонатами, що відображають важливі досягнення культури, розвитку цивілізації та життя різних народів. Вивчаючи досконало предмети археології, які проходили шлях від виявлення, дослідження їх в умовах музею до формування колекцій за визначеним науковим планом, добре знаючи про всі київські археологічні знахідки та пам'ятки старовини, В. Б. Антонович викладав курс археології за порівняльною

методикою, докладно пояснюючи та демонструючи колекції Музею старожитностей та Мюнц-кабінету. В ті часи Музей був завжди відкритий для слухачів і фахівців, сприяв найширшій просвіті української громадськості [12, с. 5].

Розуміючи важливу роль археологічних досліджень для формування наукових колекцій, створення експозицій і проведення виставок, музейні діячі В. Хвойка, М. Біляшівський, Д. Щербаківський організовували експедиції й самі брали в них участь. Дослідницька робота в експедиціях, вивчення археологічного матеріалу, надзвичайна професіональна обізнаність – все це допомагало В. Хвойці стати досвідченим екскурсоводом у Київському міському музеї, куди його було офіційно прийнято на роботу в 1897 р. [13, с. 141]. До нього часто зверталися з проханням провести екскурсію представники різних установ, серед яких були і викладачі вищих навчальних закладів, зокрема, професор Київської духовної академії, Ніжинського інституту. Відгуки сучасників засвідчують, що В. Хвойка з великою любов'ю ставився до проведення екскурсій, а багато аматорів і колекціонерів, поважаючи за професіоналізм, просили його вивчити знайдені ними стародавні речі, запитували про можливість продати їх у музеї [13, с. 144].

Найавторитетнішим знавцем українського мистецтва XVI–XVIII ст., побуту, етнології, фольклору, староукраїнської мови і літератури, музики, театру, співу був Д. М. Щербаківський, завідувач історичного та етнографічного відділу Київського художньо-промислового і наукового музею, улюблений учень професора Володимира Антоновича, який захопився пошуком і зібранням цінних рідкісних речей, старожитностей. За своє недовге життя він зібрав, класифікував і науково опрацював майже 30 тисяч експонатів [2]. Вважаючи збирацьку роботу важливою умовою збереження пам'яток, зауважував, що вона повинна вестися науково за добре продуманим планом: необхідно було знати – куди їдеш і що збирати, ознайомитися з необхідною літературою, а зібраний матеріал ретельно піддавати науковій обробці. Він порівнював музейника з пожежником, який «повинен, перш за все рятувати те, що гине на його очах, і тоді, коли треба, лізти в саме пекло і рятувати все, що тільки можна». Особливо дбайливо, уважно ставився Д. Щербаківський до самих речей, як до німих свідків подій, носіїв важливої інформації, які можуть розповісти про себе, середовище та епоху, в якій вони існували. «Речі мусять говорити самі за себе, перш за все треба уважно і уперто придивлятися до матеріалу, над яким ви працюєте. Треба вимагати, щоб він сам до вас нарешті озвався» [7, с. 134]. Так були зібрані колекції стародруків і рукописних книг, гравюр, портретів, виробів декоративного вжиткового мистецтва, археологічних знахідок, предметів старовинного побуту. Д. Щербаківський зібрав у численних експедиціях, купуючи

чимало експонатів на власні гроші, рятуючи у такий спосіб від неминучої загибелі сотні унікальних речей.

Вагому роль виявленню, вивченню і збереженню пам'яток під час краєзнавчих розвідок відводив у музейній діяльності поборник містечкової культури, археолог, етнограф і музейний діяч М. Я. Рудинський, керуючи з 1920 р. археологічним відділом, а з 1922 р. очолюючи Полтавський краєзнавчий музей [10, с. 12], який до кінця свого життя залишався прихильником музейної справи, ентузіастом краєзнавства. У своїх листах до працівниці Охтирського музею Зінаїди Форової М. Я. Рудинський висловив цінні для музейних працівників того часу думки і поради. Так, він закликав усіх музейних працівників приділяти увагу зібранню документації: фотографій, малюнків, зарисовок, листівок про старі містечка, їх церковні пам'ятники, околиці [10, с. 14].

Сучасна музейна педагогіка приділяє увагу процесу проведення уявного діалогу дитини з людьми минулих епох та культур, їх думками, поглядами, ідеями через спілкування з оригінальним експонатом, що є їх втіленням. Таке спілкування може стати більш плідним, якщо організує його підготовлений педагог, який досконало вивчає музейні предмети, проводить власні дослідження, моделює і реконструює історичну атмосферу, яка оточувала предмети в минулому, активно публікує і виступає на наукових конференціях з власними розробками і дослідженнями, отримуючи при цьому можливість відпрацьовування і відшліфовування своїх ідей і проектів. Прикладом в цьому є діяльність українських музейних діячів ХІХ–ХХ ст., які активно намагалися ввести до наукового обігу археологічні, етнографічні та краєзнавчі матеріали, які надходили до музеїв у процесі експедицій та розвідок.

Так, фундатор та перший завідувач Музею Слобідської України М. Ф. Сумцов не тільки вмів керувати науковою роботою співробітників музею, редагувати програми і статті своїх колег, але й досліджував народну творчість і етнографію у своїх численних працях (понад 700) [11, с. 132]. На жаль, небагато написав і опублікував з того, що так ґрунтовно знав, і що за сприятливих обставин міг би зробити Д. М. Щербаківський, коли б на заваді не ставала постійна завантаженість невідкладною щоденною роботою, виняткова вимогливість до себе. Але навіть рятуючи для музеїв кращі речі з конфіскованих під час голоду 1921–1923 років в УСРР виробів золотарства, Щербаківський знайшов час для узагальнення своїх спостережень у студіях «Готичні мотиви в українському золотарстві», «Золотарська оправа книжки в ХVІ–ХІХ ст.», «Оправи книжок у київських золотарів ХVІІ–ХVІІІ ст.», зробив першу спробу систематизації відповідного матеріалу в огляді «Український портрет до кінця ХVІІІ ст.» [1].

Музейні діячі ХІХ–ХХ ст. не були обізнані з основами музейної педагогіки, яка на сьогодні тільки отримує можливості для свого

повноцінного розвитку в Україні. Але перші фундатори музеїв своїми дослідженнями, збирацькою діяльністю, участю в краєзнавчих, етнографічних і археологічних експедиціях та розвідках створили умови для виховання на цій славетній спадщині нового покоління музейних педагогів, чия діяльність, особливо в музеях закладів освіти, стає різноплановою та вимагає своєрідної підготовки і виховання. Сучасний музейний педагог у шкільному музеї поставлений майже в такі ж умови, як і музейні діячі XIX–XX ст., а іноді, навіть, і більш важчі, коли не отримує оплати за завідування музеєм, відчувається невдала зміна нормативної бази функціонування музеїв при закладах освіти, коли про оплату роботи відповідального за роботу музею не йдеться та можливість його матеріального заохочення чітко не виписана [5, с. 117]. Саме тоді, коли стало зрозумілим, що музеї при закладах освіти повинні стати основним центром розвитку музейної педагогіки, відчувається недостатня увага до матеріального забезпечення цих музейних осередків, які у більшості випадків займають невелику площу, не мають фондів сховищ і відсутність коштів на оформлення експозицій [5, с. 117]. Але такі умови для багатьох сучасних музейних діячів не стають перешкодою і досвід музейної роботи попередніх століть стає тим фундаментом, на якому тримається музейна педагогіка сьогодення. Досконале знання музейних предметів, участь у дослідженні, охороні і збереженні пам'яток історії і культури, введення в науковий обіг матеріалів колекцій і зібрань, участь у наукових конференціях – все це є умовою для формування свідомості музейного діяча нового покоління, який поєднує у своїй роботі фондову, наукову і педагогічну діяльність. І, якщо такий вантаж не під силу, особливо для діячів шкільних музеїв, то заповіт Віталія Грубанта, який тридцять років очолював Музей природи Харківського національного університету, повинен стати орієнтиром: «Якщо ви, повертаючись з роботи, – наставляв своїх співробітників музею, – думаєте про те, що ви будете робити завтра в музеї, якщо ви побачите експонат чи експозицію, яких немає в вашому музеї і захворієте душею; якщо ви, побачивши, як створене вами викликає у відвідувачів зацікавленість, відчуваєте себе щасливим, отже, ви справжній музейник» (за матеріалами газети «Слобода» від 13 жовтня 2006 р. № 82, с. 18).

Примітки

1. Білокінь С. І. Щербаківський Данило Михайлович [Електронний ресурс] / С. І. Білокінь // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2013. – 688 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Scherbakivskyj_D
2. Галамазда М. Данило Щербаківський – ім'я, гідне вдячної пам'яті [Електронний ресурс] / М. Галамазда // Слово Просвіти. – Режим доступу: <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=323>

3. Діденко Я. Л., Трощинська О. І. Музей і діти: з досвіду науково-освітньої роботи національного історико-культурного заповідника «Чигирин» / Я. Л. Діденко, О. І. Трощинська // Музеї Бердичівського краю: історія та сучасність. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції. – Бердичів: ФОП Мельник М. В., 2016. – Вип. 54. – С. 128–132.
4. Караманов О. В. Освітній потенціал музейної педагогіки: діалог, комунікація, творчість / О. В. Караманов // Вісник Львівської комерційної академії. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2014. – Вип. 12. – С. 242–246.
5. Копилець Є. В., Ярошенко Ю. О. Музейництво у навчальних закладах Полтавщини: здобутки, проблеми та перспективи / Є. В. Копилець, Ю. О. Ярошенко // Музеї Бердичівського краю: історія та сучасність. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції. – Бердичів: ФОП Мельник М. В., 2016. – Вип. 54. – С. 110–118.
6. Маньковська Р. Сучасні комунікації та перспективи їх розвитку / Р. Маньковська // Краєзнавство. – К., 2013. – Вип. № 3. – С. 75–84.
7. Мироненко Т. Роль Д. Щербаківського в формуванні колекції художнього металу в зібранні національного музею історії України / Т. Мироненко // Науковий вісник національного Музею історії України. / Відп. ред. Б. К. Патріляк. – К.: Левада, 2017. – Випуск 2. – С. 128–135.
8. Музиченко Я. С. Активні й інтерактивні освітні технології в музейних програмах для дітей / Я. С. Музиченко // Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи. Матеріали П'ятої науково-практичної конференції. – К., 2017. – С. 60–62.
9. Rogozina V. Художньо-освітня діяльність музеїв мистецького профілю з дітьми дошкільного віку та школярами / В. Rogozina // Горизонти освіти. Науково-методичний журнал. – 2012. – № 3(36). – Севастополь, Рібест. – С. 50–56.
10. Ротач П. П. «Мене цікавить не лише археологія...». Краєзнавчі захоплення М. Я. Рудинського / П. П. Ротач // АЛЛУ. – Полтава, 2002–2003. – С. 12–14.
11. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г. А. Скрипник. – К.: Наукова думка, 1989. – 304 с.
12. Тарасенко О. Музей старожитностей університету Св. Володимира / О. Тарасенко // Історія України. – К., 2007. – № 17 (513) травень. – С. 1–6.
13. Черняков І. Т. Вікентій Хвойка (1850–1914) / І. Т. Черняков. – К., 2006. – 200 с.
14. Юхневич М. Ю. Я поведу тебя в музей: Учеб. пособие по музейной педагогике [Електронний ресурс] / М. Ю. Юхневич – Режим доступу: <http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/438/42438/20799>

Кудлай Л. К. Место опыта научной и собирательской работы музейных деятелей конца XIX – нач. XX в. в музейной педагогике современности.

В статье рассматривается вопрос важности использования достижений музейных деятелей конца XIX – нач. XX вв. в музейной педагогике современности. Так, автор статьи обращает внимание на полученный первыми музеями в Украине опыт развертывания экспозиционно-выставочной деятельности, подготовки тематических экскурсий и лекториев, непрерывной работы по пополнению и научной фиксации поступлений, который должен стать основой в подготовке музейных и педагогических кадров современности. Именно подготовка и воспитание музейного педагога, который бы отвечал требованиям современных музейных коммуникаций,

является актуальным вопросом музейной педагогики, которая находится в стадии формирования в Украине.

В статье рассматривается музейная деятельность В. Б. Антоновича, В. В. Хвойки, Д. М. Щербаковского, М. Я. Рудинского, Н. Ф. Сумцова.

Музейные деятели XIX–XX вв. не были знакомы с основами музейной педагогики, которая сегодня только получает возможности для своего полноценного развития в Украине. Но первые фундаторы музеев своими исследованиями, собирательской деятельностью, участием в краеведческих, этнографических и археологических экспедициях и разведках создали условия для воспитания на этом славном наследии нового поколения музейных педагогов, чья деятельность, особенно в музеях учреждений образования, становится разноплановой и требует своеобразной подготовки и воспитания.

Ключевые слова: музейные деятели, музейная педагогика, экспозиционно-выставочная деятельность, музейный педагог, музейная коллекция, музейная коммуникация.

Kudlai L. K. Role of experience of scientific and collecting work of museum figures of the late XIX – beginning XX century in museum pedagogy of today.

The article deals with the importance of using the gains of the museum figures of the end of the 19th - early 20th centuries in the museum pedagogy of our time. Thus, the author of the article draws attention to the experience gained by the first museums in Ukraine on experience of the development of exhibition activities, the preparation of thematic excursions and lecture centres, continuous work on replenishment and scientific fixing of arrivals, which should become the basis for the training of museum and pedagogical personnel of the present. It is the training and upbringing of a museum teacher who meets the requirements of modern museum communications is a topical issue of museum pedagogy, which is in the stage of formation in Ukraine.

The article deals with museum activity of V.B. Antonovich, Vikentiy Khvoika, D.M. Shcherbakivsky, M.Ya. Rudinsky, M.F. Sumtsov.

Museum figures of the nineteenth and twentieth centuries were not aware of the basics of museum pedagogy, which only gets opportunities for its fully-fledged development in Ukraine at the present time. But the first museum founders with their researches, collecting activity, participation in regional, ethnographic and archaeological expeditions and explorations, on this glorious heritage created the conditions for education of a new generation of museum educationalists, whose activities, especially in the museums of educational institutions, are becoming diverse and require peculiar training and upbringing.

Keyword: museum figures, museum pedagogy, exhibition activities, museum educator, museum collection, museum communication.

Л. В. Кушнір

Напрями підвищення гендерної чутливості культурно-освітнього простору в контексті музейної педагогіки

Стаття присвячена актуалізації необхідності привнесення гендерного компонента в соціокультурну сферу на прикладі музеїв у контексті музейної педагогіки. Проаналізовано міжнародну та вітчизняну нормативні бази забезпечення

гендерної рівності з акцентом на культуру та освіту. Запропоновано напрями підвищення гендерної чутливості культурних інституцій з перспективою вироблення відповідної Стратегії.

Ключові слова: гендерна асиметрія, гендерна чутливість, гендерна експертиза, гендерний аудит, гендерна компетентність, гендерне планування, гендерна рівність, патріархатна гендерна культура та егалітарна гендерна культура, музейна педагогіка, соціальна роль музеїв, музейна та освітня комунікація, міждисциплінарний підхід.

Відповідно до однієї з головних цілей розвитку тисячоліття, проголошених ООН у 2000 р., – утвердження гендерного паритету – Україна взяла на себе зобов'язання до 2015 р. подолати гендерну асиметрію в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Продовження цього завдання – в Цілях сталого розвитку 2016–2030 рр. Один із критеріїв оцінки планування змін, проектів, методів дослідження й аналізу – це *гендерна чутливість*, що розуміється як здатність визнавати та підкреслювати існуючі гендерні відмінності, питання і прояви нерівності та враховувати ці аспекти у стратегіях та діях. Гендерна чутливість стосується змін, що плануються, методів, якщо вони враховують та не погіршують існуюче становище жінок і чоловіків та сприяють встановленню гендерного балансу [16].

Метою дослідження є окреслення напрямів підвищення гендерної чутливості культурно-освітнього простору з врахуванням потенціалу музейної педагогіки.

Гендерна рівність означає забезпечення для чоловіків і жінок рівних прав на доступ до культурного життя, участь у ньому та сприяння його розвитку. У Плані дій ЮНЕСКО за пріоритетом «Гендерна рівність» на 2014–2021 рр. серед інших відзначені наступні проблеми: нерівне значення, що надається ролям чоловіків і жінок у справі охорони та передачі спадщини (матеріальної та нематеріальної); нерівні можливості жінок щодо поширення своїх творчих досягнень; негативні стереотипи й обмеження щодо свободи думки, обумовлені гендерною ознакою. У галузі культури гендерна рівність означає рівне право жінок і чоловіків на доступ до культурного життя, участь у ньому та забезпечення права свого внеску. Цей принцип ґрунтується на правах людини та посідає чільне місце при здійсненні конвенцій у галузі культури на міжнародному, національному та місцевому рівнях [15, с. 12]. Підґрунтям для формування Плану став ряд міжнародних нормативних документів з реалізації гендерної рівності: ст. 27 Загальної декларації прав людини; ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права; ст. 13 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Стокгольмський план дій у галузі культурної політики в інтересах розвитку (1998 р.); Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне різноманіття (2001 р.); Доповідь Спеціального доповідача ООН в галузі культурних прав (2012 р.) та ін.

В Україні протягом останніх років ухвалено низку правових документів для реалізації гендерного паритету, зокрема Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV (поточна редакція від 7 січня 2018 р.) [7]. Законом визначаються основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, вперше запроваджується визначення таких термінів як «дискримінація за ознакою статі», «гендерна рівність» тощо. Закон став основоположним нормативно-правовим актом, що спрямований на досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства та ліквідації дискримінації за ознакою статі [18]. Серед основних напрямів державної політики в Законі названо виховання і пропаганду серед населення України *культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері* (ст. 3), урахування принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у відповідній сфері діяльності; проведення аналізу стану забезпечення гендерної рівності та вивчення доцільності застосування позитивних дій з метою подолання асиметрії, дисбалансу, що складаються на відповідній території чи в галузі; здійснення постійної інформаційно-пропагандистської діяльності щодо ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі; вжиття заходів, спрямованих на формування гендерної культури населення (ст.13), а також йдеться про необхідність *змін*, що ґрунтуються на дискримінаційних уявленнях про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства (ст.11) [7].

Станом на березень 2018 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 229-р схвалено Концепцію Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. [8]. У проекті постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» серед завдань зазначено необхідність урахування гендерного компонента у програмах економічного і *соціального розвитку* з урахуванням актуальних потреб галузей і регіонів; удосконалення механізму реалізації захисту від дискримінації за ознакою статі (дискримінації за кількома ознаками); подолання гендерних стереотипів; збільшення чисельності жінок у представницьких органах усіх рівнів [17]. Одним з ключових положень Концепції (надалі Програми) є удосконалення нормативно-правової бази.

Музеї є джерелами знань і досвіду, які допомагають розумінню відповідної соціокультурної проблематики. В Резолюції ООН з питань освіти, науки і культури зазначено, що *«соціальна роль музеїв – у сприянні дотримання прав людини та гендерної рівності. Освітня роль музеїв полягає в тому, що вони займаються формальною та неформальною*

освітою, а також навчанням протягом усього життя через розбудову і передачу знань, розробку просвітницьких та педагогічних програм у співпраці з іншими освітніми установами, перш за все – школами. Музеї здатні відігравати важливу роль в аналітичному осмисленні колективних форм ідентичності» [1, 2].

Музейна культура має великий потенціал для всебічного та прогресивного відтворення гендерних ідентичностей. Проте у вітчизняній музейній справі та у музеєзнавстві, на нашу думку, зміна концептуальних засад щодо гендерної чутливості музею, і, зокрема, музейної педагогіки, не актуалізована в повній мірі. *Музейна педагогіка* як галузь діяльності, що здійснює передачу культурного досвіду на основі міждисциплінарного та поліхудожнього підходу через педагогічний процес в умовах музейного середовища, має унікальну можливість використати досвід впровадження гендерного компонента суміжних дисциплін та наук і виробити власний інструментарій впливу на формування суспільства сталого розвитку.

Водночас освітні інституції вже відгукнулися на гендерні виклики. Міністерство освіти і науки України розробило *Стратегію наскрізного впровадження гендерного компоненту в освіту «Освіта: гендерний вимір 2020»*. Станом на 23 березня 2018 р. цей документ уже пройшов громадське обговорення, необхідні погодження і буде внесений для затвердження Урядом. Стратегією, зокрема, передбачено відкриття інституту радництва з гендерних питань та моніторинг паритетності представлення жінок і чоловіків в управлінні вишами. У МОН України працює Робоча група з питань політики гендерної рівності та протидії дискримінації в освіті. У сфері вищої освіти діє й Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти у ВНЗ, яка надає підвищення кваліфікації з гендерних питань педагогам вищої школи. Крім того, вперше на пострадянському просторі (за межами ЄС) з 2017–2018 навчального року на факультеті соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка запрацювала магістерська освітня програма «Гендерні студії». А в Харківському національному економічному університеті ім. С. Кузнеця наразі реалізується проект «Планування гендерної рівності в наукових дослідженнях у галузі комп'ютерних наук та інформаційних технологій» [11].

В освітній сфері триває процес аналітичного осмислення гендерного виміру дійсності, а також впровадження гендерних ініціатив в освітньо-виховний простір, про що свідчать наукові розвідки, ґрунтовні дослідження в царині педагогіки, психології, філософії освіти [13, 14]. У вищій школі впроваджуються навчальні курси (переважно, за вибором) з проблем гендерного розвитку [21], розробляються авторські навчальні програми для загальноосвітніх шкіл, які вводять жінку до історичного дискурсу [9].

Наведемо приклад успішної реалізації проекту створення навчального простору без гендерних стереотипів і дискримінацій. З січня 2015 р. у восьми школах Харківської області за підтримки фонду ім. Г. Бьоля в Україні реалізується Гендерний освітній експеримент. Трирічний проект – логічне продовження просвітницької, аналітичної і видавничої діяльності, яку протягом кількох останніх років здійснює Гендерний інформаційно-аналітичний центр «КРОНА». Методологія проекту не передбачає безпосередню роботу з дітьми, експеримент покликаний змінити підвалини школи, щоб усе учнівство – і нинішнє, і майбутнє – неодмінно відчуло на собі структурні зміни. У межах експерименту проводилися соціологічні дослідження думок, тренінги для викладацького складу [6]. За результатами проекту створені посібники. «У пошуках гендерного виховання» [3], «Гендерні шкільні історії» [10]; випуски гендерного журналу «Я», присвячені освіті – «Гендер і освіта», «Гендерний педагогічний альманах» [4, 5].

На особливу увагу заслуговує *приклад музейної та освітньої комунікації*, яка відбулась завдяки залученню до Проекту Музею історії жіноцтва, історії жіночого та гендерного руху [12]. Узимку 2016 р. музей відвідав школи, перетворившись у «Музей на колесах». Як зазначає координатор проекту Олег Марущенко, «приїзд музею викликав ажіотаж не тільки серед учнівства й учительства, а й серед батьків і матерів, жителів і жительок населених пунктів та навіть сусідніх селищ! До експозицій увійшло вісім арт- і фотопроєктів («Жіноча кімната», «Жіноче обличчя війни», «Батьківство – це...», «Гендер у малюнках», «Жінки в армії», «Бути батьком – це...», «Гендер очима дітей», «Тортури для жінок»), загалом близько 200 експонатів (дитячі малюнки, фотографії, панорами соціальних ролей, дитячі книжки, постери, предмети побуту), які були об'єднані і демонструвалися в блоках відповідно до спеціально розробленої концепції проведення навчальних екскурсій з урахуванням вікових особливостей. Загалом, протягом циклу поїздок по восьми закладах, проведено понад 100 екскурсій, які відвідало майже 2000 осіб – діти 4–11-х класів, учительство, тати і мами, представники органів місцевої влади» [6].

Враховуючи нагальність концептуальних змін у музейній справі та музеєзнавстві щодо привнесення гендерного компоненту та *підвищення гендерної чутливості*, а також міждисциплінарний характер музейної педагогіки, окреслимо основні завдання (напрямки діяльності) культурних інституцій (музеїв):

- формувати (в тому числі і засобами музейної педагогіки) *гендерну культуру* як індивідуально-особистісну характеристику, частину загальної культури суб'єкта, що містить гендерну компетентність, гендерну картину світу, специфічні ціннісні орієнтації й моделі поведінки. Залежно від

індивідуальної гендерної картини світу формується гендерна культура особистості патріархатного або егалітарного типів. Патріархатна гендерна культура особистості заснована на традиційних уявленнях про домінуюче положення чоловіка в родині та суспільстві. Егалітарна гендерна культура особистості спрямована на реалізацію принципу гендерної рівності [19];

- проводити *гендерну експертизу нормативної бази* та внутрішніх нормативних документів і вносити пропозиції щодо коригування;

- формувати *запит на фахівців і фахівчинь* із гендерної теорії (методології та практики гендерних досліджень). Реалізація даного напрямку лежить і в площині співпраці з закладами освіти. Наприклад, варто враховувати гендерну складову при створенні навчальних програм, навчальної та навчально-методичної літератури для середньої школи (наприклад, гуртків, як от – «Юний музеєзнавець»), а також під час проведення музейних студій для студентів історичних, культурологічних, педагогічних та інших спеціальностей;

- вимірювати *гендерну компетентність*, а також сприяти її розвитку у працівників культурних закладів шляхом вивчення закордонного досвіду, проведення тренінгів, семінарів, круглих столів, конкурсів тощо. В царині музейної педагогіки відповідно сприяти переформатуванню просвітницьких засад культурних інституцій (у тому числі музеїв) через залучення експертів для реалізації проектів з розвитку гендерної компетентності працівників (екскурсоводів, музейних педагогів); співпрацювати зі спеціалізованими громадським організаціями, фундаціями, установами тощо, які здійснюють підтримку гендерної рівності та недискримінації в суспільстві;

- проводити *гендерне планування* – означає процес планування програм та проектів розвитку, які є гендерно чутливими і враховують вплив різних гендерних ролей та гендерних потреб жінок і чоловіків на цільову громаду чи сектор. Передбачає відбір відповідних підходів з метою вирішення не лише практичних потреб жінок та чоловіків, але й визначення відправних точок для подолання проблеми нерівних відносин (тобто стратегічні потреби) та підвищення гендерної чутливості соціокультурного діалогу. На жаль, у вітчизняній практиці склалася тенденція формувати «жіночу тему» (але інколи позиціонуючи як захід з гендерної тематики) та планувати заходи переважно до Міжнародного жіночого дня;

- розробляти та випробовувати методологію *гендерних досліджень*, формувати науково-теоретичну базу, створювати систему наукової комунікації та кооперації;

- актуалізувати практики *гендерного аналізу, експертизи, аудиту* просвітницьких проектів та заходів, які проводять культурні інституції, з метою розвитку навичок критичного мислення, нестереотипної творчості.

Аналізувати та адаптувати існуючі, та виробляти нові методи гендерного аналізу інформаційних продуктів, у тому числі й відповідно до практик музейної педагогіки. Наприклад, для гендерного аналізу екскурсії можна використати наступні методи соціологічних досліджень: контекстний аналіз, контент-аналіз методичної розробки та розповіді екскурсовода, спостереження, опитування відвідувачів (напівструктуроване інтерв'ю, анкетування тощо), експертне оцінювання;

- *проводити комплексні дослідження з розвитку музейної аудиторії.* Потрібно вивчати думки відвідувачів, щоб зрозуміти, як вони інтерпретують повідомлення про гендер, ознайомлюючись з постійною експозицією або виставкою (через екскурсію чи самостійно), адже на сьогодні влада такої інтерпретації надається академічним експертам або кураторам виставок і/або екскурсоводам. Закордонний досвід досліджень доводить, що музей інколи «не бачить» гендер, підмінюючи його більш «зручним» бінарним кодом маскулінного/фемінного, і, відповідно, транслює спотворені посили, породжуючи нові стереотипи. Але навіть врахування гендерної складової не завжди є гарантією усвідомлення смислового навантаження музейного продукту. На нашу думку, прикладом гендерно виваженої експозиції, що стала підґрунтям для дослідження розуміння інтерпретації гендеру в історії відвідувачами Музею природної історії Колорадського університету (University of Colorado Museum of Natural History), стала виставка «Місце призначення Колорадо». Концепція виставки передбачає занурення у повсякденне життя XIX ст. мешканців містечка Кеота (Keota), штат Колорадо. Дизайн сприяє такому зануренню, з огляду на велику кількість інтерактивних елементів, копій артефактів, до яких відвідувачам рекомендується доторкнутися, спробувати використати за призначенням. Відтворено інтер'єр школи, де відвідувачі можуть погортати щорічники, переглянути фотографії; модель автомобіля; інтер'єр фермерського господарства та магазину. Експозиція доповнена відеороликами, в яких актори – три чоловіки та три жінки, що мешкали в Кеото у відповідний історичний період, розповідають про своє повсякденне життя. Персонажі – учениця, студент, вчителька, власник крамниці, дружина фермера та фермер – представлені у звичному для них середовищі. Незважаючи на гендерну виваженість експозиції, результати дослідження продемонстрували існування гендерних стереотипів у відвідувачів, які вони використовували як під час огляду, так і під час рефлексії [22]. В контексті музейної педагогіки така експозиція може бути використана для створення освітнього проекту;

- *увести до документообігу принципи гендерно чутливого мовлення/мови* через впровадження стратегій фемінізації, нейтралізації, уникнення андроцентризму та сексизму (екскурсії, вивіски, реклама тощо).

Наприклад, у Національному художньому музеї України (м. Київ) у березні 2018 р. замість оголошення «Шановні відвідувачі! Щосереди для учнів та студентів при наявності посвідчення вхід безкоштовний» з'явилося наступне – «До уваги відвідувачів та відвідувачок: за наявності студентського або учнівського посвідчення вхід безкоштовний» [20]. Слід зауважити, що відвідувачі переважно сприйняли це позитивно, як турботу про себе;

- використовувати *міждисциплінарний підхід* для створення гендерно чутливого освітнього та культурного простору, вільного від дискримінації та сегрегації. Врахувати, що впровадження змін можливе лише за умови системного підходу до моніторингу гендерної чутливості інституцій. Наприклад, в експозиційній діяльності музею небезпеку становить втілення розуміння про стать лише в частині чоловік/жінка, тобто – гендерний бінарний, що, в свою чергу, призводить до викривленого сприйняття гендеру й крізь призму музейної педагогіки.

Таким чином, аналіз міжнародної та вітчизняної нормативно-правової бази, загальних тенденцій розвитку світових соціокультурних процесів дозволяє зробити висновок про необхідність впровадження структурних змін у діяльність культурних інституцій на засадах гендерної рівності для розбудови егалітарного суспільства. В культурній галузі критично важливим є створення Стратегії впровадження гендерного компоненту з метою створення гендерно чутливого середовища, а зважаючи на визнання на міжнародному рівні визначної ролі музеїв у сприянні дотриманню прав людини, також є важливим критичне переосмислення усталеної системи цінностей, у тому числі в царині музейної педагогіки.

Примітки

1. *Акты* Генеральной конференции, 38-я сессия Париж, 3-18 ноября 2015 г. Том 1. Резолюции ООН по вопросам образования, науки и культур. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002433/243325r.pdf>. [ПРИЛОЖЕНИЕ IV. Рекомендация об охране и популяризации музеев и коллекций, их разнообразия и их роли в обществе 17 ноября 2015 г.].
2. *Акты* Генеральной конференции 39-я сессия Париж, 30 октября – 14 ноября 2017 г. Том 1. Резолюции. Резолюции ООН по вопросам образования, науки и культуры. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0026/002608/260889r.pdf>. [*Станом на 2017 рік залишаються актуальними Рекомендації для музеїв 2015 року*].
3. *В поисках* гендерного воспитания : метод. пособие / О. Андрусик, Н. Водолажская, А. Ефимцева и др. ; под ред. О. Андрусик и О. Марущенко. – Харьков : Золотые страницы, 2013. – 144 с.
4. *Гендер і освіта*. – № 1 (40). – 2016. – 40 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.boell.org/sites/default/files/gendernyi-zhurnal-ya-40-2016.pdf> (дата звернення 12.03.2018).
5. *Гендерний педагогічний альманах* [Електронний ресурс] / за ред. О. Марущенка, О. Андрусик, Т. Дрожиної. – Харків: Планета – Принт, 2017. – 68 с. – Режим

- доступу: <https://ua.boell.org/sites/default/files/gendernii-almanach.pdf>.
6. *Гендерний освітній експеримент: шкільна революція від ГІАЦ «КРОНА» і партнерів* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.boell.org/uk/2017/09/01/genderniy-osvitniy-eksperiment-shkilna-revolyuuciya-vid-giac-krona-i-partneriv>.
 7. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV (поточна редакція від 7 січня 2018 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
 8. *Концепція Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80>.
 9. *Кривоший О. П.* Жінка в історії козацького Запоріжжя. Навчальна програма курсу за вибором для учнів 8 класу основної школи / Кривоший О. П. / Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (Лист ДНУ «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти» № 141/12 - Г- 1155, від 14.07.2014 р.). – Київ–Запоріжжя, 2014. – 10 с.
 10. *Марущенко О., Плахотнік О.* Гендерні шкільні історії / Марущенко Олег, Плахотнік Ольга. – Харків: Монограф, 2012. – 88 с.
 11. *МОН* проводить антидискримінаційну експертизу навчальних матеріалів та розробило стратегію впровадження гендерного компоненту в освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-03-23-mon-provodit-antidiskriminacijnu-ekspertizu-navchalnih-materialiv>.
 12. *Музей історії жіноцтва, історії жіночого та гендерного руху* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gendermuseum.com/museum.html>.
 13. *Мунтян І. С.* Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів / І. С. Мунтян : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». – Одеса, 2004. – 21 с.
 14. *Артем'єва О. О.* Гендерні дослідження в контексті постнекласичної раціональності / Ольга Олександрівна Артем'єва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.09 «Філософія науки» / О. О. Артем'єва. – К., 2008. – 21 с. *та ін.*
 15. *План дій ЮНЕСКО по пріоритету «Гендерное равенство» на 2014–2021 гг.* Дополнительный стратегический документ к 37 С/4 и 37 С/5 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002272/227222r.pdf>.
 16. *Поняття* статі та гендеру. Глосарій термінів з гендерних питань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fundacia.org.ua/index.php/ponyattya-stati-ta-genderu>.
 17. *Постанова (проект) Кабінету Міністрів України «Про затвердження соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2012 року»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/projects/239/>.
 18. *Розвиток гендерного законодавства* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/11921>.
 19. *Словник гендерних термінів* / Укладач З. В. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-kultura.html>.

20. Соціальна мережа Фейсбук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/namu.museum/photos/pcb.10155282927068144/10155283244583144/?type=3&theater>.
21. *Хрестоматія* навчальних програм з проблем гендерного розвитку. – К.: ПЦ «Фоліант», 2004. – 387 с.
22. *Visitor Interpretation of Gender Within a History Museum Exhibition* / Antonette Marie Hrycyk [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // https://scholar.colorado.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=cumuse_gradetds.

Кушнір Л. В. Направления повышения гендерной чувствительности культурно-образовательного пространства в контексте музейной педагогики.

Статья посвящена актуализации необходимости привнесения гендерного компонента в социокультурную сферу на примере музеев в контексте музейной педагогики. Проанализированы международная и отечественная нормативные базы обеспечения гендерного равенства, с акцентом на культуру и образование. Предложены направления повышения гендерной чувствительности культурных институций с перспективой выработки соответствующей Стратегии.

Ключевые слова: гендерная асимметрия, гендерная чувствительность, гендерная экспертиза, гендерный аудит, гендерная компетентность, гендерное планирование, гендерное равенство, патриархатная гендерная культура и эгалитарная гендерная культура, музейная педагогика, социальная роль музеев, музейная и образовательная коммуникация, междисциплинарный подход.

Kushnir L. V. Directions of increasing gender sensitivity of cultural and educational space in the context of museum pedagogy.

The article is devoted to actualization of the necessity of introducing a gender component into the socio-cultural sphere on the example of museums in the context of museum pedagogy. The international and domestic normative bases for ensuring gender equality, with an emphasis on culture and education, are analyzed. The directions of increasing the gender sensitivity of a cultural institution with the prospect of developing the relevant Strategy are proposed.

Keywords: gender asymmetry, gender sensitivity, gender expertise, gender audit, gender competence, gender planning, gender equality, patriarchal gender culture and egalitarian gender culture, museum pedagogy, social role of museums, museum and educational communication, interdisciplinary approach.

Я. В. Ліхолітов

Музейна педагогіка – невід’ємна складова сучасного освітнього процесу (на окремих прикладах рухомої та нерухомої історико-культурної спадщини)

У статті коротко розглядається історія виникнення та розвитку музейної педагогіки. Простежується практичний досвід проведення музейно-педагогічних

заходів на території Харківщини, та звертається увага на сучасні форми музейної педагогіки в загальному її значенні.

Ключові слова: музей, музейна педагогіка, екскурсія, експозиція.

На сьогоднішній день, під час актуальних змін у галузі загальної освіти та розвитку педагогічної науки, багато уваги приділяється формуванню відносин між суб'єктом навчання та викладачем (у загальному значенні цього слова).

Одним з важливих компонентів освітнього процесу є музейна педагогіка. Існує декілька визначень музейної педагогіки. Наведемо для прикладу найточніше визначення. Музейна педагогіка – це наукова дисципліна (або галузь освітньої діяльності), яка знаходиться на стику музейної справи, педагогіки та психології, що розглядає музей як освітню систему [3, с. 10]. Вона має виконувати 3 основні функції: освітню, розвиваючу та виховну.

Термін прийшов до нас у 1970-ті рр. з Німеччини, де його появу зафіксовано на початку 1930-х рр.

Уявлення про музей як освітньо-виховний інститут зароджується на початку ХХ ст. на конференції в Мангеймі у 1913 р. А. Ліхтварк, який був директором Гамбурзької картинної галереї, у своїй доповіді підкреслив, що «до університетів, поява яких відноситься до середніх століть, і до академій, що з'явилися в епоху абсолютизму, ХХ століття приєднало новий вищий заклад – музей. Всі ці три типи установ носять кожен відбиток тієї епохи, що їх створила. Музеї, відкриті для всіх, що ставлять метою служити всім і не визнають ніяких відмінностей і розділень, є вираженням «демократичного розуму». Схожі думки висловлював М. Ф. Федоров, який вважав, що музей повинен бути відкритим для всіх, незалежно від рівня освіти, соціального статусу. Надаючи великого значення саме виховній ролі музею, М. Ф. Федоров вважав, що *«музей будет действовать душеобразовательно»* [7].

А. Ліхтварк обґрунтував освітнє призначення музею як роль посередника в процесі спілкування відвідувача з експозицією, запропонувавши новий підхід до відвідувача як учасника діалогу. Завдяки Г. Кершенштейнеру в педагогічній діяльності музеїв велику увагу було звернено на побудову самої експозиції, а не тільки на форми, методи, прийоми роботи з відвідувачами. Ілюстрацією такого підходу стала експозиція Німецького музею, шедеврів природознавства і техніки в Мюнхені, яка стимулювала активність відвідувача при сприйнятті ним музейного матеріалу.

Безпосередньо термін «музейна педагогіка» вперше був використаний у книзі «Музей – освіта – школа» (1931 р.) [4], автором якої є Г. Фройденталь, який багато уваги у своїй діяльності приділяв проблемам взаємодії музею і школи. Ним була розроблена методика роботи музею зі школярами, що включала кілька етапів – підготовку до відвідування

музею, роботу в музеї і закріплення на уроці отриманих знань і вражень. Згідно з поглядами Г. Фройдентала, значну роль у музейно-педагогічному процесі відіграє шкільний учитель. Проблема участі шкільного педагога в роботі музейного закладу залишається актуальною і в наші дні.

Зокрема у Харкові, та в Україні в цілому, музейну педагогіку став провадити відомий учений, мистецтвознавець і музейний діяч Ф. Шміт.

У 1920 р. у Харкові на базі першої художньої виставки з його ініціативи було створено Дитячий музей. Згідно з авторським баченням, цей заклад діяв і як освітній простір, і як центр з вивчення психології дитячої творчості, і як майстерня – місце прояву творчої активності дитини [6, с. 9]. На сьогоднішній день музейна педагогіка динамічно, хоча із значним відставанням, поширюється й розвивається в Україні: активізується робота з різновіковою музейною аудиторією, розробляються нові міждисциплінарні проекти, створюються цікаві музейно-педагогічні програми, до співпраці з музеями залучаються як загальноосвітні середні школи, дитячі садки, так і вищі навчальні заклади [2, с. 35].

Розглянемо декілька практичних моментів стосовно проведення музейно-педагогічних заходів на території Харківщини, так і в цілому Слобожанщини.

Не дивлячись на те, що у музеях Харківщини активно намагаються провадити різні форми музейної педагогіки, вона знаходиться в зародковому стані, але є декілька музейних установ, які використовують музейну педагогіку в рамках інтерактивних занять. Насамперед, це Харківський літературний музей. Внутрішньо-освітній процес побудований саме на інтерактивних заняттях для шкільної та студентської аудиторії. Можна навести як окремий приклад музейного свята — «Ніч на новій / старій вулиці», який відбувся в рамках проекту «Ніч Музеїв», що окрім традиційних екскурсій, як в музеї так поза музеєм, перегляду фільмів та різних майстер класів, проводилися історичні (історико-археологічні) лекції та інтерактиви: «Історія та побут цікавих речей», «Видатні харків'яни», «Дмитро Багалій. Видатний історик», які проводилися для широкої аудиторії, але мали освітній характер, тому присутні школярі та студенти, мали змогу дізнатися або закріпити вже пройдений матеріал під час навчання. На сьогоднішній день саме Харківський літературний музей, мабуть, є найпершим музеєм, що провадить найрізноманітніші форми музейно- педагогічної науки.

Харківський художній музей та Харківський історичний музей окрім музейних свят, провадять лекції з етнографії, історії та археології, мистецтвознавства, здебільшого присвячені якимось пам'ятним датам.

Художньо–меморіальний музей ім. І. Ю. Рєпіна, окрім типових екскурсій проводить лекції, музейні заняття, рідше – свята та квести для дітей.

Можна навести більш яскраві приклади. Це – фестивалі та музейні свята на базі Верхньосалтівського музейно-археологічного комплексу, які проводилися спочатку для дітей з обмеженими можливостями («Разом дорогою пращурів» та фестиваль «Перлини Слобожанщини»), де відвідувачі могли знайомитись як з рухомою, так і з нерухомою культурною спадщиною (методику проведення цих заходів можна віднести до окремих форм музейної педагогіки) та Зміївського краєзнавчого музею (2016). Виходячи з того, що заходи «Разом дорогою пращурів» (у Верхньому Салтові та Зміїві) було проведено для дітей та підлітків з обмеженими можливостями, можемо зробити висновок, що тут музейна педагогіка перейшла від освітнього до розвиваючого рівня.

Якщо брати до уваги не тільки Харківщину, то на базі садиби «Круглий Двір», що на Сумщині, окрім лекцій та екскурсій, активно провадяться фестивалі лицарських боїв, або танцювальних балів. Це теж дозволяє суб'єкту (освіти, виховання та навчання) за допомогою культурної спадщини (рухомої: костюми, предмети побуту та ін., та нерухомої: безпосередньо архітектурний комплекс «Круглий двір») навчитися або в якомусь інноваційному для себе руслі закріпити вже пізнаний матеріал.

Всі вище перераховані приклади на сучасному етапі розвитку музейної педагогіки є одиночними, не мають загальної системності, а найважливіше, не мають спеціалістів саме з музейної педагогіки, бо навіть у музеях та музейних комплексах не існує такої посадової одиниці. Немає достойної музейної мережі та форми співробітництва музеїв з освітніми закладами. Рідко музейники відвідують навчальні заклади з освітніми програмами для суб'єктів навчання, а вищі навчальні заклади не поспішають писати ці освітні програми. Але тим не менш, з плином часу, можна сказати, що ця течія розвивається на Харківщині, і в майбутньому в музеях з'являться посади музейних педагогів, які безпосередньо займатимуться виключно педагогічною (можливо психолого- педагогічною) діяльністю.

Сучасна музейна педагогіка розвивається в руслі проблем музейної комунікації та спрямована на залучення до музею і його культури, його наукового доробку широких верств населення (особливо молоді), активізацію творчих здібностей особистості. Вона ґрунтується на потребах та зацікавленнях людини, а також на її здібностях і талантах. Людина за власним бажанням обирає той чи інший музей, вільно визначає обсяг та зміст інформації для ознайомлення, обирає форми і час спілкування з музейними цінностями. Завдання музейної педагогіки полягає в тому, щоб максимально і успішно задовольнити та, можливо, розвинути й збагатити ці інтереси [1. с. 126].

Найбільш ефективними формами педагогічної роботи на експозиції (чи якомусь об'єкті нерухомої культурної спадщини) є екскурсія, екскурсійні

цикли й цикли занять, що проводяться у вигляді уроку-екскурсії, екскурсії-подорожі, екскурсії-гри. Особлива роль приділяється дидактичним виставкам у просторі постійної експозиції, у спеціальних виставочних залах музею. Проте, важливою умовою виконання музейно-освітніх програм є впровадження в музейне середовище інноваційних розвиваючих технологій. Методика проведення традиційної екскурсії суттєво збагачується за рахунок введення елементів дискусії, діалогу, міркувань і пояснень. Для емоційного сприйняття важливо використовувати особливі образно-емоційні прийоми: занурення в минуле, театралізацію, драматургію, персоніфікацію, рольові ігри. При організації екскурсії подібним чином екскурсант одержує можливість виступати не в ролі пасивного споглядача й споживача інформації, не як об'єкт виховного впливу, а як рівноправний співрозмовник, активний учасник діалогу, у ході якого відбувається його самонавчання й саморозвиток, включаються механізми творчої, внутрішньої активності [5, с. 122].

Не треба забувати, що музейна педагогіка це своєрідний комплекс, який складається з кваліфікованого спеціаліста та об'єкта культурної спадщини, який має бути допоміжним інструментом в освітньо-виховному процесі.

Отже, можна наголосити, що музейна педагогіка у сучасному освітньому просторі обов'язково повинна мати різні підходи і методики, виходячи з вузької спеціальності у сфері освіти, до якої активно долучається музей, відбувається перехід від освіченої до розвиненої, а потім – до культурної людини.

Примітки

1. Вітрик І. С. Екскурсійна робота і основи музейної педагогіки [Електронний ресурс] / І. С. Вітрик, Д. Ю. Кордик, Л. О. Коцар // XVIII Сумцовські читання: Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства. – Х.: Майдан, 2012. – С. 125–130. – Режим доступу: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsovconference/2012/article.html?n=21>.
2. Караманов О. В. Сучасні тенденції розвитку музейної педагогіки в Україні / О. В. Караманов // Матеріали науково-практичної конференції «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» (Київ, 24-25 вересня 2013 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – К.: НКПІКЗ, 2013. – С. 35–37.
3. Карсим І. А. Культурно-освітня діяльність музеїв: навч. Посібник / І. А. Карсим. – К., 2007. – С. 10–11.
4. Культурно-освітня діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://om.net.ua/17/17_18/17_18703_kulturno-obrazovatel'naya-deyatelnost.html.
5. Мартем'янова Н. С. До питання про умови особистісно-орієнтованої, розвиваючої освіти у музейному середовищі [Електронний ресурс] / Н. С. Мартем'янова // XVIII Сумцовські читання : Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства. – Харків : Майдан, 2012. –

- С. 119–124. – Режим доступу : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/article.html?n=20>.
6. *Мартемьянова Н. С.* Освітня діяльність музеїв у XIX – першій чверті XX ст. / Н. С. Мартемьянова // Чотирнадцять Сумцовських читань : зб. матеріалів наук. конф. «Музей і сучасність: актуальні проблеми музейної діяльності», 18 квіт. 2008 р. – Х., 2008. – С. 9–10.
7. *Фёдоров Н. Ф.* Музей, его смысл и назначение [Электронный ресурс] / Н. Ф. Фёдоров. – Режим доступу: http://dugward.ru/library/fedorov/fedorov_muzey.html#muz.

Лихолетов Я. В. Музейная педагогика – неотъемлемая составляющая современного образовательного процесса (на отелных примерах движимого и недвижимого историко-культурного наследия).

В статье кратко рассматривается история возникновения и развития музейной педагогики. Прослеживается практический опыт проведения музейно-педагогических мероприятий на территории Харьковщины, а также рассматриваются современные формы музейной педагогики в общем её значении.

Ключевые слова: музей, музейная педагогика, экскурсия, экспозиция.

Likholetov Y.V. Museum pedagogy is an integral part of the modern educational process (based on some examples of movable and immovable historical and cultural heritage).

The article briefly reviews the history of the development of museum pedagogy. The considered practical moments of conducting museum-pedagogical events on the territory of the Kharkiv region, and modern forms of museum pedagogy are presented in its general meaning.

Keywords: museum, museum pedagogy, excursion, exposition.

О. Г. Павлова

Основи музейної освіти в педагогічно-виховній діяльності А. Ф. Луньова

У статті розглядається питання формування авторської системи музейної педагогіки засновника Пархомівського історико-художнього музею А. Ф. Луньова. Головний акцент робиться на організації учнівського колективу, мистецького клубу «Райдуга» для виконання завдань з організації функціонування музейного закладу на громадських засадах.

Ключові слова: А. Ф. Луньов, Пархомівський музей, музейна педагогіка, естетичне виховання, мистецький клуб «Райдуга».

Історія музейної справи другої половини XX ст. усе більше стає предметом наукового дослідження. Саме до цього періоду відноситься

багаторічна педагогічна та музейна діяльність Афанасія Федоровича Луцьова. Постать засновника і організатора Пархомівського історико-художнього музею все більше визначається в сучасній історіографії як одного з фундаторів сучасної музейної педагогіки. В середовищі спеціалістів на сьогодні він визнаний як один із провідних музеєзнавців-педагогів України, який створив авторську методику системи естетичного виховання та формування знань і навичок учнівської молоді в процесі організації діяльності шкільного громадського художнього музею.

Варто зазначити, що педагогічний досвід Афанасія Федоровича Луцьова почав висвітлюватися з початку 1960-х років, спочатку в періодиці, а згодом у науково-публіцистичних і науково-популярних виданнях. До речі, перша публікація «Столичний музей у Пархомівці» у місцевій багатотиражці «Коллективіст Краснокутщини» (від 20 жовтня 1960) належить науковому співробітнику Музею образотворчих мистецтв імені О. С. Пушкіна М. І. Безруковій [3]. Музейна діяльність А. Ф. Луцьова також не лишилася поза увагою провідного музеєзнавця Мезенцевої [7, с. 60-61]. Спроба комплексного узагальнення музейно-педагогічної діяльності Луцьова була зроблена московськими авторами Л. Лернером та Е. Маркіним у науково-популярному виданні «Сколько цветов у «Радуги» или дни Афанасия Луцьова» [4]. Слід зазначити, що певні узагальнення діяльності Пархомівського музею здійснював у своїх публікаціях сам засновник музею А. Ф. Луцьов [5; 6].

Питання узагальнення педагогічно-виховного та музейного досвіду Луцьова, а також визначення його системи педагогічного методу активізувалися з початку 2000-х років. Зокрема, слід згадати публікації та популяризацію діяльності А. Ф. Луцьова викладачами історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (С. І. Посоховим, С. М. Куделком, О. Г. Павловою) [2; 9; 8], а також дослідників-музеєзнавців України, зокрема, Р. В. Маньківською та іншими. Діяльність Луцьова все частіше стає предметом досліджень студентських дипломних і конкурсних наукових робіт Малої академії наук.

На сьогодні бібліографія з історії діяльності Пархомівського музею нараховує понад 500 публікацій [1], із яких, напевно, 90 відсотків стосуються внеску А. А. Луцьова в музейну педагогіку.

У даній статті ставиться завдання узагальнити досвід музейно-педагогічної діяльності А. Ф. Луцьова щодо створення системи виховання у процесі організації діяльності Пархомівського музею, визначити місце Луцьова і його діяльності в освітньо-практичній та музейній діяльності другої половини ХХ ст. і сучасності.

Сьогодні постає питання систематизації напрямів діяльності, узагальнення його музейно-педагогічного досвіду, складання цілісної картини його авторського методу виховання.

Слід відзначити, що в сучасній українській історіографії все більше надається значення практичній музейній діяльності, звертається увага до музейної педагогіки, проводяться тематичні конференції, в тому числі присвячені постатям окремих музеєзнавців другої половини XIX–XX століть. Цей інтерес спостерігається і в світовій історіографії. Музейна ж педагогіка стала одним із напрямів сучасної практичної музейної діяльності.

Аналіз діяльності засновника Пархомівського музею дозволяє відзначити, що він один із перших так довготривало і послідовно продовжував музейно-виховну, мистецько-естетичну діяльність, що беззаперечно ставить його на чолі заснування основ сучасної музейної педагогіки в Україні.

На сьогодні ім'я Афанасія Федоровича Луньова досить знане в середовищі музеєзнавців як засновника Пархомівського історико-художнього музею та основ сучасної музейної педагогіки.

Основи музейної педагогіки Луньова пов'язані з виробленою ним освітньою системою виховання, яка практично реалізовувалася в організації діяльності Пархомівського музею.

Згадаємо, що педагогічно-музейна діяльність Луньова розпочалася в середині XX ст. (сер. 1940-х рр.). Становлення її можна віднести до середини 1950-х рр. – часу заснування музею художнього профілю, формування основних методів і прийомів освітньо-музейної діяльності, які визначалися та розвивалися протягом 1950–1970-х років. З цього часу ми можемо говорити про певну сталу систему, яка удосконалювалася та використовувалася в діяльності музею протягом подальшого часу, в тому числі унаслідкується і в сучасній діяльності музею.

Перейдемо до конкретних пояснень.

Історія музейної діяльності А. Ф. Луньова тісно пов'язана з його педагогічною діяльністю. Пошук методів виховання освіченої, культурної особистості, побудованих на цивілізаційних освітньо-культурних цінностях, базувався на основі професійних завдань вивчення історії та організації історико-краєзнавчої роботи у школі, вивчення і збереження пам'яток історії та культури, а також використання їх в освітньо-виховних цілях. Звичайно ж, з цими освітніми завданнями переплітався і особистий інтерес історика, колекціонера, його особистісними просвітницькими якостями педагога-вчителя, в якому, можливо, він також вбачав найбільший життєвий сенс.

Методи музейної педагогіки спочатку застосовувалися при виконанні освітніх історико-краєзнавчих завдань практичного залучення учнів до історико-краєзнавчої роботи, що супроводжувалося накопиченням краєзнавчої інформації на основі виявлення документів та пам'яток, а також поступовим їх накопиченням у кабінеті історії.

Тому ми можемо сказати, що саме освітньо-практичні цілі спонукали до пошуків подальших форм і методів, що характерно було для загальноосвітніх тенденцій, про що взагалі нам говорить розвиток музейного шкільного краєзнавства другої половини ХХ ст. (Красюк, ін.). З іншого боку, ми не можемо не враховувати особистий інтерес Луньова до колекціонування пам'яток, його професійної спрямованості на використання форм музейної діяльності в організації навчально-виховного процесу та позашкільної роботи.

Отже, процес формування та розвитку основ музейно-педагогічного методу простежується з початку його вчительської діяльності (другої половини 1940-х років).

Звертаючись до змістовності його методу, можна констатувати, що А. Ф. Луньов у своїй діяльності один із перших широко застосовував методи, які в сучасному музеєзнавстві визначаються як інтерактивні. Сама форма залучення учнів до організації музейної роботи цілком відповідає волонтерству. Необхідність надання учням, членам клубу «Райдуга», основ музейної освіти була пов'язана з широкими завданнями, які виконував музей, і наявними виконавцями яких виступали юні музейники.

Це було зумовлено також орієнтуванням Луньова на класичну модель організації діяльності Пархомівського музею зі сталим режимом роботи, що потребувало наявності постійних працівників. Оскільки музей не мав постійного штату кваліфікованих спеціалістів, ці ролі виконували учні, до речі, досить добросовісно і відповідально.

Слід також відзначити принципи членства у клубі «Райдуга». Він був відкритий для всіх учнів старших класів Пархомівської середньої школи. Але членство в ньому накладало певні обов'язки, які передавалися «райдужанам», а також сприяло формуванню певних особистісних якостей. По-перше, це моральні якості: порядність, надійність, толерантність, відповідальність, доброзичливість; по-друге, формувалися традиції відвідування занять, дисциплінованість у виконанні довірених завдань; по-третє, «райдужани» захоплювалися вивченням історії мистецтва, читанням літератури, переважно художньої, збиранням особистої бібліотеки, колекції репродукцій та ін. Це сприяло формуванню певного освітнього, культурного рівня, а також зацікавленості і усвідомленню важливості виконання тієї чи іншої музейної роботи. І в цьому загальному освітньому дитячому середовищі, орієнтованому на кращі світові та вітчизняні культурно-мистецькі традиції, відбувалося перевиховання, а пожиттєве звання «райдужанин» сприймалося з гідністю. Тому численний колектив юних працівників музею (біля 70 чоловік), який складався з учнів 7–10-х класів (13–17 років), працював злагоджено і без зривів. Одні з головних якостей, що формувалися у середовищі «райдужан» – надійність і відповідальність за доручену справу, дозволяли щоразу практично всім приходити на «роботу» у визначений час (музей працював з 10.00 до 17.00. щонеділі, під час

канікул додатково – у середу і суботу) і виконувати доручені обов'язки: директора, екскурсовода, доглядачів, прибиральників та ін.

Луньову вдавалося досить вдало розподілити доручення, оскільки його педагогічний досвід дозволяв розпізнавати природні здібності учнів, їх схильність до виконання того чи іншого виду діяльності.

Підготовка до музейної діяльності здійснювалася у декількох напрямках і була однаково доступна всім, хто добровільно долучався до визначеної системи навчання.

Починалася підготовка до музейної роботи з занять у клубі «Райдуга», які присвячувалися вивченню історії світового та вітчизняного мистецтва. Це був чотирирічний курс історії мистецтва. Саме надання системних знань з історії мистецтва для А. Ф. Луньова було пов'язане з його особистим уявленням освіти через естетичне виховання – виховання особистості чуйної, гармонійної, з іншого боку, їх набуття було важливим для використання при вивченні колекції, проведенні екскурсій та надання пояснень відвідувачам під час чергувань у музеї. Якраз система чергування, яка використовувалася, формувала в учнів відповідальне ставлення до їх ролі в організації роботи музею.

Поряд з мистецькими заняттями учні отримували і спеціальні музейні знання, у відповідності до тих видів роботи, в які вони включалися:

- по-перше, залучення до збиральної роботи;
- по-друге, спільне визначення функціонального призначення та історико-культурної цінності відшуканої пам'ятки;
- по-третє, проведення ідентифікації пам'ятки та її реєстрації;
- по-четверте, занесення до інвентарної книги;
- по-п'яте, вивчення та підготовка до зберігання;
- по-шосте, вирішення питання про подальше використання (основне збереження в фондах чи експозиційне експонування).

Звичайно, комплекс роботи, який існував при організації роботи з учнями, передбачав надання знань з основ музейної діяльності, які вони отримували, спілкуючись з учителем, а також елементів музейної освіти, які отримували на спеціальних заняттях. Якщо говорити саме про аспекти музейної освіти в системі методів навчання та виховання Луньова, то навик музейної роботи формувалися під час спеціально проведених щорічних занять в залах музею, які планувалися за програмою. Під час проведення таких занять спеціальна увага приділялася вивченню експозиції, що необхідно було як для виявлення потенційних екскурсоводів та підвищення рівня знань тих учнів, хто вже проводив екскурсії, так і надання інформації для всіх учнів, які чергували у залах під час роботи музею і могли надавати пояснення відвідувачам.

Вивчення експозиції дозволяло також надавати методичні пояснення з питань атрибуції, історико-культурної цінності художнього твору та історико-культурних пам'яток.

Заняття для учнів, які залучилися до облікової роботи, не носили загального характеру, такі навички отримували ті члени товариства та клубу, які були схильні до такої роботи (критерії – це уважність, грамотність, охайність та ін.).

Звичайно, музейна робота багато в чому залежить від уміння комунікувати з відвідувачами, тому учитель давав основи психології з особливостей різних категорій відвідувачів, указував також на їхні вікові особливості сприйняття інформації, професійні, загальнокультурні, що однаково було потрібно не тільки черговим (доглядачам), а й екскурсоводам.

Слід зазначити, що система музейної діяльності А. Ф. Луньова формувалася поступово на різних етапах організації музейної діяльності, її спектр урізноманітнювався і наповнювався з процесом формування колекції та комунікативних зв'язків, які дозволяли йому розширювати можливості залучення і зацікавлення учнів різними видами діяльності.

Примітки

1. *Афанасій Федорович Луньов* – засновник Пархомівського художнього музею: (до 100-річчя від дня народж.) : біобібліогр. покажч. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад.: В. Р. Антонова, С. О. Бикова]. – Харків, 2019. – 72 с.
2. *Афанасій Федорович Луньов*. Статті, спогади, документи, матеріали / Упоряд. О. Г. Павлова. – Х: Тимченко, 2009. – 234 с.
3. *Безрукова М.* Столичний музей у пархомівців / М. Безрукова // Колективіст Краснокутщини. – 1960. – 20 жовтня.
4. *Лернер Л., Маркин Э.* Сколько цветов у «Радуги» или дни Афанасия Лунёва / Л. Лернер, Э. Маркин. – Москва: «Педагогика», 1990. – 268 с.
5. *Луньов П. Ф.* Пархомівський історико-художній музей: сторінки історії та сьогодення / П. Ф. Луньов // Скарбниці національної культури. Тези доповідей науково-практичної конференції з музеєзнавства, присвяченої 40-річчю Пархомівського історико-художнього музею (1955–1995). – Харків–Пархомівка, 1995. – С. 4–8.
6. *Лунёв А. Ф.* Пархомовская сокровищница / А. Ф. Лунёв. – Харьков: Прапор, 1983. – 48 с.
7. *Мезенцева Г. Г.* Музеєзнавство (На матеріалах музеїв Української РСР): Курс лекцій / Г. Г. Мезенцева / відп. ред. С. М. Чайковський. – Київ: головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1980. – 120 с.
8. *Павлова О. Г.* Професійна майстерня А. Ф. Луньова / О. Г. Павлова // VII Луньовські читання. Музейний колектив і його проблеми. Матеріали науково-практичного семінару 24 березня 2016 р. / Укл. О. Г. Павлова. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – С. 100–107.
9. *Письма к А. Ф. Лунёву* сост. автор вступ. статьи и комментариев О. Г. Павлова. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2016. – 320 с. (Серия «Джерелознавчі зошити»: Тетрадь 7).

Павлова О. Г. Основы музейного образования в педагогическо-воспитательной деятельности А. Ф. Лунёва.

В статье рассматривается вопрос формирования авторской системы музейной педагогики основателя Пархомовского историко-художественного музея А. Ф. Лунёва. Главный акцент делается на организации ученического коллектива, искусствоведческого клуба «Радуга», для выполнения задач по организации функционирования музейного учреждения на общественных началах.

Ключевые слова: А. Ф. Лунёв, Пархомовский музей, музейная педагогика, эстетическое воспитание, искусствоведческий клуб «Радуга».

Pavlova O. G. Fundamentals of museum education in the pedagogical activity of A. F. Lunyov.

The article deals with the formation of the authorial system of the museum pedagogy of the founder of the Parkhomov History and Art Museum A. F. Lunyov. The main accent is on the organization of the student collective, the Rainbow Art Club, in order to fulfill the tasks of organizing the functioning of the museum on a public basis.

Keywords: A. F. Lunyov, Parkhomov Museum, museum pedagogy, aesthetic education, Rainbow Art club.

Ю. В. Патлань

**Про студентський видавничий проект 2010–2011 рр.
За матеріалами історико-етнографічного альбому
Івана Гончара «Україна й українці»
(з фондів НЦНК «Музей Івана Гончара»)**

Статтю присвячено аналізу двох навчальних брошур «Традиційний український одяг. Гуцульський феномен» та «Традиційний український одяг. Київські барви», виконаних у 2010–2011 роках студенткою Інституту журналістики КНУ ім. Шевченка Н. А. Чиханцовою для захисту кваліфікаційних робіт у порівнянні з авторським задумом та історичними особливостями мистецького історико-етнографічного альбому «Україна і Українці» самого Івана Гончара. Встановлено, що для студентки давні світлини перш за все є ілюстрацією, а саме, ілюстрацією того, яким був традиційний народний одяг, тому їх можна і треба виокремити з альбому, використавши дещо подібним чином, але з порушенням авторського задуму. Виявлено, що студенткою була повністю відкинута особистість і внесок у формування альбомів художника та скульптора, Заслуженого діяча мистецтв України, Народного художника України І. М. Гончара, ідею створення саме альбому, а не вторинних навчальних брошур неправомірно приписано самій студентці – Н. А. Чиханцовій, яка у вихідних даних зазначена як «упорядник». При цьому порушено відповідність розташування світлин на авторських аркушах альбому, які мають заголовки за регіонами. Деякі групові або менш цікаві світлини Н. А. Чиханцова не використала, отже, на одному аркуші її видань можуть сусідити

світлин з різних сіл, чого не було у першоджерелі, авторські підписи часом переплутані. Тому ці навчальні видання не мають жодної наукової, джерелознавчої, музейної цінності і є прикладом розповсюдженого сучасного підходу до музею як місця зберігання світлин чи даних, де їх можна механічно запозичати без жодного вивчення і консультацій з музейними фахівцями. Музеям і музейникам, особливо тим, з якими було укладено договір про співпрацю, а її результати представлено пізніше постфактум, залишається тільки розглядати такі випадки як зразок некоректного і неетичного використання першоджерел, що може бути визнано одним із проявів плагиату, невдалої комунікації і провалу багатьох навчальних стратегій у царині музейної педагогіки.

Ключові слова: світлин, Іван Гончар, музей, музейні предмети, фотоальбом.

Однією з форм роботи музеїв з відвідувачами та науковцями є робота зі студентами на практиці, а також надаючи їм матеріали для підготовки кваліфікаційних та випускних робіт.

Звичними є такі види роботи й для відділу архівів фондової збірки НЦНК «Музей Івана Гончара».

У 2010–2011 рр. відділ співпрацював зі студенткою Чиханцовою Наталією Анатоліївною. Вона двічі захищала кваліфікаційні роботи на матеріалах меморіального архіву Івана Макаровича Гончара з фондів НЦНК «Музей Івана Гончара», а точніше, уклавши договори з використанням наданих нами давніх історико-етнографічних світлин з альбомів І. М. Гончара «Україна та Українці».

Студентка Інституту журналістики КНУ ім. Т. Шевченка Н. А. Чиханцова (спеціальність «Видавнича справа та редагування»), звернувшись до музею, отримала дозвіл на використання давніх світлин при підготовці власних кваліфікаційних робіт, які вона оформила у вигляді двох брошур «Традиційний український одяг. Гуцульський феномен» [15] (використано 196 світлин) та «Традиційний український одяг. Київські барви» [16], (використано 180 світлин), передавши по 1 примірнику кожного видання до Українознавчої книгозбірні Музею.

Ці видання для їх упорядниці є навчальними, і, власне, являють собою відтворення справжніх книжок, про що свідчать декілька деталей – обидві брошури мають однаковий книжковий номер (ISBN), як адресу видавництва вказано адресу гуртожитку КНУ ім. Шевченка (вул. Єреванська, 14). Однак, без знання передісторії, пересічний читач не відрізнити видання-наслідування від справжнього. Українознавча книгозбірня НКНК «Музей Івана Гончара» поставила на облік і каталогізувала ці книги як звичайні видання, не обумовивши особливості їхнього створення та специфіку. Отже, з огляду на ці особливості, науковці і дослідники можуть бути легко введені в оману, що й трапилося нещодавно, коли наявні брошури були внесені до бібліографічних списків нарівні з іншими виданнями.

Розвиток сучасних навчальних і видавничих технологій робить можливим реалізацію таких проектів, за якими можна відстежити та оцінити, як сприймає студентська молодь музейні предмети, зокрема, такі складні за структурою єдності як мистецькі історико-етнографічні альбоми Івана Гончара «Україна та Українці».

Можна говорити про те, що для студентки старших курсів, а надалі – для випускниці за спеціальністю «Видавнича справа» – давні світлини перш за все є ілюстрацією, а саме, ілюстрацією того, яким був традиційний народний одяг, тому їх можна і треба виокремити з альбому, використавши дещо подібним чином, але з порушенням авторського задуму.

У супровідних статтях до своїх брошур студентка формулює мету видання так: *«Альбом знайомить читача з унікальними історико-документальними світлинами кінця XIX – початку XX століття. Переглядаючи світлини, ви можете ознайомитися з духовними традиціями, обрядовою поведінкою та світоглядними уявленнями наших пращурів»* [15, с. 2], *«Основним завданням альбому є привернути увагу молоді до красивого та віками функціонально відшліфованого народного одягу, заохотити до його використання у свята та на весіллях. Красуні-студентки, спробуйте одягти вишиту сорочку, намисто та вінок зі стрічками – Ви себе не впізнаєте. Зробіть фото на згадку та подаруйте хлопцеві, який вам подобається. Позитивний результат буде обов'язково! Хлопцям радимо гуцульські або козацькі строї. Така метаморфоза типового юнака у джінсах і кросівках, як показує практика, приємно вражає дівчат. /.../ Ідея створити альбом з автентичними світлинами мешканців Київщини у національному вбранні виникла у нас не безпідставно. Річ у тім, що сьогодні в Україні функціонують чимало приватних підприємств, ательє, які займаються пошиттям традиційного українського одягу. /.../ Хтось купує його собі, хтось замовляє, а хтось власноруч шиє і вишиває. Культура традиційного українського вбрання по крихтах, але відроджується. Тому дуже важливо підтримувати бажання молоді цікавитись давніми традиціями українців, популяризувати вивчення витоків національного одягу та пропагувати «модність» вбиратися у все українське»* [16, с. 3-4].

Студентський видавничий (друк на замовлення кількох примірників «видання») та кваліфікаційний (захист двох курсових робіт відтворенням книги «за мотивами» реально виданих НЦНК «Музей Івана Гончара» альбомів фундатора музею) проект, безумовно, був успішним з огляду на високі результати оцінювання і велику кількість конкурсних балів при зарахуванні на бюджетну форму навчання, про що можна дізнатися з Інтернету.

Однак це не була розробка і втілення її власної ідеї від початку до кінця, а всього лише швидке й, в принципі, безпрограшне наслідування

мистецького та наукового музейного видання, яке, у свою чергу, відтворює авторський задум фундатора НЦНК «Музей Івана Гончара».

Наш музей почав видавати історико-етнографічні мистецькі альбоми І. М. Гончара як великоформатні книги, однак, меншого у порівнянні з аркушами, формату з 2006 року. Це був проект УЦНК «МІГ» та поліграфічної фірми «Оранта». Вже видано 160 вибраних аркушів із різних томів альбому (2006) [11], томи «Галичина» і «Буковина» в одній книзі (2007) [12], том

«Київщина Лівобережна» (2007) [13], «Полтавщина» та «Слобожанщина» (в одній книзі, 2015) [14]. Триває підготовка до друку інших томів. Світлини, дібрані І. М. Гончаром, добре прислужилися людям і тепер широко відомі, зокрема, завдяки оцифруванню музеєм і поза музеєм, а також широкому обігу у соціальних мережах.

Альбоми І. М. Гончара вивчали й опрацьовували Л. П. Дубиківська-Кальненко [6], І. В. Пошивайло [9; 10], Ю. В. Патлань [8] та інші науковці музею. Так, у передмові до видання «Галичина», Л. П. Дубиківська-Кальненко зазначає:

«Над укладанням томів “Галичина: Львівщина, Івано-Франківщина, Тернопільщина” та “Буковина” історико-етнографічного мистецького альбому “Україна й Українці” Іван Макарович Гончар працював з початку 1970-х і до кінця 1980-х рр. /.../ Фотоматеріали, зібрані в подорожах, передані відвідувачами хатнього музею або через листування, у томах “Галичина: Львівщина, Івано-Франківщина, Тернопільщина” та “Буковина” впорядковані за принципом адміністративно-територіального районування в межах зазначених областей. Аркуші альбому відтворюють картину українського універсуму в його автентичній достовірності за темами: антропологічні типи; одяг, побут, звичаї й обряди; громадянське суспільство (трансформація соціальних станів); культурні явища й процеси; освіта і наука; видатні особистості; пам'ятки архітектури (історичні, культові й побутові); історичні краєвиди; ландшафт; народні ремесла і промисли та визначні майстри; виробнича діяльність тощо» [6].

У власній статті «Роль Івана Гончара як упорядника історико-етнографічного мистецького альбому «Україна й Українці» у вивченні локальної історії» я зазначала того ж 2011 року: *«Прямим взірцем для наслідування і одним з джерел мистецького натхнення під час створення серії натурних етюдів та, очевидно, історико-етнографічних збірників-альбомів «Україна та українці» став альбом офортів Т. Г. Шевченка «Мальовнича Україна», який Шевченко не встиг закінчити у запланованому ним обсязі. Іван Макарович вказував: «Народилася ідея створити цілу галерею малюнків та рисунків з минулого України, або ж мальовничу Україну» [4, с. 18], «колекцію «Минуле України в малюнках та рисунках, або*

«Мальовнича Україна»¹. При цьому в основу було покладено ідею фіксації саме регіональних та локальних особливостей краєвидів, архітектури, відтворення комплексів вбрання, календарно-обрядових свят» [8].

Впорядковані фундатором музею альбоми посідають окреме місце у меморіальному музеї митця у складі відділу архівів НЦНК «Музей Івана Гончара». Таких альбомів є кілька. Це насамперед *«історико-етнографічні збірники»*, *«збірник-меморіал»* (за визначенням І. М. Гончара) [5, с. 6] – історико-етнографічний мистецький альбом *«Україна та українці»* (18 томів, 1702 арк.), альбом *«Моє життя і творчість»* (2 томи, 120 арк.), альбом фотографій власних скульптурних творів митця (95 арк.), альбом вирізок з преси про музей та творчу діяльність І. М. Гончара (210 арк.), свідомо упорядковані ним саме як архівні першоджерела для майбутніх дослідників історії України та дослідників його власного життя.

У 1970 році Іван Макарович започаткував фотоальбом *«Україна та українці»*, побудований на документальних матеріалах – фото і авторських замальовках предметів народного мистецтва, орнаментів тощо².

Найпліднішими в його укладанні стали саме глухі роки переслідувань та заборон, замовчування і забуття митця як скульптора і художника. Саме тоді у копіткій праці постав багатотомний альбом-збірник, на кінець 1980-х – 16-томний. (*«Цих томів мусило бути з 50, а може, й 100, – ділиться Іван Макарович. – Такою бачиться вичерпна історія нашого народу. Я ж вирішив взяти менше, але найхарактерніше. З усіх історико-етнографічних регіонів України»* – з прижиттєвого інтерв'ю [7]). Над укладанням альбому *«Україна та українці»*, скульптурних робіт, публікацій І. Гончар працював щоденно до кінця свого життя, згадками про впорядкування *«збірників»*, оздоблення *«історико-етнографічних листів»³*. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. існували різноманітні плани видання альбому, він був фотокопійований у кольорі для видання українцями Канади, серія авторських розповідей *«Київ і кияни: планшети Івана Гончара»* у записах Віктора Кузьменка щотижня друкувалася у газеті *«Вечірній Київ»* 1989 року. Також було розпочато підготовку альбому до друку видавництвом *«Мистецтво»* (старший редактор – мистецтвознавець Ю. Іванченко), і в середині лютого 1992 року Іван Макарович написав передмову для цього видання, яке розглядав як свою монографію [3, с. 85].

¹ За матеріалами мистецтвознавця Наталії Павленко: *«Графіка (Гончара): три серії малюнків (кожна близько 70-ти аркушів), об'єднаних у альбоми («Історичні краєвиди та архітектурні пам'ятки України»; «Українські типи і «народне вбрання»; «Українське вишиття і ткацтво) під загальною назвою «Мальовнича Україна» (1960–1980), НЦНК «МІГ».*

² Детальну характеристику альбому див. у передмові І. Пошивайла *«Україна і Українці»* Івана Гончара // *Україна і Українці*. Київщина Лівобережна, К.: УЦНК «МІГ», ПФ «Оранта», 2007. – С. 6-13. Я називаю більшу кількість аркушів, враховуючи також незавершені.

³ Тут і далі: аркушів. Пізніше, під впливом публікацій розповідей про альбом у пресі, з'явиться також авторське визначення *«планшети»*.

І. М. Гончар писав, зокрема: *«Побачивши на стінах хат старовинні фотокартки, я дійшов до думки, що разом з предметами народного мистецтва треба збирати і старі фотокартки, на яких зафіксовано образ нашого народу та його культури, причому документальний образ з живих людей, які з плином часу, та й з невігластва молодого покоління, безслідно зникають. Особливу цінність такі фото мають для нашої Української трагічної історії революційних часів, коли наші верховоди по-варварськи руйнував(ли) нашу матеріальну і духовну культури. /.../ Словом, за всю свою віковічну історію Україна не була так сплюндрована, як за останнє шістдесятіліття. Жадоба показати в документальних фотокартках та зразках народного мистецтва та етнографії образ нашого народу та його могутню мистецьку культуру до періоду її плюндрування чи цілковитого винищення, відкривала для мене все нові і нові можливості хоч у певній мірі показати те, що у нас було і чого не стало. Це окрилювало мене, надавало мені сил і снаги щоб то не стало показати, які ми були, чим ми були і якими стали. /.../»*

І лише в процесі формування окремих листів-планшетів для цих альбомів я стикнувся зі складним і об'ємним процесом роботи. Мало було знайти, хоч і з великим зусиллям, документальну фотокартку, її треба було реставрувати, промити, перефотографувати, а де необхідно – домалювати, вислати копію чи оригінал власнику фото і тоді лише прикріпляти її до листа. Та крім прикріплених фотокарток, які відповідно треба за компонувати на листі обов'язково з певного села чи міста, треба було і віднайти ще й зразки народного мистецтва з того ж таки місця з тим, щоб ними ілюструвати листа, а потім власними руками анотувати відповідним шрифтом. А малювати зразки народного мистецтва, які побутували чи вироблялися там, звідки й сама фотокартка – справа нелегка. Ось лише після такої праці появлявся готовий лист.

Робота над листом тягнулася на протязі 3-х, а то й 5-ти днів в залежності від складності фото та ілюстративного матеріалу.

Ось так виготовлявся поступово лист за листом того чи іншого етнографічного району України» [2].

Можливо, саме через те, що альбом «Україна та українці» був створений митцем за зразком альбому офортів Т. Шевченка «Мальовнича Україна», для узагальнення і систематизації великої кількості фотодокументів І. М. Гончар обрав форму альбому-колажу з елементами авторських шрифтів, написів, замальовок, віньєток тощо, принципово відмінну від традиційного й загальноприйнятого зберігання фотодокументів окремо у конвертах десь у затемнених запасниках змертвілих державних музеїв чи архівів, де їх ніхто не бачить, не оцінює,

не вивчає¹. Альбоми ж Івана Гончара були з початку їх створення втіленням авторського задуму митця та наочним засобом популяризації української народної культури у її локальному розмаїтті.

Отже, альбом Івана Гончара неможливо розглядати поза особистості його автора, без урахування авторського задуму і без хоча б мінімального розуміння структури такої складної документально-мистецької єдності, у яку сформував давні автентичні світлини сам упорядник альбому. Отже, саме художнє втілення авторського задуму, розмаїтість шрифтів та технік, вивчення причин та мети формування світлин на великоформатні аркуші, їх компонування за селами та містами (!) з урахуванням композиційно-візуальних особливостей аркушів могла би бути темою блискучого як курсового, так і дипломного проекту студентки за спеціальністю «Видавнича справа та редагування», якби цілісне історико-архівне джерело розглядалося саме як архівне джерело (музейний предмет) з усіма його особливостями, а не як матеріал для швидкого копіювання та неглибокого наслідування, яке обійшлося без вивчення. На жаль, зараз нема можливості текстологічно проаналізувати супровідні тексти щодо народного вбрання Київщини, Галичини та Буковини, щоб виявити їх джерела та справжніх авторів.

В аналізованому нами випадку співпраці студентки та НЦНК «Музей Івана Гончара» проблема полягає в тому, що, попросивши і отримавши за договором, аркуші з уже виданих томів альбому І. М. Гончара, студентка надалі опрацьовувала їх цілком самостійно на власний розсуд і до науковців відділу архівів по консультації чи допомогу взагалі не зверталася.

У результаті відбулося таке: повністю відкинуто особистість і внесок у формування альбомів художника та скульптора, Заслуженого діяча мистецтв України, Народного художника України І. М. Гончара, ідею створення саме альбому, а не вторинних навчальних брошур неправомірно приписано самій студентці – Н. А. Чиханцовій, яка у вихідних даних зазначена як «упорядник». Поруч, однак, зазначено: «Фотографії з колекції Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара» [15; 16. с. 4], що створює хибне враження, ніби у музеї були взяті лише світлини, а упорядковувала їх у власний альбом, за якимось їй одній відомим принципом, саме упорядник та видавець Н. А. Чиханцова.

Давні світлини на сторінках брошур розташовані лише по чотири, причому відповідність їх до авторських аркушів альбому, які мають заголовки за регіонами, порушено, тоді як у І. М. Гончара кількість світлин на аркуші, як і кількість аркушів, присвячена певному місту чи

¹ Так, акад. Д. Ліхачов, відвідавши 1985 р. хатній музей Івана Гончара, радив йому не наклеювати фотографії на аркуші ватману, бо це може призвести до їх псування. Див.: Білокінь С. Люди в музеї Івана Гончара // Іван Гончар (спогади про Івана Гончара). – К.: УЦНК «МІГ», 2007. – С. 45.

селу, варіювалася відповідно до обсягу зібраного матеріалу, художнього задуму та наявності тих чи інших елементів оздоблення. Деякі групові або менш цікаві світлини Н. А. Чиханцова не використала, отже, на одному аркуші її видань можуть сусідити світлини з різних сіл, чого не було у першоджерелі. До своєї брошури студентка відібрала лише давні світлини, скориставшись авторськими підписами І. М. Гончара і намагаючись відтворити авторський шрифт поліграфічними шрифтовими засобами, а все інше: заголовки, заставки, розлогіші пояснення, наклеєні ілюстрації тощо, – було відкинуто. У деяких випадках підписи під фото не відповідають авторським на аркушах альбому, їх просто переплутано.

Причому надруковані власним коштом сучасні брошури є поліграфічно привабливими, вони яскраві і красиві. Примірники, подаровані Н. А. Чиханцовою Науковій книгозбірні Музею Івана Гончара з подякою – дарчим написом можуть ввести в оману таких самих студентів і менш обізнаних дослідників, які не розпізнають підміни і не знатимуть історії появи та одиничного характеру цих навчальних видань.

Однак вони не мають жодної наукової, джерелознавчої, музейної цінності і є лише прикладом досить розповсюдженого сучасного підходу до музею як джерела світлин чи даних, які «дослідник» чи «дослідниця» раптово там «віднаходить», як це, наприклад, сталося з фотоархівом Параски Плитки-Горицвіт, який група молодих активних киян «віднайшла» під ліжком у місцевому народному Музеї Плитки-Горицвіт у Криворівні [1].

Музеям і музейникам, особливо тим, з якими було укладено договір про співпрацю, а її результати представлено пізніше постфактум, залишається тільки розглядати такі випадки як зразок невдалої комунікації і провалу багатьох стратегій, у тому числі етичних принципів та засад музейної педагогіки. Але саме у таких умовах опрацювання молоддю і студентами фондів збірок і архівних колекцій могла б складатися справжня співпраця, якби підхід до музею не був споживацьким, а музейні науковці розглядалися як партнери, а не прості зберігачі чогось потрібного молоді утилітарно, як у аналізованому випадку.

Лл. 1. Аркуш «с. Криворівня» з тому 15 «Галичина» історико-етнографічного мистецького альбому І. М. Гончара «Україна й українці» КН-12743/51

Іл. 2. Використані світлини з авторського аркуша І. М. Гончара «с. Криворівня» у брошурі, яку «упорядкувала» Н. А. Чиханцова [15, с. 8].

Примітки:

1. Вагнер О. Троє киян виявили 4 тисячі унікальних світлин Параски Плитки-Горицвіт, у яких відображене гуцульське життя, 24 квітня 2017 року [Електронний ресурс] / О. Вагнер. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28448803.html>.
2. Гончар І. Історико-етнографічні мистецькі збірники «Україна та українці» (передмова), рукопис, лютий 1992 р. МА НЦНК МІГ, КН № 13209.
3. Гончар І. Щоденник, березень-липень 1992 р., запис від 24-25 травня, рукопис. МА НЦНК «МІГ», КН № 12976.
4. Гончар І. Як це почалося (спогади), рукопис, НЦНК «МІГ», КН № 12856.
5. Гончар І. Щоденник, запис 5 серпня 1992 р, рукопис І. Гончар МА НЦНК «МІГ», КН № 12976.
6. Дубиківська Л. П. Стежками етнографічних подорожей Івана Гончара: Вступна

- стаття / Л. П. Дубиківська // Галичина і Буковина: Історико-етнографічний мистецький альбом І. М. Гончара. – К.: УЦНК «Музей Івана Гончара». – 2007. – С. 23–36.
7. *Коцюк Віталій*. Тиражем... в один примірник. З хати-музею Івана Гончара / Віталій Коцюк // Україна. – 1989. – № 10 – березень. – С. 24. МА НЦНК «МПГ», КН № 11721.
 8. *Патлань Ю. В.* Роль Івана Гончара як упорядника історико-етнографічного мистецького альбому «Україна й українці» у вивченні локальної історії (до 100-ліття від дня народження) / Ю. В. Патлань // Всеукраїнський семінар-практикум викладачів художніх шкіл з декоративно-прикладного мистецтва (ткацтво-килимарство). – Тернопіль-Київ, 2011. – С. 312–318.
 9. *Пошивайло І. В.* Галичина і Буковина Івана Гончара // Передмова до альбому «Україна й Українці: Галичина, Буковина». – К.: УЦНК «Музей Івана Гончара», ПФ «Оранта», 2007. – С. 7–21.
 10. *Пошивайло І. В.* Лівобережна Київщина Івана Гончара / Вступна стаття до альбому «Україна й Українці: Київщина Лівобережна» / І. В. Пошивайло. – К.: УЦНК «Музей Івана Гончара», ПФ «Оранта», 2007. – С. 13–41.
 11. *Україна й Українці: Вибрані аркуші*. Історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара / Упоряд. і передмова І. Пошивайло. – К.: УЦНК «Музей Івана Гончара», ПФ «Оранта», 2006. – 344 с.: іл.
 12. *Україна й українці: Галичина, Буковина*. Історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара / Упоряд., передм. І. Пошивайло; авт. вступ. ст. Л. Дубиківська. – К.: УЦНК «Музей Івана Гончара», ПФ «Оранта», 2007. – 304 с.: іл.
 13. *Україна й українці: Київщина Лівобережна*. Історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара / Упоряд., передм., авт. вступ. ст. І. Пошивайло. – К.: УЦНК «Музей Івана Гончара», ПФ «Оранта», 2007. – 272 с.: іл.
 14. *Україна й Українці: Полтавщина, Слобожанщина* (Історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара) / Упоряд. І. Пошивайло, вступ ст. Т. Пошивайло. – К.: НЦНК «Музей Івана Гончара», ПФ «Майстер книг», 2015. – 328 с.
 15. *Чиханцова Н.* Традиційний український одяг: гуцульський феномен. Альбом / Н. Чиханцова. – К.: Українське, 2010. – 56 с.: іл.
 16. *Чиханцова Н.* Традиційний український одяг: Київські барви. Альбом / Н. Чиханцова. – К.: Українське, 2011. – 56 с.: іл.

Патлань Ю. В. О студенческом издательском проекте 2010–2011 гг. По материалам историко-этнографического альбома Ивана Гончара «Украина и Украинцы» (из фондов НЦНК «Музей Ивана Гончара»).

Стаття посвящена аналізу двох учебных брошюр «Традиційний український одяг. Гуцульський феномен» и «Традиційний український одяг. Київські барви», подготовленных в 2010–2011 годах студенткой Института журналистики КНУ им. Шевченко Н. А. Чиханцовой для защиты квалификационных работ в сравнении с авторским замыслом и историческими особенностями искусствоведческого историко-этнографического альбома «Україна і Українці» самого Івана Гончара. Установлено, что для студентки давние фотографии являются, прежде всего, иллюстрацией, а

именно иллюстрацией того, какой была традиционная народная одежда, потому её можно и нужно выделить из альбома, используя подобным образом, но с нарушением авторского замысла. Выявлено, что студенткой была полностью отброшена личность и вклад в формирование альбомов художника и скульптора, Заслуженного деятеля искусств Украины, Народного художника Украины И. М. Гончара, идея создания именно альбома, а не вторичных учебных брошюр неправомерно приписана самой студентке – Н. А. Чиханцовой, которая в исходных данных указана как «составитель». При этом нарушено соответствие расположения фотографий на авторских листах альбома, которые имеют заголовки по регионам. Некоторые групповые или менее интересные фотографии Н. А. Чиханцова не использовала, таким образом, на одном листе её изданий могут соседствовать фотографии из разных сел, чего не было в первоисточнике, авторские подписи временами перепутаны. Итак, эти учебные издания не имеют никакой научной, источниковедческой, музейной ценности и являются примером распространённого современного подхода к музею как месту хранения фотографий или данных, где их можно механически позаимствовать без единого изучения и консультаций с музейными специалистами. Музеям и музейщикам, особенно тем, с которыми был заключён договор о сотрудничестве, а его результаты представлены позже постфактум, остается только рассматривать такие случаи как образец некорректного и неэтического использования первоисточников, которое может быть признано одним из проявлений плагиата, неудачной коммуникации и провала многих учебных стратегий в области музейной педагогики.

Ключевые слова: фотографии, Иван Гончар, музей, музейные предметы, фотоальбом.

Yu. Patlan. On The Student Publishing Project 2010–2011 based on the «Ukraine and the Ukrainians» Historical and Ethnographic Album of Ivan Honchar from the Collection of Ivan Honchar Museum.

The article provides a thorough analysis of two educational brochures —Ukrainian Traditional Costume: the Hutsul Phenomenon and —Ukrainian Traditional Costume: The Kyiv Colours prepared by Ms N Chikhantsova and submitted for defence of her graduation thesis at the Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv in 2010-2011. The brochures are compared with the original Ivan Honchar's historical and ethnographic album —Ukraine and the Ukrainians, his concept and artistic features. The author finds that Ms Chikhantsova used the original photos first of all as an illustration of how the traditional clothes looked like. Therefore, Ms Chikhantsova took some photos from the album and used them in a similar vein but compromised the original intention of Ivan Honchar. It is revealed that Ms Chikhantsova completely ignored the personal contribution of Ivan Honchar, Honoured Artist of Ukraine and People's Artist of Ukraine, to the creation of the original album, not just educational brochures. This is confirmed by the fact that Ms Chikhantsova is named the compiler of the brochures, i.e. the author of the idea. At the same time, the position and sequence of the photos reproduced in the brochures do not match those of the Honchar's original album which had the headings by regions. Some of the original group photos or less representative photos are not used in the educational brochures. Therefore, photos from different villages can be found side by side on the same page of the brochures which was impossible in the original album and the original captions are sometimes disarranged. The author concludes that these educational publications lack ethnographic, historiographic, and museological values and can be treated as an example of

an often used approach to the Museum as a place of storing artefacts and data from where they can be mechanically borrowed without any study and consultation with Museum specialists. Museums and museum workers, especially those who sign cooperation agreements with some entities, could only consider such cases of *post factum* results of cooperation as examples of incorrect and unethical use of primary sources, which bear manifestations of plagiarism, unsuccessful communication and the failure of many educational strategies in the field of museum pedagogy.

Keywords: photos, *Ivan Gonchar*, *museum*, *museum objects*, *photo album*.

Г. М. Шпорт

**Виставки етнографічного профілю як важливий засіб
формування національної свідомості
учнівської та студентської молоді
(на матеріалах виставки «Українська писанка:
закарбовані грані духовного», 7–26-те червня 2018 р.)**

У статті розглядається важлива роль етнографічних виставок у формуванні національної свідомості підростаючого покоління: учнів, студентства – майбутніх хранителів *етнографічної* спадщини України.

Ключові слова: етнографічна виставка, українська писанка, сучасний український етноживопис, національна свідомість.

Нині писанкарство в Україні набуває колишньої популярності. Відроджуються забуті техніки, з'являються нові центри, надходять до бібліотек нові видання [1–18]. Різні за сюжетами декоративних розписів і технікою виконання українські писанки – це узагальнене сприйняття краси Природи, Всесвіту, конститутивної Духовної першооснови, неповторних форм їхньої стилізації, глибокого сакрального значення використовуваної символіки.

Саме писанці – унікальному предмету зі своєю потрібною символікою (символіка яйця, орнаменту та кольору), цій *енциклопедії українського народного орнаменту* – була присвячена ще одна виставка *відділу етнографії* Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна, яка працювала з 7-го по 26-е червня 2018 року в Художній галереї імені Генріха Семирадського. Виставка відкрила цикл заходів з нагоди 10-річного ювілею наукової та просвітницької діяльності Центру краєзнавства і триріччя плідної роботи *відділу етнографії*.

В експозиції демонструвалися писанки із власної колекції *відділу етнографії* Центру краєзнавства, фондів Церковно-історичного музею Харківської єпархії, Харківського міського клубу писанкарства імені

А. П. Овчаренко та музею «*Студія писанкарства*» (КЗ «Харківський санаторний навчально-виховний комплекс № 13» Харківської обласної ради).

Одночасно сектор *культурно-просвітницької роботи* Центральної наукової бібліотеки, з яким відділ етнографії активно співпрацює, підготував книжкову виставку основних видань з писанкарства, що зберігаються сьогодні у фондах (Головний корпус ХНУ, 8 поверх).

Досить органічно вписались у виставку й авторські рушники *Лариси Михайлівни Кириченко*, талановитої особистості родом із Сум, заслуженої майстрині народної творчості України. Її вишиті вироби продовжують отримувати призові місця на європейських виставках майстрів народного мистецтва в Італії, Франції, Німеччині, Великобританії, країнах Балтії, підкорюють Росію, Китай. Тож рушники, відібрані за кольоровою гамою, символікою та призначенням, вдало поєдналися з писанками і суттєво поглибили їхню духовну складову.

Свого часу ми ризикнули експонувати етнографічну класику – старовинні вишиванки – сумісно з сучасним етноживописом. Відвідувачі були в захопленні від цієї ідеї. Тож на цьому заході були запропоновані роботи ще одного відомого харківського майстра пензля, уродженця Нової Водолаги, представника художньої майстерні братів Винник, *Олександра Винника*, автора різних жанрів, чий картини зберігаються у багатьох музеях, приватних колекціях, досить відомі у далекому зарубіжжі. Як зазначає сам митець, «... моя справа, як людини, милуватися Божим світом, і як художника, відображувати та славити цю красу».

Надані для експонування писанки Харківського міського Клубу писанкарства ілюстрували специфіку та спільні міжрегіональні риси. За чверть століття була створена унікальна колекція кращими умільцями Харкова та Харківської області: І. Моїсєєвою, А. Рідною, А. Кравчинською, О. Борзило, О. Кононенко, Л. Волковою, В. Сторожук, А. Кучмій, Н. Кравченко, В. Пожидаєвим, О. Тимошенко, О. Шкуть, Ю. Селезньовою, В. Талашко, С. Ходячих, Г. Лимар, В. Пчолкіним, В. Литовченком, В. Лупандіною, Г. Нікітюк, Н. Нікітюк, О. Жовтою. Крім власне писанок, майстрами демонструвалися й нетрадиційні техніки їх виготовлення: «різьблянки» (орнаментовані різьбленням та інкрустацією дерев'яні яйця), авторський розпис на керамічних яйцях, мальованки, «бісерки». Під керівництвом *Наталії Дмитрівни Кравченко* підрозділ продовжує успішно працювати, про що свідчать чисельні виставкові заходи й отримані нагороди.

Всі, хто мав змогу споглядати, насамперед, зовнішню красу писанок – а таких відвідувачів різного віку та гостей Харкова було чимало, – знайомилися з унікальними авторськими роботами і згодом переконувалися у тому, що *писанку дійсно пишуть не стільки руки,*

скільки душа. Крім орнаменту, звертали увагу на кольорову гаму, бо сам колір також має у писанці символічне значення. Наприклад, червоний – означає радість, життя, любов, надію, зелений – символізує весну, відродження природи, багатство рослинного й тваринного світу, жовтий – уособлює місяць, зірки, хороший урожай, блакитний колір асоціюється з небом, повітрям, здоров'ям, силою, брунатний – це колір родючої землі; чорний, будучи тлом, акцентує інші кольори й символізує нескінченність життя людини, її душі, продовження буття після смерті.

Писанку справедливо називають «світом у мініатюрі», бо це зашифрований в орнаменті, кольорах і символах родовід людства, енциклопедія-розповідь про багатогранність Життя. Українці споконвіку вірили у магічну силу писанки і були переконані, що вона приносить щастя, здоров'я, удачу, захищає від зла. Тому не тільки для дослідників-фахівців є цікавими звичаї та обряди, пов'язані з цим ремеслом. Існує ціла система вірувань, що мають пряме відношення до процесу виготовлення писанки: води, бджолиного воску, фарб, умов розпису і т. д. Її писали лише в хорошому настрої, вкладаючи всю свою душу, вміння і з добрими побажаннями. Зі всією відповідальністю підходили й до писанкової символіки. Тільки при виконанні всіх цих умов виріб набував неперевершеної сили. Як тут не згадати слова Михайла Стельмаха: *«Народ живе красою, уміє не лише створити, а й обездурити себе у прекрасному. Стільки стрілося в писанці! Казка, пісня, бувальщина, материнська колискова й росяна стежка дитинства, вінок першого кохання й дужість повноліття, мудрість старості і рисмак вічності у присмерку вечірнього неба. З радістю – смутком, з усмішкою – надія. Добирайте, осмислюйте, повертайте скарби народів, котрий примножить їх знову і знову!».*

Досвід розписування передавався з покоління в покоління. Удосконалювалася техніка виконання, створювались оригінальні композиції, з'являлися нові елементи. Тож на виставці, згідно з назвою заходу, були представлені писанки з різних регіонів України: Слобожанщини, Полтавщини, Чернігівщини, Черкащини, Волині, Київщини, Поділля, Буковини, Гуцульщини, Сокальщини, Івано-Франківщини, Львівщини, Південної України, а також словацька й болгарська писанки, канадські писанки української діаспори, що відкривало можливість самотійного виявлення відвідувачами різних за техніками виконання, сюжетами декоративних розписів цих предметів. Правда, істини заради, слід зазначити, що у нашому випадку – *етнографічна* виставка – необхідно поєднувати самотійне ознайомлення відвідувачів з відповідним супроводом куратора виставки. Це тільки на перший погляд здається все зрозумілим, «доступним». Тим більше, що нами продовжується практика поєднання різних за матеріалом, технікою

виконання та часом створення складових чергової етнографічної виставки: писанок, рушників і сучасного *місцевого* етноживопису.

Українська писанка не має меж, її продовжують шанувати в усьому світі. Підтвердженням цього є, зокрема, відкриття 31 березня 2018 року у місті Апостолес (Аргентина) першого в країні пам'ятника Писанці. Він став також символом єднання двох етнічних спільнот – української та польської, які емігрували сюди ще 120 років тому і продовжують мирно жити й працювати на новій, тепер вже рідній південноамериканській землі. Українці разом з поляками оздоблювали цю писанку, а сам пам'ятник був змонтований на перехресті вулиць, які називаються «Україна» і «Польща». Автором української половини писанки став Мирослав Ясінський.

А в Канаді, де мешкає близько 1,2 млн. етнічних українців, Монетний двір випустив до Великодня 2018 р. – 3-го квітня – вже третю монету у вигляді української писанки. Автор дизайну реверсу яйцеподібної монети – канадська художниця українського походження Анна Морасфитянин (Енн К. Мораш), яка працювала також над двома попередніми випусками монети-писанки. Нагадаємо, що перша така срібна монета, присвячена 125-річчю появи першого українського поселення в Канаді, була випущена 20 лютого 2016 р. Друга писанкова срібна монета мала назву «Традиційна українська писанка-2017», номіналом 20 доларів і налічувала всього 5000 примірників. Аверс монети оздобили кольоровою емаллю, де зображене пшеничне поле, що буяє під стилізованими сонцем та зірками. Теперішня монета «Золота весна» також з лімітованої серії, тож була продана за лічені дні. У розробці дизайну монети-писанки брав безпосередню участь Український музей Канади. Синій колір символізує весняне небо, рослинний орнамент – родючість і наступаючу весну. Ці монети-писанки – свідчення поваги до української культури та оцінка її вагомому внеску у мультикультурну спадщину Канади.

Між іншим, канадський долар не вперше містить зображення української писанки. Так, сувенірний долар на честь 10-річчя Українського фестивалю писанки у місті В'єгrevіль (провінція Альберта), де першими поселенцями були вихідці з Івано-Франківщини (тоді – Австро-Угорщина), у 1983 р. була створена 10-метрова пам'ятник-писанка, вагою близько 2270 кг, виготовлена з уламків літаків, автор його дизайнерського проекту є програміст, професор Рональд Реш. *І таких прикладів можна навести чимало.*

Допитливу аудиторію – а саме такі відвідувачі приходять на наші етнографічні виставки – цікавили різні питання, навіть ті, що містять інформацію в Інтернеті. Приміром, про 2 унікальні писанки-брязкальця, датовані XI–XIII ст. Вони зберігаються у фондах Археологічного музею Львівського університету імені Івана Франка. Археологи знайшли писанки

наприкінці 40-х років ХХ ст. у Львівській області, на території давнього Плісненська (Галичина) – слов'янського городища. Третя аналогічна писанка зберігається зараз у Краківському музеї. Дехто зі школярів запитував про те, де ще в Україні є пам'ятники-писанки і що вони собою являють. Багато наших студентів встигли відвідати унікальний Музей-писанку в **Коломиї** Івано-Франківської області. Тож ділилися на виставці своїми враженнями, пропонували поїхати туди на екскурсію.

Зараз у багатьох школах працюють гуртки, де учні навчаються «писати писанку», у міських галереях та музеях писанковому ремеслу віддається належна шана. Тому цікавим й корисним у плані пізнання стало тлумачення писанкової символіки самими відвідувачами, незалежно від віку та відповідних знань. Постійно хтось звертався з проханням дозволити скопіювати (не сфотографувати!) той чи інший символ, їх поєднання на писанці, порекомендувати відповідну літературу. Тим самим відвідувачі водночас сприймали нову для себе інформацію і одразу ж доповнювали її баченням, дискутували і прохали продовжувати такі унікальні заходи, де б і вони були, хай частково, задіяні. До нас на виставку навіть захотіли привести дошкільнят, які саме знайомилися з писанкою.

Звичайно, що на прискіпливий аналіз з боку відвідувачів заслуговує слобожанська писанка. Як з'ясувалося, це не тільки зовнішня краса, це, у першу чергу, закодована інформація про нас, про наше життя і уявлення про Всесвіт. Тут і солярні символи, суто місцевий стилізований рослинний орнамент, «доріжка» з крапками, «безкінечник», трикутники тощо, причому обраний символ писали розлого – на все яйце. Характерним було й використання кольорів: чорний, жовтий, оливковий, коричневий, зелений – суто хліборобська гама.

Те велике Духовне продовжує жити в сучасній українській писанці, яка нині зовні має більш насичений композитний орнамент, часто декорована малюнком із зображенням церков, храмів, ликів святих, загальною християнською символікою. Оригінальну форму розпису представляють так звані «дряпанки» («шкрябанки»), коли спочатку фарбується оболонка натурального коричнюватого кольору яйця, а потім спеціальними пристосуваннями продрапуються відповідні візерунки.

На виставці були представлені також самобутні «мереживні» писанки, на яких після протравлення візерунки не просто прошкрябуються, а й вирізаються. Це роботи відомої харківської писанкарки С. Ю. Ходячих – «Маки на білому і чорному тлі», якими подовгу милувалися всі відвідувачі – від малечі до старшого покоління.

Привертали увагу «бісерки» – яйця, «одягнені» в бісерні шапочки, решітку, а то й суцільно інкрустовані бісером. Ця техніка потребує надзвичайної філігранної майстерності та терпіння. Присутні розповідали,

що так просто неможливо виготовити «бісерку», необхідно навчитися «відчувати бісер», домовлялися тут же на виставці спробувати це зробити у шкільних гуртках. За зразок вирішили взяти бісерки з фондів Церковно-історичного музею Харківської єпархії.

Якщо традиційні писанки виготовляють зі справжніх яєць, то матеріалами для нетрадиційних може служити *дерево* (груша, береза, явір, бук, ялина) – дерев'яні писанки бувають як різьблені, інкрустовані, так і розписані олійними фарбами (на виставці вони були представлені роботами Володимира Литовченка, творча асоціація «Декор», м. Харків); *глина* – авторський розпис аніліновими барвниками і декорування стразами майстрині Яни Вовк.

Серед відносно нових напрямів українського писанкарства можна назвати виготовлення «сламенок», візерунки яких роблять із соломки. Цю традицію було започатковано в Чехії та Словаччині. Опановують українські майстри й унікальні яйця-вишиванки, характерні для Німеччини.

Так склалося, що постійно наші етнографічні виставки відвідують іноземні студенти, які навчаються у вузах Харкова, гості університету, приміром, теплі відгуки залишили: Пауль К., асистент професора одного з найстаріших університетів Німеччини – Вюрцбурзького: «... це доставляє велику радість, коли відкриваєш деталі розпису. Я багато чому навчився й охоче приїду ще»; Влоджімеж Травінський, доктор мистецтвознавства (Польща): «Дуже імпонує ця виставка, що презентує українську орнаментику на випуклому форматі. Особливо вона цікава в контексті суто художніх питань, пов'язаних із геометричною абстракцією та впливами сецесії і національного мистецтва, а також екоарту».

Свого часу відомий український дослідник писанкарства, етнограф і музейник С. К. Кульжінський писав: «...тільки писанки можуть розповісти нам про те, про що мовчить народна пам'ять. Орнаменти і їх географічне поширення є ключем до тої дивної загадки, котру кожної весни дають нам неграмотні жінки і сільські маляри, розписуючи сотні і тисячі різнокольорових писанок узорами, повними глибокого, але давно забутого змісту... Узори на писанці – це не просто орнаменти для прикрашання яєць. Ці взори – це чарівні знаки, це – доісторичні пам'ятки, які передавалися з року в рік» [19, с. 23].

Дійсно, *кожна писанка* – це унікальне явище, де органічно поєдналися мікро- і макросвіт етносу, дані про особистість майстра, його бачення Духовного, відображення ним Прекрасного, суто технічні прийоми, місце та обставини виготовлення виробу. У писанкарстві дуже рельєфно проявилися всі сторони життя українського народу – багата історія, традиції, звичаї, вірування, естетичні смаки. З покоління у покоління передається давнє ремесло виготовлення писанок зі

специфічною технологією виконання, унікальними орнаментальними мотивами та їх символічним значенням. *«Доки на світі пишуть писанки, доти світ буде існувати»* – стверджує відоме українське повір'я. То ж давайте творити Добро, спільно писати нашу неповторну миролюбну *Писанку життя*, а допомагати нам, дорослим, у цьому буде підростаюча зміна – учні та студентська молодь.

Примітки

1. Білоус О., Сташук З. Школа писанкарства: навчально-методичні рекомендації / Оксана Білоус, Зоя Сташук. – К., 2015 – 44 с.
2. Світ української писанки: науково-популярне видання / упорядн. С. П. Вітько, Т. Є. Русанова. – К.: Кондор, 2005. – 96 с.
3. Воробьева С. Украинская писанка в Украине: [Выставка писанок «Вікно в дивосвіт» в отделе украиники ХГНБК (б-ка Короленко)] / С. Воробьева // Слобода, 1995. – 22 апреля. – С. 6.
4. Ганжа П., Шутак М. Маленьке диво – писанка: [Про відродження мистецтва писанки] / П. Ганжа, М. Шутак // Слобідський край. – 1993. – 13 квітня.
5. Елиїв З. Двадцять кіп писанок: Великий альбом українських писанок / З. Елиїв. – Рочестер, Нью-Йорк, МСМХС1У [1994]. – 31 с, [75 кольор. табл.; містить матеріал і про харківські писанки].
6. Ікол І. Символіка та знакова функція української писанки / І. Ікол // Матеріали науково-методичної конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту за підсумками науково-творчої роботи за 1996 рік / Харків, худ.-пром. ін-т. – Х., 1997. – С. 18–20.
7. Кара–Васильєва Т. Писанка – культурний символ України / Т. Кара–Васильєва // Писанка – 1994 – № 6 – С. 6–8.
8. Кравченко Наталія. Історія колекції писанок Харківського історичного музею ім. М. Ф. Сумцова / Наталія Кравченко. – Х.: «НТМЦ» Харків, 2018. – 44 с.
9. Лігостаєва С. Замість полотна – яєчна шкаралупа: [Писанки в Харкові] / С. Лігостаєва // Слобідський край, 1993. – 29 липня. – С. 3.
10. Лігостаєва С. Старинные ремёсла возрождают дети: [О работе кружков народного творчества Центра детского и юношеского творчества Червонозаводского района Харькова, в частности – Клуба писанкарей] / С. Лигостаева // Слобода, 1994. – № 16. – С. 7.
11. Логачева Р. Писанка не простая – золотая: [Выставка работ Харьковского клуба писанкарей в библиотеке им. Короленко] / Р. Логачева // Вечерний Харьков. – 1996. – 19 марта.
12. Малиніна А. О., Малиніна І. О., Гріднева О. Ю. Великодній сувенір. Українська народна писанка. Навчально-методичний посібник / А. О. Малиніна, І. О. Малиніна, О. Ю. Гріднева. – Х., 2005. – 50 с.
13. Онищук О. Символіка української писанки / О. Онищук // Писанка. – 1994. – № 4–5. – С. 11–12.
14. Пилюгина Н. Писанка для дочери: [Выставка в Доме народного творчества] / Н. Пилюгина // Вечерний Харьков. – 1994. – 14 мая.
15. Прадавні українські звичаї: [Про великодні писанки і харківську школу

- народного мистецтва «Берегиня»] // Районні вісті (Ленінський район, м. Харків). – 1996. – 23 квітня. – С.1, 4.
16. *Тітінюк В. Ю.* Українська традиційна писанка: її історія та дослідники. Слобожанська писанка / В. Ю. Тітінюк // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: 50-та наукова конференція, 24-25 квітня 1996 р. – Х.: ХДУД 1996. – С. 1–14.
17. *Харківський клуб писанкарства імені А. П. Овчаренко: [ілюстрований історико-біографічний нарис]* / Авт.-упоряд. Н. Д. Кравченко. – Х., 2014. – 31 с.
18. *Ходячих С.* Писанки Харківської губернії: реконструкція за каталогом С. К. Кульжинського / С. Ходячих. – Х., 2014. – 48 с.
19. *Описание коллекции народных писанок: с альбомом...* / сост. С. К. Кульжинский. – М.: Поставщик Высочайшего Двора Т-во Скоропечатни А. А. Левенсон, 1899. – 177 с. [Лубенский музей Е. Н. Скаржинской. Этнографический отдел. Вып. 1. – 1899].

Шпорт А. М. Виставки етнографічного профіля, як важке средство формування національного свідання учасної та студентської молодіжї (на матеріалах виставки «Українська писанка: запечатлені грани духовного», 7–26-е юня 2018 г.).

В статтє рассматривается важная роль етнографических выставок в формировании национального сознания подрастающего поколения: школьников, студентов – будущих хранителей етнографического наследия Украины.

Ключевые слова: етнографическая выставка, украинская писанка, современная украинская этноживопись, национальное сознание.

Shport G. M. Ethnographic profile exhibitions as an important means of forming the national consciousness of student and student youth (on the materials of the exhibition "Ukrainian Pysanka: The Sealed Facets of the Spiritual", June 7-26, 2018).

The article examines the important role of ethnographic exhibitions in shaping the national consciousness of the younger generation: students – future custodians of the ethnographic heritage of Ukraine.

Keywords: ethnographic exhibition, Ukrainian Pysanka, contemporary Ukrainian ethno painting, national consciousness.

*Актуальні питання
організації музейної діяльності*

Д. В. Бадаев

Музей истории НФаУ:

книги и альбомы в коллекции музея и выставочной работе

Книжный фонд Музея истории Национального Фармацевтического Университета насчитывает около 500 томов. Статья посвящена сборнику «Труды Харьковского государственного фармацевтического института. – Выпуск II. – 1962 г. – 200 с.», который содержит 31 статью по химии и ботанике и представляет интерес как источник из истории научно-исследовательской работы ХГФИ–НФаУ. Данный экземпляр сборника принадлежал его редактору, ректору ХГФИ–НФаУ 1960-х годов Г. П. Пивненко. В Музее истории Национального Фармацевтического Университета хранятся 87 альбомов – 53 самодельных фотоальбома и 34 печатных альбомных и иллюстрированных издания. Самодельные альбомы принадлежат к периоду от 1930-х годов до конца XX века. Печатные издания представляют как НФаУ, Харьков и Украину, так и университеты, города и страны Европы и особенно Евразийского пространства. Альбомы всех типов активно используются в постоянной экспозиции, выставках и тематических мероприятиях музея – таких как «музейная гостиная».

Ключевые слова: Музей истории НУФУ, книги и альбомы в музейной коллекции и выставках.

Книжный фонд Музея истории Национального Фармацевтического Университета насчитывает около 500 томов, из которых 120 экспонируются в настоящий момент. Большинство книг коллекции – учебные пособия, изданные нашим ВУЗом в последнее 20-летие, но есть в ней и подлинные раритеты. К их числу относится немецкая фармакопея (травник) Кюхлера «Медицинские растения»: «Kohler's Medizinal Pflanzen. Atlas zur pharmaceopea», том 2, издание 1888-1890 годов, которое насчитывает 197 страниц и 103 цветные иллюстрации с печатями библиотек Харьковского императорского университета и Харьковского фармацевтического института. К тому же периоду относится «Руководство для практических занятий по медицинской химии профессора Императорской Военно-Медицинской Академии Н. В. Соколова», изданное в Санкт-Петербурге типографией А. Мучника в 1891 году, насчитывающее 208 страниц, с печатями учебного фонда Института усовершенствования врачей 1941 и 1964 годов. К началу XX столетия относится учебник естественной истории Йозефа Постафинского, изданный во Львове Народным обществом им. Оссолинских в 1912 году: «Wiadomosci z historyi naturalniej dla szkol wydzialowych, przez Jozefa Postafinskiego», на 334 страницах, а также аптечные товарные каталоги фирмы «Болът и К», Москва-Одесса, 1911 года, на 252 страницах и «Магазин и фабрика Трындына и сыновей в

Москве», на 356 страницах. Располагает коллекция музея и советской Большой Медицинской Энциклопедией в 35 томах, изданной в 1928-1936 годах.

Среди изданий середины и второй половины XX века привлекает внимание сборник «Труды Харьковского государственного фармацевтического института, выпуск II» 1962 года на 200 страницах, с подзаголовком «Получение и исследование некоторых лекарственных препаратов». Данный экземпляр, так называемый редакторский, принадлежал его ответственному редактору и ректору института в 1960-х годах Григорию Прокофьевичу Пивненко, и каждый второй разворот представляет собой чистые страницы, предназначенные для исправлений и дополнений текста. Таким образом, в книге 100 страниц текста и 100 чистых. В тексте книги встречаются пометки и исправления, в частности, касающиеся состава редакционной коллегии. В ее состав входили ответственный редактор Г. П. Пивненко, его заместитель В. Г. Гуревич (вычеркнут, заменен А. К. Сухомлиновым), Д. П. Сало, Ю. Г. Борисюк и секретарь Г. В. Макарова; имя В. И. Близнюкова из списка вычеркнуто.

Особый интерес представляют пять надписей на титульном листе – автографы Г. П. Пивненко:

1. «Разрешено к печати: ректор Пивненко [Доцент Пивненко Г. П.]» – выполнена фиолетовыми чернилами. Здесь же поставлена печать ХГФИ;
2. «Для типографии» – выполнена красным карандашом;
3. «Согласовано. Разрешение министерства здравоохранения 20/IV – 1962 – 20 п/л» – выполнена синими чернилами;
4. «Пятница во второй половине дня» – выполнена карандашом;
5. «1962» – выполнена красной пастой авторучки.

Страницы книги пронумерованы от руки; 93-я страница утрачена. Переплет изготовлен из картона и покрыт красным ледерином.

Содержание сборника составляет 31 статья, принадлежащая 41 автору. Практически все статьи написаны в соавторстве, а некоторые авторы встречаются в авторском коллективе нескольких статей. Так, вводная «редакторская» статья «Получение лекарств в виде стабильных соков растений» принадлежит Г. П. Пивненко, Д. П. Сало, Н. И. Чернову, М. М. Пашенко и И. М. Перцеву. 8 статей посвящены химическому и анатомическому исследованию лекарственных растений и их плодов, в частности, лабазника, борщевика сибирского, порезника промежуточного, переступня белого, фенхеля и аниса. Остальные статьи посвящены проблемам органической и неорганической химии.

Среди авторов сборника – три ректора Харьковского фармацевтического института. Г. П. Пивненко, его предшественник в 1940-1950-х годах Ю. Г. Борисюк [3, с. 472] и будущий ректор Д. П. Сало [3, с. 570]; «вечный декан» единственного в то время фармацевтического

факультета Л. С. Казарновский [3, с. 509], занимавший этот пост в общей сложности с конца 1930-х до конца 1960-х годов; его заместитель И. М. Перцев [3, с. 555], впоследствии – декан заочного отделения и 1-й декан факультета усовершенствования, и будущий декан фармацевтического факультета с 1971 года, доктор фармацевтических наук Н. Е. Чернов [3, с. 602], доктор медицинских наук В. И. Сила [3, с. 574]. Здесь были представлены и ветеран института (с 1926 года) доктор фармацевтических наук В. И. Близнюков [3, с. 469], и будущий проректор, доктор фармацевтических наук А. К. Сухомлинов [3, с. 197], работавший в то время в институте только второй год. С другой стороны, для 8 авторов публикации в сборнике остались, по-видимому, их единственным словом в науке и следом в истории института.

Первый сборник трудов ХГФИ был издан в 1957 году. Выход в свет второго выпуска непосредственно связан с деятельностью на посту ректора института Г. П. Пивненко. Ректор ХФИ в 1959-1971 годах, Григорий Прокофьевич Пивненко (1906-1997), уроженец Тростянца в нынешней Сумской области, связал свою судьбу с фарминститутом в 1925 году, став учеником основателя и первого ректора института Н. А. Валяшко. В конце 1930-х годов он защитил кандидатскую диссертацию, был первым в ХГФИ докторантом, и до того, как занять ректорский пост, 13 лет заведовал кафедрой технологии лекарственных форм и галеновых препаратов, одновременно исполняя обязанности заместителя директора института по учебно-научной части. В период ректорства он также оставался во главе этой кафедры. В 1976 году, уже покинув ректорский пост, он создал и возглавил кафедру заводской технологии лекарств. Ему принадлежат 105 печатных работ, в том числе «Аптечная технология лекарств» (1962), «Практикум аптечной технологии лекарств» (1964 г., 1972 г.), «Практикум заводской технологии лекарств и галеновых препаратов» (1968 г.), а также соавторство в изобретении 4 лекарственных препаратов [4, с. 112–120]. В 1963 году Г. П. Пивненко был организатором Первого съезда фармацевтов Украины, проходившего в Харькове на базе фарминститута. Он прошел три войны, награжден орденами Красной Звезды, Трудового Красного Знамени и «Знак Почета», Почетной грамотой Президиума Верховного Совета СССР.

Впрочем, деятельность Григория Прокофьевича Пивненко на посту ректора и состояние научно-исследовательской работы в стенах института в этот период оцениваются неоднозначно. По мнению почетного ректора НФаУ академика НАН Украины В. П. Черных, ректора в 1980-2017 годах, «яркого развития научной мысли не наблюдалось», и институт «дремал... маленьким ремесленным училищем» [2, с. 67]. Так продолжалось до приглашения в 1962 году на должность заведующего кафедрой органической химии ХГФИ П. А. Петюнина и возрождения им основанной еще Н. А. Валяшко институтской школы органической химии.

Будучи учеником Павла Алексеевича Петюнина, Валентин Петрович Черных считает именно это приглашение лучшим, что сделал Г. П. Пивненко на посту ректора. Но все же существование и содержание сборника «Труды Харьковского государственного фармацевтического института, выпуск II» свидетельствует о том, что научная мысль, в том числе в области органической химии, была не чужда сотрудникам института и в «до-Петюнинский» период его истории, что позволяет дать этому периоду более полную объективную оценку. Особенно это было актуально в связи со 110-летним юбилеем Г.П. Пивненко в декабре 2016 года, благодаря которому сборник занял свое место в экспозиции музея на выставке, посвященной жизни и деятельности руководителя одного из ведущих ВУЗов Харькова и Украины. В настоящее время материалы выставки влились в постоянную экспозицию музея в разделе, посвященному Первому съезду фармацевтов Украины.

Видное место в коллекции и экспозиции Музея истории Национального фармацевтического университета занимают альбомы и альбомные издания. Их можно разделить на две группы: самодельные фотоальбомы и типографские альбомные издания; к последней группе отнесем и иллюстрированные издания альбомного типа. Обе группы тесно связаны с историей университета и характеризуются высокой степенью аттрактивности. Это открывает широкие возможности для использования их в экспозиционной, в частности, выставочной работе.

Группа фотоальбомов насчитывает 53 единицы хранения. Среди них 26 выпускных альбомов 1933-1994 годов, 12 принадлежат отдельным кафедрам, по одному – отделу капитального строительства университета и штабу «Абитуриент», 7 альбомов освещают работу коллег других областей Украины, 5 принадлежат родственным организациям – Всесоюзному институту лекарственных растений ВИЛРА, Харьковскому научно-исследовательскому химико-фармацевтическому институту ХНИХФИ (институт лекарственных средств ВНИИХТЛС) и его опытному заводу, а также ХАИ. Один фотоальбом, изготовленный предположительно в первой половине 1941 года, посвящен Харьковскому фармацевтическому институту в целом.

Старейший из выпускных альбомов принадлежит IX выпуску Харьковского фармацевтического института 1930-1933 годов, два экземпляра – XI выпуску 1932-1936 годов (в 1931 году срок обучения увеличился с 3 до 4 лет), четыре – XII выпуску 1933-1937 годов. Происхождение их различно: альбомы подполковника мед. службы П. Г. Дубинина и ветерана труда Н. П. Еременко поступили в музей вместе с комплексами их личных материалов, один из альбомов был преподнесен заведующему Учебной части ХФИ Н. И. Красовскому – первому проректору института, неоднократно исполнявшему и ректорские обязанности, в том числе после освобождения Харькова в 1943 году, а альбом, принадлежавший выпускнице 1936 года И. С. Олейниковой, был

передан другой выпускницей института киевлянкой И. С. Белоус, которая обнаружила его в своем дворе выброшенным на свалку.

Альбомы выпусков XVI (1939 г.), XXII (1949 г.), XXV (1952 г.), XXVI (1954 г.), XXVII (1955 г.), XXVIII (1956 г.), XXX (1958 г.), а также 1967, 1982 и 1984 годов представлены одним экземпляром. В 1953 году выпуска не было ввиду увеличения срока обучения с 4 до 5 лет.

Выпуски 1957 и 1994 годов представлены альбомами двух потоков, а юбилейный 50-й выпуск 1978 года – также двумя альбомами, которые выпускники преподнесли руководству института и деканату единственного в то время фармацевтического факультета. Особый интерес представляют альбомы двух потоков второго и последнего выпуска военных провизоров Военно-медицинского факультета ХМИ 1958 года, подготовка которых началась на существовавшей в 1952-1956 годах военно-фармацевтической кафедре ХФИ. Альбомы XXV, XXVI и XXVII выпусков принадлежали ректору ХФИ Ю. Г. Борисюку [3, с. 472]; альбом XXVI выпуска содержит необычный элемент – карту распределения выпускников по территории всего Советского Союза.

С выпускниками ХФИ–НФаУ связаны и фотоальбомы других подгрупп. Альбомы, посвященные аптечному делу областей Украины, раскрывают, в частности, тему карьеры наших выпускников в этих областях. Другие альбомы этой подгруппы посвящены научной организации труда, механизации и рационализации, а также общей статистике аптечного дела Ворошиловградской (Луганской), Запорожской, Хмельницкой, Черновицкой областей. Альбом аптекоуправления Черновицкого облисполкома был подарком делегации Буковины III съезду фармацевтов Украины, проходившему в ХФИ в 1979 году. 70-летию ХФИ посвящен альбом фармацевтов Луганска, третий и последний, представляющий эту область.

Большой интерес для экспозиционной и выставочной работы представляют альбомы кафедр неорганической и органической химии, фармакогнозии, фармакотерапии, физвоспитания, марксизма-ленинизма, организации и экономики фармации, выпущенные в 1950–1980-х годах. Старейший из них альбом «Директору ХГФИ Ю. Г. Борисюку в день 50-летия от коллектива кафедры физвоспитания. 31.03.1951». 4 альбома этой подгруппы посвящены работе студенческих научных обществ и конференциям, проведенным ними в 1980-х годах. Помимо фотографий, они также содержат вклеенные грамоты, брошюры и другие оригинальные материалы.

Два альбома посвящены студенческим практикам. Это альбом «Учебно- производственная практика по фармакогнозии» 1980 года, фотографии которого были сделаны не только в Харьковской области, но также на опытных станциях Всесоюзного института лекарственных растений в Крыму и Кобулеті. Альбом «СССР–ЧССР», подаренный кафедре организации и экономики фармации группой студентов 4-го

курса ХФИ в честь их поездки в июле 1988 года в Чехословакию и пятилетия безвалютного обмена студентами с этой страной. Этот альбом, содержащий 29 фотографий, многочисленные вклейки и вырезки, один из наиболее интересных в своей подгруппе. Он стал тематическим ядром раздела, отражающего связи НФаУ с центрально-европейскими странами, на выставке, посвященной Дню Европы в Украине и последовавшей за ней выставке альбомов из коллекции музея.

Важное место в экспозиции музея занимает альбом отдела капитального строительства ХФИ, выпущенный к 70-летию института в 1991 году. 60 фотографий этого альбома раскрывают историю строительства основного здания НФаУ – Химико-технологического корпуса, построенного в 1980-х годах по инициативе руководства ХФИ при активном участии студентов-стройотрядовцев. Обращает на себя внимание и юбилейный альбом 1984 г. к 60-летию Федора Андреевича Конева – доктора фармацевтических наук, профессора, директора Харьковского научно-исследовательского химико-фармацевтического института ХНИХФИ (с 1982 года – ВНИИХТЛС, ныне Государственный научный центр лекарственных средств) с 1977 по 1989 год.

По-настоящему уникальным можно назвать альбом «В поисках зеленого клада: одна из экспедиций ВИЛРА» 1981 года о ботанической экспедиции в район верховьев Иртыша, реки Бухтармы, горы Белухи и города Усть-Каменогорск, где сходятся границы России, Казахстана, МНР и КНР. Экспедиция исследовала эфедру (мандрагору), родиолу (золотой корень), желтый мак и в целом флору альпийских лугов там, где практически «не ступала нога человека». 49 черно-белых фотографий этого альбома напоминают иллюстрации к романам Жюль Верна, повествуя о трудной и зачастую опасной работе исследователей среди нетронутой природы диких гор, в краю редких растений и животных.

Альбом «В поисках зеленого клада» стал «изюминкой» одного из массовых мероприятий Музея истории НФаУ, активно проводимых в последние годы – музейной гостиной. На это мероприятие музей приглашает коллег одного из структурных подразделений НФаУ; в данном случае им была кафедра ботаники. Центр музейной гостиной – однодневная выставка, тема которой связана с гостями музея. От прочих выставок ее отличает и девиз: «Руками трогать!», позволяющий ближе познакомиться с экспонатами – в частности, с альбомами и печатными изданиями, или же опробовать на практике лекционное и лабораторное оборудование минувших лет.

В октябре 2017 года музейная гостиная была посвящена Дню библиотек, ее гостями стали сотрудники Научной библиотеки НФаУ, и в этот день была максимально широко развернута выставка альбомов и альбомных изданий из коллекции музея. Она действовала в течение полугода, а ее предшественницей была выставка, посвященная Дню Европы в Украине, основные материалы которой музей получил во

временное экспонирование. В основном они представляли собой проспекты зарубежных вузов, как родственного медицинского, так и гуманитарного профиля, изданные в 2000-е и 2010-е годы в виде листовок и брошюр довольно скромного вида. Да и оформление их зачастую выглядело сомнительно. Так, Университет Иоанна Павла II в Кракове и Католический университет в Люблине символизировали изображения человеческой головы, наполненной шестеренками или в виде ввинчиваемой в патрон электролампочки. Такие символы трудно сопоставить с духовными идеалами и вечными ценностями, с которыми обычно связывают представления о подобных учебных заведениях.

В этих условиях было принято решение дополнить выставку альбомами и альбомными изданиями прошлых лет, в том числе советского периода, из коллекции музея, иллюстрирующими связи НФаУ с европейскими странами. Они не только дополнили выставку атрактивным материалом, но и изменили ее характер в целом, придав новый смысл понятию евроинтеграции, расширив его временные рамки и сместив акценты. После закрытия выставки на ее месте была развернута новая – выставка альбомов и альбомных изданий из коллекции музея ко Дню Европы в Украине и возвращения временно экспонировавшихся материалов. Вместе с европейскими на ней были представлены издания из стран Азии, в частности Шанхайской организации содружества – еще более яркие, содержательные и глубже связанные с историей и традициями НФаУ, учитывая, насколько широко представлены сегодня азиатские страны среди его студентов.

Впрочем, рассказ о 34 альбомных и иллюстрированных изданиях в коллекции Музея истории НФаУ стоит начать с его собственных изданий. К ним относятся альбомы, выпущенные к V и VI съездам фармацевтов Украины 1999 и 2005 годов – «Харків фармацевтичний» и «Часопис «Фармація України: від з'їзду до з'їзду»», а также альбом творческих работ сотрудников университета (а среди них и сотрудников Научной библиотеки НФаУ) «Весна іде, красу несе», изданный профсоюзной организацией в 2013 году. Они по праву занимают достойное место в постоянной экспозиции музея.

Еще 4 фотоальбома посвящены Харьков и Харьковской области, а 8 – Украине в целом, а также Киеву, Житомирской, Днепропетровской, Запорожской, Черкасской и Винницкой областям. Альбом «Житомирщина» и «Запорожье» были подарками III съезду фармацевтов Украины 1979 года, а «Визначні пам'ятки Вінниччини» – последнему, VIII съезду 2016 года. В 2017 году в коллекцию музея поступил альбом, посвященный 70-летию Ужгородского национального университета.

8 альбомных и иллюстрированных изданий 1980–2000-х годов представляют Россию, Казахстан, Узбекистан, Туркменистан, Азербайджан и Литву. Особо следует выделить книгу Президента Туркменистана

Гурбангулы Бердымухамедова «Ахалтекинец – наша гордость и слава» [1]. Высокопоставленный автор сумел найти и раскрыть тему, действительно отражающую лицо его страны на мировой арене, не ограничиваясь, скажем, утверждением, что «Туркменистан не Узбекистан». Несмотря на характерный для изданий такого рода претенциозный характер, книга не только богата красотой оформления, но и весьма информативна.

Альбомные издания из стран Центральной Европы также относятся как к советскому времени, так и к современной эпохе. Альбом «DDR» 1975 года стал центром «западноевропейского» раздела на выставке ко Дню Европы в Украине, выгодно отличаясь от современных немецких и датских изданий. Тему безвалютного обмена студентами с Чехословакией в 1980-х годах раскрывают, помимо альбома «СССР–ЧССР», также альбом «Pod sluncem teto zeme. Под солнцем нашей страны (отдых в Чехословакии)» и альбом «Praha» с видами чешской столицы, который был преподнесен ректору ХФИ В. П. Черных «от студентов 5-го курса: 1-я ознакомительно-производственная практика в ЧССР. 1.8.1984». Современную Словакию представляет альбом «Presovska universita v Presove» 2002 года, а Словению – книга Анны Бенедиктич «University of Ljubljana. The provincial diet mansion. 1902–2002», раскрывающая в фотографиях историю главного корпуса университета Любляны, служившего в прошлом резиденцией местной администрации.

Альбомы «Malownicza Polska» Мацея Каупы и Кристиана Пармы и «Gdansk. Architecture and history» Станислава Климека, изданные в 2000-х годах в Польше, представляют эту страну. Польские альбомы выгодно отличаются сочетанием родного языка с иностранными от южнославянских изданий, представленных в коллекции музея исключительно англоязычными. Таков альбом «Bulgaria in 3 Dimensions, a photographic album of Bulgarian landscapes and cultural sights» 2005 года – своеобразный опыт применения в полиграфии технологий 3D, который содержит 84 фотографии и снабжен специальными очками для их просмотра, а также великолепно изданная в том же году книга Ивана Маразова «Thracian warrior» [5], посвященная античной археологии Болгарии и сопредельных стран. Характерно, что изображения памятников фракийской археологии из Греции и Румынии сопровождаются в ней подписями с названиями этих государств, а хорошо известные нам отечественные памятники скифской археологии происходят, по версии издателей книги, из «Скифии». Так, иностранные альбомные издания знакомят нас не только со своими странами, но и отражают характерный для них взгляд на нашу страну.

Фонд альбомных изданий, которые практически все являются подарками студентов НФаУ, украинских и зарубежных коллег его руководству, служит достойным отражением внешних связей университета, его значения и авторитета как образовательного центра национального и международного значения, в особенности, в Евразийском пространстве.

Примечания

1. *Бердымухамедов Гурбангулы. Ахалтекинец – наша гордость и слава.* / Г. Бердымухамедов. – Germany: TDN, 2009 – 232 с.
2. *История кафедры органической химии Национального фармацевтического университета.* В 2 книгах. – Кн. 1: Кафедра органической химии в формате двух столетий. / В. П. Черных. – Харьков: Золотые страницы, 2009 – 304 с.
3. *Історія НФаУ: люди, події, факти.* / В. П. Черних та ін. – Харків: Золоті сторінки, 2005 – 624 с.
4. *Сучасне народжується в минулому. Історія кафедри заводської технології ліків Національного фармацевтичного університету* / О. А. Рубан, І. М. Перцев, Ю.С. Маслій, І. В. Коваленко та ін. – Харків: НФаУ, 2012. – 474 с.
5. *Ivan Marazov. Thracan warrior.* / I. Marazov. – Sofia: Hristo Botev, 2005. – 184 p.

Бадаєв Д. В. Музей історії НФаУ: книги і альбоми в колекції музею і виставковій роботі.

Книжковий фонд Музею історії Національного Фармацевтичного Університету нараховує біля 500 томів. Стаття присвячена збірнику «Труды Харьковского государственного фармацевтического института. – Выпуск II. – 1962 г. – 200 с.», який містить 31 статтю з хімії та ботаніки і представляє інтерес як джерело з історії науково-дослідної роботи ХДФІ–НФаУ. Даний екземпляр збірника належав його редактору і ректору ХДФІ–НФаУ 1960-х років Г. П. Пивненку. В Музеї історії Національного Фармацевтичного Університету зберігається 87 альбомів – 53 саморобних фотоальбомів і 34 друкованих альбомних ілюстрованих видання. Саморобні альбоми відносяться до періоду від 1930-х років до кінця XX століття. Друковані видання репрезентують як НФаУ, Харків і Україну, так і університети, міста та країни Європи, особливо Євразійського простору. Альбоми всіх типів активно використовуються в постійній експозиції, виставках і тематичних заходах музею, таких як «музейна вітальня».

Ключові слова: Музей історії НУФУ, книги і альбоми в музейній колекції і на виставках.

Badaev D.V. Museum of the History of the NPhU: books and albums in the museum's collection and exhibition work.

The fund of books of the National University of Pharmacy museum has about 500 volumes. Paper is connected with the «Works of Kharkov State Institute of Pharmacy. – Issue II. – 1962. – 200 p.». It contains 31 articles on chemistry and botany and is an interesting source of the history of scientific research in NUPh. This special copy belonged to Gregory Pivnenko, the editor of the issue and the rector of the Institute in the 1960s; the title-page of the book bears his autographs. The fund of albums of the National University of Pharmacy museum consists of 87 exemplars, among them 53 hand-made photo albums and 34 printed albums and illustrated editions. Hand-made albums belong to the period from 1930-s years till the end of the XX century. Printed editions represent NUPh, Kharkiv and Ukraine as well as other universities, cities and states of Europe and especially the Eurasian area. Albums of all types are actively used in the regular exposition, special exhibitions and thematic programs of the museum, such as «museum's drawing-room».

Keywords: Museum of history of NUPh, books and albums in museum's collection and exhibitions.

М. М. Красиков

Культурологічний фестиваль як форма музейної роботи

У статті розглянуто культурологічний фестиваль як дієву і актуальну форму музейної роботи і проаналізовано п'ять фестивалів, що були проведені Етнографічним музеєм «Слобожанські скарби» імені Гната Хоткевича Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» протягом 1997–2017 рр.

Ключові слова: культурологічний фестиваль, музей, НТУ «ХПІ».

Слово «фестиваль» (франц. *festival*) походить від латинського *festivus* (веселий, кумедний), а воно, у свою чергу, – від *festus*, що означає святковий, урочистий, радісний. І справді, фестиваль – це передусім **свято**, особливе довготривале шоу, його атрактивність має бути максимальною, а мета – привернути увагу до чогось (музичного напрямку, творчості певної особи, жанру мистецтва, ювілею установи тощо).

Музеями світу (зокрема російськими і меншою мірою українськими), особливо приватними, накопичений цікавий досвід проведення таких заходів або активної співучасті у них [5]. Музеї ж ВНЗ, наскільки нам відомо, принаймні в Україні, нехтують фестивалем як формою музейної роботи, оскільки їх керівники вважають, що для проведення таких заходів потрібні значні кошти, велика команда однодумців, підтримка адміністрації і додання купи бюрократичних перешкод.

Звісно, фестиваль – це великий клопіт для його організаторів, і **проводити його треба лише тоді, коли не провести не можна**. Однак, навіть при відсутності спонсорів чи грантів, при байдужості керівництва закладу (аби не заважало!), при наявності лише кількох людей, які горять ідеєю проведення фестивалю, він може стати реальністю, про що свідчить наш 20-річний досвід.

Етнографічний музей «Слобожанські скарби» імені Гната Хоткевича Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», створений нами у 1995 р. і офіційно відкритий 1997 р. саме під час фестивалю [8], провів 5 культурологічних фестивалів. Цей досвід, на нашу думку, вартий осмислення й наслідування.

Звернемо увагу на те, що всі наші фестивалі **культурологічні**, оскільки вони пов'язані з дисциплінами, які викладалися кафедрою етики, естетики та історії культури, при якій був створений музей. Культурологічний фестиваль відрізняється від усіх інших тим, що головне для його організаторів не шоу і не якомога більший натовп, не комерція і навіть не тільки просвітництво, а **можливість осмислити певні явища культури шляхом публічної презентації їх і колективної чи**

індивідуальної рефлексії. Зрозуміло, що у таких фестивалів є значний пізнавальний та виховний потенціал. Кажучи російською, *не сообщение, а приобщение* – найкращий метод знайомства з феноменами культури.

Як взагалі виникла ідея проведення такого фестивалю? Етнографічний музей «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича був і залишається *єдиним у світі музеєм такого профілю у технічному вищому навчальному закладі.* Але й кафедра етико-естетичного спрямування у ХПІ була першою у СРСР подібною кафедрою у технічних ВНЗ. Тому, коли у 1997 році підійшов 20- річний ювілей кафедри етики, естетики та історії культури, ми разом із тодішньою завідувачкою, доц. Ольгою Павлівною Тарасовою вирішили ознаменувати цю подію проведенням міжнародного культурологічного фестивалю «**Art Way**» («Шлях Мистецтва») й урочисто відкрити (презентувати громадськості) музей [6, 8]. Чому виникла така назва фестивалю? *Людина здатна сприймати, засвоювати і створювати культурні цінності лише тоді, коли вона сама бере участь у культуротворчому процесі, йде Шляхом Мистецтва.* Саме тому на фестиваль у Політехнічний були запрошені відомі митці, з якими запросто могли поспілкуватися студенти й співробітники ХПІ, а також гості. Фестиваль дійсно був культурологічним: заплановані й незаплановані дискусії супроводжували майже всі заходи, а їх щодня протягом тижня було два-три. Події проходили не тільки на території ХПІ, а й в Українському культурному центрі «Юність», Харківській муніципальній галереї, Харківському державному академічному театрі ляльок імені В. Афанасьєва, Харківській спеціалізованій музично-театральній бібліотеці ім. К. С. Станіславського, в одній із кав'ярень. Метою організаторів не в останню чергу було *показати студентам високі зразки мистецтва, справжні культурні цінності.* Театр пісні Олени Камбурової з Москви, театр «Жуки» з Донецька, харківський студентський театр «Політехнік», співачка Олеся Чарівна з Києва, харківські поети Віктор Бойко, Анатолій Перерва, Сергій Черняєв, лауреат Шевченківської премії, колишній наш земляк, поет- киянин Леонід Вишеславський, визначний художник нашого часу Віталій Куліков, непересічний мистецтвознавець і художник Олександр Шило, відомий філософ, професор Володимир Шкода, барди Володимир Васильєв та Микола Воловик, кінорежисер, оператор знаменитого фільму «За двома зайцями» Вадим Ільєнко, видавець, поет, культуртрегер Дмитро Бураго, унікальний сліпий художник Дмитро Дідоренко – це далеко не повний перелік учасників фестивалю. На щастя, Аркадій Фаустов, керівник кіностудії «ХПІ-фільм», не пропустив жодного заходу і створив фільм «Art Way. Щоденник фестивалю». А одним із наслідків цього заходу стало видання упорядкованої нами «Антології сучасної російської поезії України» [1].

Другий фестиваль був проведений нами з 17 по 27 березня 2015 р. у Харківській муніципальній галереї і називався **«Фестиваль актуальної пам'яті»** [7, с. 73]. Він був підсумком нашого багаторічного проекту «Харківські дворики» (хоча проект не закритий: щороку разом із Харківським художнім музеєм ми проводимо дитячі конкурси і виставки під назвою «Харківські дворики», які обов'язково завершуються екскурсією містом – тими самими славетними подвір'ячками. У час, коли в Україні влада і забудовники сприймають старе місто лише як потенційний будівельний майданчик, а охорона пам'яток архітектури та історії знаходиться на нульовому рівні, актуалізувати тему ПАМ'ЯТІ вкрай необхідно для суспільства, якщо воно хоче залишатися громадянським суспільством, а не перетворитися на зграю жадібних шакалів, кожен з яких дбає виключно про свій шлунок.

Музей «Слобожанські скарби», який, крім суто етнографічної, веде широку краєзнавчу і культурологічну діяльність, у 2015 році не міг не відгукнутися на 130-річчя улюбленого університету. Підтриманий ректоратом, профкомом студентів, бібліотекою та деканом факультету інтегральної підготовки Андрієм Володимировичем Кіпенським, у листопаді 2015 р. музей провів третій культурологічний фестиваль – **«ХІІІ мистецький: особистості»** [6; 8, с. 75–76; 10]. Метою його було, звісно, «Знай наших!», але й пробудження у сучасних студентах прагнення до самореалізації не тільки у майбутніх професіях, але й у світі Прекрасного. Фестиваль тривав 5 днів, і кожен день був присвячений певному виду мистецтва: аудиторія мала можливість дізнатися і про розвиток цього напрямку у ХІІІ, і зустрітися з неординарними творчими особистостями, пов'язаними з Політехом. Значними культурними подіями стали виставки робіт випускників ХІІІ фотохудожника Анатолія Головіна та художника Світлани Землянікіної і зустрічі з їх авторами, спілкування з випускником ХІІІ і колишнім керівником театру «Політехнік», заслуженим артистом України Віталієм Бондаревим, співробітником музею історії ХІІІ, музикантом-віртуозом і перекладачем Сергієм Перепелицею, поетом, членом Національної спілки письменників України, доцентом ХІІІ Михайлом Красиковим, колишніми студентами-політехниками, а зараз відомими літераторами Володимиром Брюгеном і Віталієм Копусем. Надзвичайно зворушливим і водночас веселим та пізнавальним став вечір пам'яті Аркадія Фаустова, де демонструвалися переважно гумористичні фільми кіностудії

«ХІІІ-фільм», серед авторів яких були люди, які стали зірками театру і кіно, – Аркадій Інін, Гарік Черняхівський, Валерій Харченко, Володимир Фокін, Євген Мамут (останній – Оскарівський лауреат). Ірина Фаустова, учениця і дружина Майстра, яка сьогодні керує кіностудією ХІІІ, легендарний режисер Гаррі Керцер, який зі студентським театром

ХПІ колись підкоряв публіку не тільки Харкова, а й Москви і Ленінграду, та не менш легендарний професор Володимир Петрович Зубар, засновник кіностудії ХПІ, поділилися своїми спогадами про Аркадія Михайловича – талановитого режисера, оператора, актора і вихователя цілої плеяди кінематографістів. У своїх есе, написаних після фестивалю, студенти зазначали, що фестиваль змусив їх замислитися про роль мистецтва у їхньому житті і взагалі про багато речей, про які вони ніколи не думали.

Четвертий фестиваль називався **«Фестиваль актуальної пам'яті “Недитячий час”»** і пройшов 3–5 травня 2017 р. не тільки у НТУ «ХПІ», а й у Театрально-концертному центрі ХНАТОБу та Харківському історичному музеї [2, 9, 11]. Тема «Діти і Війна», на жаль, сьогодні залишається актуальною, і екскурс у минуле – події Другої світової війни – це поштовх до того, щоб не збувався гірко-іронічний вирок: «Історія вчить тому, що нічому не вчить».

З 4 по 15 грудня 2017 р. у НТУ «ХПІ» відбувся п'ятий культурологічний фестиваль – **«Art Way – 2017»** [7,12]. Цього року захід був ювілейним: його ми присвятили 40-річчю кафедри етики, естетики та історії культури, а також 20-річчю Етнографічного музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХПІ».

Студенти, а також гості протягом 10 днів могли відвідати виставки робіт іменитих художників, дізнатися цікаві факти про семіотику побуту у традиційній народній культурі українців, насолодитися творчістю митців та поспілкуватися з ними.

Стартував «Art Way – 2017» з виставки картин «Щоденники на узбіччі» Дмитра Дідоренка. Експозиція з понад 20 картин сліпого художника була представлена в читальній залі кафедри етики. Для створення цих творів Дмитро використав унікальну технологію станкової графіки, яку він винайшов після втрати зору. Тепер у картинах митця використовується до трьох з половиною тисяч (!) відтінків кольору, а його роботи виставляються в музеях, галереях і приватних зібраннях 19 країн світу. Одна з його картин – «Харківський шлях» – з 1997 р. знаходиться у нашому музеї. До виставки 2017 р. був виданий каталог [3].

У межах фестивалю в Науково-технічній бібліотеці ХПІ також пройшла виставка картин «Мозаїка днів» із серії «Художники, народжені ХПІ» Євгенії Турути, випускниці ХПІ, яка більшу частину свого життя працювала інженером, а на пенсії вирішила зайнятися живописом, графікою та декоративно-ужитковим мистецтвом. За останні 5 років роботи Євгенії експонувалися у солідних музеях, галереях та виставкових залах, зокрема у харківському Будинку художника і Харківському художньому музеї. А у Музеї славетних харків'ян ім. К. Шульженко весною 2017 р. за підтримки Етнографічного музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХПІ» пройшла перша персональна

виставка художниці. До другої персональної виставки Євгенії ми упорядкували і видали повнокольоровий буклет, що дійсно відбиває «мозаїку днів», а точніше – того, чим милується авторка [4].

Ще один захід у рамках «Art Way – 2017» був присвячений майстер-шоу «Таємниці ляльки-мотанки», який провела майстер народної творчості України, художник, дизайнер, архітектор, педагог Наталя Горошко. Вона займається цим видом творчості понад 15 років та веде дитячу студію. В її колекції більш ніж 280 видів ляльок.

Другою подією цього ж дня став вечір «Неймовірний Гарік», присвячений пам'яті визначного режисера Гарія Черняховського (1944–2015 рр.), уродженця Харкова, випускника і колишнього співробітника ХПІ, який був помітною фігурою у політехівській самодіяльності, а пізніше, отримавши режисерську освіту у московському Театральному інституті імені Бориса Щукіна, став одним із найцікавіших театральних режисерів і поставив чимало вистав у театрі ім. Моссовета, театрі ім. Є. Вахтангова, театрі ім. Ленінського комсомолу, театрі ім. В. Маяковського, Театрі мюзиклу, які були подіями у театральному житті (достатньо згадати хоча б вистави «Сашка» за повістю В. Кондратьєва, «Альпійська балада» за В. Биковим, «Зойчина квартира» за М. Булгаковим), був режисером-постановником улюблених мільйонами телеглядачів передач «Вокруг смеха», викладав театральне мистецтво у московській «Щуці» (своїй другій Alma Mater), а з 1994 р. у Нью-Йорку, у славетному Інституті театру та кіно Лі Страсберга та у Гарвардському університеті вів курси акторської майстерності та режисури, зняв низку цікавих документальних фільмів.

У фестивальні дні відбувся вечір «Людина Світу з харківських завулків», присвячений пам'яті давнього друга нашого музею Владислава Проненка, який пішов із життя 2017 року. В. Проненко – відомий журналіст-краєзнавець, культуролог, дослідник історії культури Слобожанщини. Його книги «Діалектика опору» та «Заповідник «Zacharpolis», фільми з циклу «Харківські завулки» – заклик до усіх небайдужих вивчати і берегти українську старовину. Один із останніх фільмів Владислава присвячений проекту нашого музею «Останні мазанки Харкова» і частково знімався у ХПІ.

Серед подальших фестивальних подій була зустріч із виконавцями народних пісень «Світ народної пісні», на якій виступали лауреати численних фестивалів: славетний дослідницько-виконавський фольклористичний гурт «Муравський шлях», дитячий гурт гімназії № 6 «Мережка», студентський колектив «Стежка» Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського, а також ансамбль «Сузір'я» з м. Люботина. Жартівливі пісні супроводжувалися усмішками і сміхом слухачів, а сумні пісні доводили публіку ледь не до сліз.

Літературний вечір «Поети ХПІ: Михайло Єжов, Михайло Шильман, Михайло Краси́ков» викликав неабияку зацікавленість аудиторії. Перші

двоє авторів у різні роки закінчили Політех, і їм було що згадати... Іронічна і водночас філософська небагатослівна поезія усіх трьох поетів (у кожного з них видано кілька збірників віршів, і у кожного виробився свій неповторний стиль) знайшла гарячий прийом у теперішніх політехівців.

Хочеться навести кілька студентських рефлексій на фестивальні події. Володимир Морозов, студент групи БФ-76а (факультет бізнесу і фінансів) – про акцію «Світ народної пісні»: «Мені дуже сподобалося, коли ми разом з гуртом «Муравський шлях» співали пісню, вона нібито поєднувала нас усіх та заряджала духом українського народу. Також мені дуже сподобалося, як тембр кожного співака переплітався з іншими і разом вони утворювали одне ціле, це дуже захоплювало, в деякі моменти по моєму тілу навіть бігали «мурашки». Українські пісні надзвичайно проникливі, гарні, мелодійні. Вони ніби стежка між нами та нашими предками. Вони поєднують нас із нашою історією та допомагають краще зрозуміти самих себе». Такої ж думки і його одногрупниця Регіна Шпиця: «Виконання пісень гуртом допомагає відчутти духовну близькість один до одного. Людина стає натхненною, просвітленою від звуків чарівних мелодій. Мені дуже сподобалися пісні «У пана Петра рожа розцвіла», «Чорна хмара». Ці пісні ліричні, про кохання. Ансамбль виконав їх дуже красиво, чутливо. І постало питання: «Що таке любов? Чи вміємо ми любити?»».

Вадим Сербін, студент групи БФ-46 – про акцію «Поети ХПІ»: «Зараз люди все менше і менше читають книжки, зокрема поезію. А сучасна молодь – того менше, максимум можуть прочитати уривок якогось вірша у соцмережах, і то тільки в тому випадку, якщо цей уривок буде на гарній картинці або вірш буде про кохання... Я навіть не думав раніше про сучасних поетів, але після того як я відвідав фестиваль у нашому університеті і дізнався про дійсно чудових сучасних поетів, мені стало прикро, що про них так мало можна дізнатися. Ви навіть не можете уявити, які були у мене відчуття, коли я слухав вірші Михайла Єжова... А коли він написав одне з своїх останніх хоку в мене в записній книжці і розписався, моєму щастю взагалі не було меж».

А ось відгук на цю ж подію його одногрупника Ігоря Лисенка: «Это была лучшая пара за все время моего обучения в Политехе. Меня настолько удивило умение жить и наслаждаться, которым пропитаны сочинения этих авторов! Сразу вспоминаются идеи Г. Сковороды про «сродный труд». Про выставку картин Дмитра Дідоренка «Щоденники на узбіччі» і зустріч з автором він висловився так: «Насчет картин Дмитрия – то что можно сказать про гения? Это было действительно потрясающе. Человек настолько душевно пишет свои картины, что в них чувствуются душа и переживания автора. До сих пор не могу понять, как, не имея возможности видеть, этот человек настолько искусно пишет работы, точно изображая каждую деталь».

Владислав Ісаєв, студент групи І-46а про цю ж виставку зазначив: «Загалом виставка залишила позитивні відчуття, після неї було над чим подумати, замислитись, а саме про те, що треба цінувати те, що є і незважаючи ні на що займатись тим, чим хочеться».

Подібний висновок зробила для себе студентка групи БФ-86 Вікторія Кашпур: «... Не варто відмовлятися від своєї мрії, сенсу свого життя, навіть якщо здається, що вирішити проблему інакше неможливо. Ось і для Дмитра Дідоренка темрява не стала причиною зміни своєї долі, а лише зміцнила внутрішній стрижень і прославила на весь світ».

Як бачимо, фестивальні події стали для студентів не просто цікавими, а й екзистенційно важливими, і заради цього варто було брати на себе такий клопіт як організація фестивалю. Отже, так і сталося, як ми і передбачали: студенти, які ознайомилися з творчістю митців, відчули свою причетність до прекрасних зразків нашої культури.

Культурологічні фестивалі Етнографічного музею «Слобожанські скарби» широко висвітлювалися у ЗМІ і були подією не тільки для ХПІ. А головне – вони продемонстрували художні набутки і величезний творчий потенціал одного з найстаріших вищих навчальних закладів в Україні.

Примітки

1. *Антология современной русской поэзии Украины* / ред.-сост. М. М. Красиков. Т. 1. – Х. : Крок, 1998. – 275 с.
2. *Буряковская Т.* «Тікайте, бо завтра вас будуть розстрілювати...» : [О выставке «Недетское детство» в Этнографическом музее «Слобожанські скарби» им. Г. Хоткевича НТУ «ХПИ», проходящей в рамках фестиваля «Недетское время»] / Т. Буряковская // *Время*. – 2017. – 6 мая. (№ 49). – С. 7.
3. *Дмитрий Дидоренко.* Дневники на обочине. Выставка художественных работ 4.12.17 – 29.12.17 : каталог / сост., автор предисл. М. М. Красиков; дизайн Н. Ю. Салиной. – Харьков: Эксклюзив, 2017. – 8 с.
4. *Евгения Турута.* Мозаика дней: Выставка художественных работ (12.12.17 – 10.01.18): каталог / сост. и автор предисл. М. М. Красиков; дизайн Н. Ю. Салиной. – Х.: Эксклюзив, 2017. – 6 с. – Сер.: «Художники, рожденные ХПИ».
5. *Капустіна Н. І.* Фестиваль як засіб комунікації музейної спільноти / Н. І. Капустіна, В. М. Бекетова // *Могилянські читання 2010* : зб. наук. пр. – К., 2011. – С. 498 – 503.
6. *Карпутова К.* Культурологічний фестиваль – ноу-хау НТУ «ХПІ» [Електронний ресурс] / К. Карпутова // *Україна і світ : гуманітарно-технічна еліта і соціальний прогрес (До 55 річниці першого польоту людини у космос): тези доповідей Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів і аспірантів, м. Харків, 19 – 20 квітня 2016 р. : у 3 ч. – Ч.1 / редкол. Є. І. Сокол [та ін.].* – Харків, 2016. – С. 13–14. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/33432/1/Conference_NTU_KhPI_2016_Ukraine_i_svit_Ch_1.pdf.

7. Красиков М. М. «Art Way – 2017»: хроніка подій / М. М. Красиков // Вісник національного технічного університету «ХПІ»: зб. наук. пр. Сер.: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – 2017. – № 52 (1273). – С. 13–15.
8. [Красиков М. М.] Музей «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича / [М. М. Красиков] // Факультет соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ». Історія. Досягнення. Перспективи / А. А. Бадан, О. І. Bloshenko, В. В. Бурега та ін.; під заг. ред. А. В. Кіпенського. – Харків, 2017. – С. 69–76.
9. Красиков М. М. Фестиваль актуальної пам'яті «Недитячий час»: день за днем / М. М. Красиков // Вісник національного технічного університету «ХПІ»: зб. наук. пр. Сер.: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – 2017. – № 29 (1251). – С. 3–4.
10. Красиков М. М. ХПІ – обитель муз / М. М. Красиков // Вісник національного технічного університету «ХПІ»: зб. наук. пр. Сер.: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – 2016. – № 13 (1185). – С. 3–6.
11. Мельник З. Фестиваль «Недитячий час» [Електронний ресурс] / З. Мельник // Політехнік. Газета Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – 2017. – 22 травня. (№ 10-11). – С. 4. – Режим доступу: <http://polytechnic.kpi.kharkov.ua/ViewArticle.aspx?id=5228>.
12. Миргородська А. С. «ART WAY-2017»: причетність до прекрасного [Електронний ресурс] / А. С. Миргородська // Україна і світ : гуманітарно-технічна еліта і соціальний прогрес : матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів та аспірантів 18 – 19 квітня 2018 р. – Харків, 2018. – С. 13–14. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/36175/1/Conference_NTU_KhPI_2018_Ukraine_i_svit.pdf.

Красиков М. М. Культурологический фестиваль как форма музейной работы.

В статье рассмотрен культурологический фестиваль как действенная и актуальная форма музейной работы и проанализированы пять фестивалей, проведенных Этнографическим музеем «Слобожанські скарби» имени Гната Хоткевича Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» в течение 1997–2017 годов.

Ключевые слова: культурологический фестиваль, музей, НТУ «ХПІ».

Krasikov M. M. Cultural fest as a form of museum work.

The article reviews the culture fest as an active and valid form of museum work and analyzes five fests, which were hold by Ethnographic museum «Slobozhanski skarby» by Gnat Khotkevich of National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» during 1997–2017 years.

Keywords: culture fest, museum, NTU «KhPI».

Работа с летописью в Музее истории ХГУ «НУА»

*Не зная прошлого, невозможно понять
подлинный смысл настоящего и цели будущего.
Максим Горький*

Путь как студентов и школьников, так и сотрудников, впервые попавших в академию, начинается со знакомства с учебным заведением. Именно музей позволяет посетителям узнать о жизни НУА, создает его имидж. Важным направлением работы, представляющим особую ценность, является летопись НУА, которая насчитывает более 25 томов. В ней день за днем отражена хроника событий из жизни академии. Курирует работу над летописью Совет музея.

Ключевые слова: музей НУА, летопись, хроника событий, передача традиций.

Музей истории Харьковского гуманитарного университета «Народная украинская академия» был открыт 9 октября 1999 года. Идея его создания принадлежала первому ректору НУА, профессору, доктору исторических наук Валентине Илларионовне Астаховой [4, с. 440].

С момента его создания главной задачей музея стало не только сохранение исторических документов, но и передача традиций, формирование культуры и системы ценностей у студентов.

Путь как студентов и школьников, так и сотрудников, впервые попавших в академию, начинается со знакомства с учебным заведением. Именно музей позволяет посетителям узнать о жизни НУА, создает его имидж.

Экспозиция музея показывает особенности академии как комплекса непрерывного образования. Она отражает цели, миссии, традиции и символы «Народной украинской академии». Экспонаты, фотографии и документы передают главные этапы в истории вуза, его достижения [2, с. 277].

Одно из направлений работы музея – подготовка экскурсоводов. Ежегодно через музей проходят сотни посетителей. Студенты, школьники, абитуриенты, сотрудники академии, гости, участники конференций, турниров. Экскурсоводы из числа студентов и школьников представляют собой уникальную команду.

Они не просто доносят до посетителей информацию о жизни в НУА с помощью экскурсий по музею, выставкам, академии, они делятся собственным опытом, ощущениями, убеждениями. Это возможно, благодаря множеству приемов и форм экскурсионной работы, и позволяет не только влиять на посетителей музея, но и, в первую очередь, развивать самих экскурсоводов [3, с. 21].

Другим важным направлением работы, представляющим особую ценность, является летопись НУА, которая насчитывает более 25 томов. В ней день за днем отражена хроника событий из жизни академии [1, с. 65].

Первоначально летопись писали от руки, вклеивая фотоматериалы, документы, вырезки из газет. Начиная с 2013 года, работа над летописью полностью перешла в электронный формат. Курирует эту работу Совет музея. В течение каждого месяца Советником ректора, профессором, доктором

исторических наук Астаховой Валентиной Илларионовной подбирается материал, информация о произошедших за этот месяц событиях. После этого с помощью практикантов производится набор текстов, сбор фотографий. Затем материал оформляется, уточняются подписи, производится черновая печать. Готовая летопись за месяц отправляется на вычитку, вносятся финальные правки. Когда все 12 месяцев учебного года готовы, производится окончательная, чистовая печать, летопись прошивают и выставляют в экспозиции музея.

Для упрощения работы и стандартизации летописи был разработан электронный шаблон со стилями, утвержденный Советом музея. Также был создан единый фотоархив, куда попадают фотографии со всех подразделений академии, со всех проходящих мероприятий. В работе находятся методические рекомендации с описанием всех этапов и процессов написания, оформления и печати летописи.

Таким образом, музей проводит работу по множеству направлений, и результаты этой работы формируют имидж учебного заведения, позволяют сохранять и транслировать память будущим поколениям.

Примечания

1. Ена Т. Н. Роль и задачи музея в развитии корпоративной культуры вуза / Т. Н. Ена // Музейная педагогика в действии. Книга 2. – Х.: Изд-во НУА., 2012. – С. 60–66.
2. *Непрерывное* образование в контексте образовательных реформ в Украине: Монография / [Авт. кол. В. И. Астахова, Е. Г. Михайлева, Е. В. Астахова и др.]; под общ. ред. В. И. Астаховой; Нар. укр. акад. – Х.: Изд-во НУА, 2006. – 300 с.
3. *Обзорная* экскурсия по музею истории НУА / Нар. укр. акад.; [Сост. Е. Н. Шестакова]. – Х.: Изд-во НУА, 2015. – 63 с.
4. *Очерки* истории Народной украинской академии / Нар. укр. акад.; Под общ. ред. В. И. Астаховой, Е. В. Астаховой – Х.: Изд-во НУА, 2006. – 560 с.

Лебедин Н. С. Робота з літописом в Музеї історії ХГУ «НУА».

Шлях як студентів і школярів, так і співробітників, які вперше потрапили в академію, починається зі знайомства з навчальним закладом. Саме музей дозволяє відвідувачам дізнатися про життя НУА, створює його імідж. Важливим напрямом роботи, що являє особливу цінність, є літопис НУА, який нараховує понад 25 томів. У ньому день за днем відображена хроніка подій із життя академії. Курирує роботу над літописом Рада музею.

Ключові слова: музей НУА, літопис, хроніка подій, передача традицій.

Lebedin N. S. working with the Chronicle at the Museum of History of KhSU «NUA».

The path of both students and pupils as well as employees who entered the academy for first time, begins with an acquaintance with the educational institution. The museum gives an opportunity to learn about the life of the PUA, creates its image. An important part of the work, with is of particular value, is the chronicles of PUA with more than 25 volumes. The chronicle of the academy life events is described there day by day. The work on the chronicles is supervised by Council of the Museum.

Keywords: Museum of the People's Ukrainian Academy, Chronicles, chronicle of events, transmission of traditions.

Документи, матеріали, спогади

І. І. Селищева

Рисунок Н. С. Самокиша в контексте тенденций искусства графики конца XIX и начала XX века

Статья посвящена творчеству академика живописи, баталиста Н. С. Самокиша. Впервые проводится искусствоведческий анализ неизвестного графического рисунка Н. С. Самокиша.

Ключевые слова: Н. С. Самокиш, творчество, графический рисунок.

Автор выражает благодарность семье Савво за предоставление возможности для изучения и публикации рисунка Н. С. Самокиша.

Актуальность темы. Конец девятнадцатого века подарил отечественной культуре и искусству необычайное количество славных имен поэтов, композиторов, актеров, режиссёров, художников, множество различных группировок, объединений и течений в искусстве. В этот период популярность завоевывают графические искусства, альбомная и журнальная графика. Исследователь А. А. Сидоров пишет, что искусство графики в то время было как раз лучше всего пригодным к отражению событий всех тех лет. На выставках и на страницах отдельных изданий, осуществляемых с невиданными дотоле тщательностью и художественным мастерством, графика впервые стала выступать и осознаваться как автономное искусство рядом с живописью [3, с. 6]. Творческая жизнь бурлила, многие именитые мастера живописи и графики были на пике своего расцвета. В 80-х годах XIX века еще были актуальны принципы реализма, однако к концу века постепенно вырабатываются новые идеи обновления художественного языка. Профессор искусствоведения Д. В. Сарабьянов акцентировал внимание на том, что смысл этих перемен заключался в преодолении свойственного реализму принципа непосредственного изображения окружающего мира, в обретении нового метода, с помощью которого художник преображал видимый мир и, в конце концов, приходил к воссозданию новой реальности. [4, с. 7]. Возрождение и развитие генетических основ украинской культуры невозможно без всестороннего изучения художественного наследия конца XIX – начала XX века.

Цель статьи: провести описание неизвестного наброска Н. С. Самокиша.

Изложение основного материала исследования. Николай Семёнович Самокиш был одним из плеяды художников столь многогранной и динамичной эпохи. Николай Семёнович, рисовальщик, художник-баталист родился в Украине, в небольшом городе Нежин 25

(13) октября, в 1860 году. Первые уроки рисунка и живописи он получил в нежинской гимназии у учителя Р. К. Музыченко-Цыбульского. Исследователь творчества Н. Самокиша Владимир Федосеевич Яценко свидетельствовал: «В художньому музеї, що існував при гімназії, Самокиш вперше познайомився зі справжніми творами мистецтва. Це були копії з картин Рембранта, Рубенса, Корреджо, портрет вихованця Ніжинського ліцею М. Гоголя пензля Моллера, роботи уродженця України, славетного російського художника В. Боровиковського, копії з робіт К. Брюллова» [5, с. 5]. В 1878 году Николай Семенович закончил ту же гимназию, в которой когда-то учился и Н. В. Гоголь, и мечтал поступить в Петербургскую Академию художеств. Петербург поразил юношу величием и красотой архитектуры. Но его стремления не увенчались успехом, однако Николая Семеновича Самокиша принимают вольнослушателем батальной мастерской профессора Б. П. Виллевальде. Только самоотверженным трудом рисовальщика он завоевывает право на обучение в Академии в следующем, 1879 году.

Студенчество Н. С. Самокиша в Академии (1879-1885 гг.) совпало со временем, проникнутым демократическими идеями В. Белинского, Н. Добролюбова, Н. Чернышевского, Т. Шевченко. Огромное влияние на формирование личности и творческой деятельности Н. С. Самокиша оказало творчество В. Верещагина, полотна Балканской серии которого поражали зрителей правдивостью в изображении жестокостей войны, – писал В. Ф. Яценко [1, с. 16]. Учился Н. Самокиш в Академии художеств блестяще и был награжден двумя золотыми и пятью серебряными медалями. В 1885 году окончил Академию художеств. Избрав для себя батальный жанр, он посвящает ему свою творческую жизнь, свои работы и получает право на стажировку за границей. Н. С. Самокиш продолжил совершенствовать свое мастерство в Париже вместе со своим другом по Академии художеств художником-пейзажистом С. И. Васильковским, выдающимся в то время художником Украины. В Париже, в мастерской известного французского баталиста Эдуарда Детейля, происходит его дальнейшее развитие и наработка творческих навыков. Три года провёл Н. С. Самокиш у известного баталиста. В 1889 году он вернулся в Петербург.

В 1890 году Н. С. Самокишу присудили звание академика. В 1894 году в Петербурге в Рисовальной школе Общества поощрения художеств началась его педагогическая деятельность. Императорское общество поощрения художеств (ОПХ), существовавшее в Санкт-Петербурге до 1929 года, было старейшим в России – его история начинается с 1820 года. До 1882 года оно именовалось Обществом поощрения художников. Здесь Н. С. Самокиш проявил себя как талантливый педагог. Его мастерская стала одной из ведущих студий, именно в эти годы Н. С. Самокиш выработал свой оригинальный метод преподавания

графических искусств. Он был необыкновенно общительным и открытым человеком. Вероятно, что среди его студентов были морские офицеры Александр Миронович и Михаил Миронович Мартьяновы. Теплая дружба соединила этих талантливых людей. Н. С. Самокиш часто бывал в гостеприимном петербургском доме Мартьяновых и стал вдохновителем создания домашнего альбома рисунков пером (9,5 x 16 см) для дочери Михаила Мироновича и племянницы Александра Мироновича, маленькой девочки Софийки. Уже став сложившейся личностью, Софья Михайловна Мартьянова (Савво) (11.09.1887 – 06.05.1936) писала сказки и рассказы, преподавала русский язык и литературу в школе на ст. Боровёнка Окуловского района Новгородской области. Первая ее сказка была опубликована в 1909 году в журнале «Родник» в Петербурге [1].

Сюжеты рисунков альбома, который бережно хранится в семье Савво, носят анималистический характер и сценки детских игр маленькой Софии, которые переносят в неповторимую пору детства, в пору непосредственности и восторга.

В анималистическом рисунке, выполненном пером и тушью, подписанным Николаем Самокишем (1890 г.), видна рука мастера: четкость штриха и чистота линии, лаконичная, динамичная композиция. Силуэт Леопарда расположен по диагонали относительно альбомного листа, голова зверя-охотника «держит» центр листа. Такая композиция помогает зрителю сопереживать ночной охоте. Леопард, притаившись в выгоревшей траве, высматривает свою добычу, прислушивается к ночным звукам, все его тело напряжено, каждый мускул, как пружина, мгновение – и леопард мощным прыжком устремится вперед, к своей цели в широкую даль. Динамичность и четкость штриха, выразительная градация светотени точно лепит форму. Графический рисунок, в котором «работает» ритм, пятно, штрих и линия, обладает невероятной условностью и пленэрной цветовой ассоциативностью. В небольшом по размеру рисунке пером мастера передана необыкновенная эмоциональность и мощная внутренняя экспрессия. Обращает на себя внимание подпись рисунка, сделанная автором, которая полностью совпадает с уже опубликованными графическими работами мастера.

Тот же прием изображения прослеживается в рисунках пером, выполненным его учеником и другом, Александром Мироновичем Мартьяновым. Необыкновенны его лирические пейзажные зарисовки и сюжетные силуэтные зарисовки (1890–1897 гг.).

В конце XIX века в искусстве сформировался стиль книжной графики, который стремился к декоративным эффектам, композиционной гармонии и эстетике. Рисунки из альбома для маленькой Софийки вписываются в канву стилистических течений этой эпохи, когда графическое искусство постепенно переходило от аналитического реализма к новым системам художественного мышления.

Свои наработки в области графического рисунка и рисунка пером Николай Семенович Самокиш изложил в книге «Рисунок пером». В этой книге он пишет: «Перо как орудие рисования по своей гибкости, силе и тонкости с давних времен приковывало к себе внимание художников. Трудно установить хоть приблизительно время, когда впервые появились работы пером; вероятно, прежде всего, они появились в рукописных книгах (манускриптах), в которых заглавные буквы, а иногда и целые страницы покрывались затейливыми завитками, где фантазия художника самым причудливым образом соединяла орнаменты, цветы, фигуры людей и животных в одной декоративной композиции» [2, с. 5]. Н. С. Самокиш в книге «Рисунок пером» дает рекомендации художникам в выборе бумаги, чернил, сепии и туши, размера перьев. Он пишет: «Художнику-офортисту положительно необходимо вполне владеть техникой рисования пером, но и всем другим, занимающимся рисованием и живописью, работа пером в высшей степени полезна. Это – отличная школа воспитания верности руки и глаза» [2, с. 23].

Николай Семенович Самокиш мастер многофигурной, динамичной композиции, своеобразного, выразительного контурного рисунка и сдержанного колорита. Он создал многочисленные иллюстрации и анималистические произведения, работал в технике масляной живописи, акварели, офорта, рисунка пером. Высокого мастерства художник достиг в технике рисунка пером. Им были выполнены рисунки к книге «23000 миль на яхте «Тамара» (1890-1891 гг.), для альбомов «Из украинской старины» (1900 г.), «Война 1904-1905 гг. Из дневника художника» (1904-1905 гг.), а также серия рисунков «1812 год» (1912 г.).

В Харькове, на улице Дарвина № 37, установлена мемориальная доска академику батальной живописи, виртуозу-художнику Николаю Семеновичу Самокишу. В этом доме с 1929 по 1941 год художник снимал квартиру у известного харьковского академика архитектуры Алексея Николаевича Бекетова, когда руководил батальной мастерской в Харьковском художественном институте.

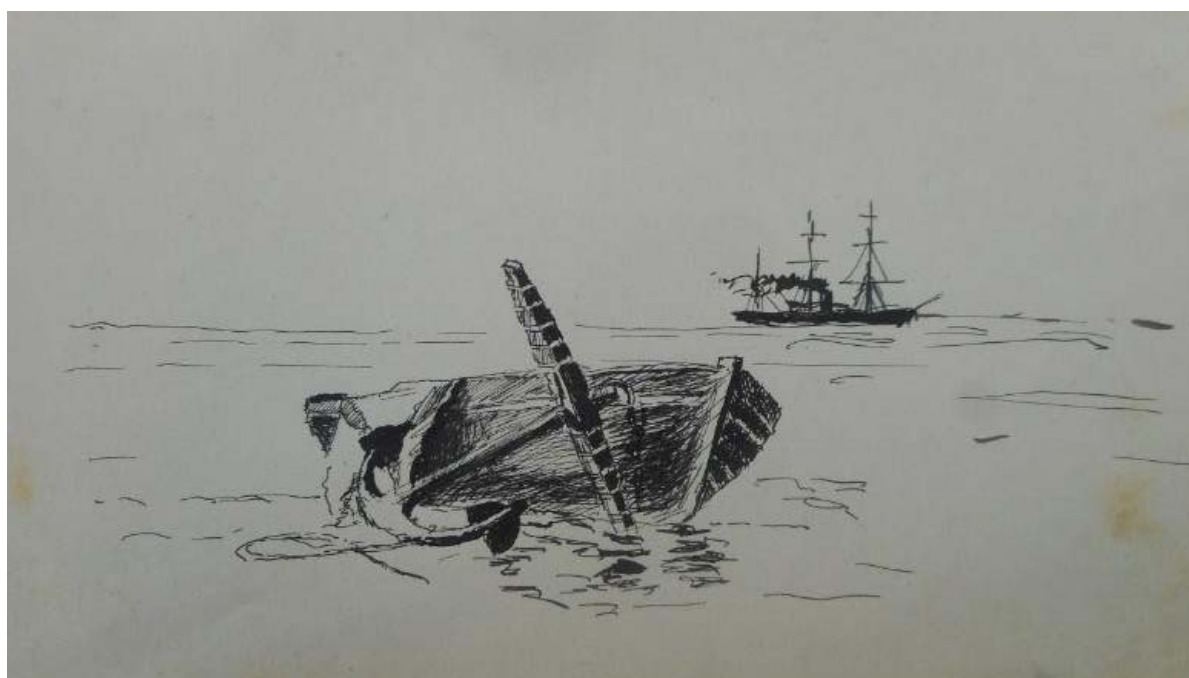
Выводы. В статье впервые была проведена попытка искусствоведческого анализа и атрибуции графического листа Н. С. Самокиша, выполненного им в 1890 году. Выдающийся мастер батальной исторической живописи Николай Семенович Самокиш оставил обширное творческое наследие, которое ещё предстоит разыскивать, изучать и восхищаться им снова и снова.

Примечания

1. Мартьянова С. М. Сказка «Паук»/ С. М. Мартьянова // Родник. – 1909 – № 8. Август – С. 173–180.
2. Самокиш Н. С. Рисунок пером / Н. С. Самокиш. – Москва: Изд-во Академии художеств СССР, 1959. – 23 с.

3. Сидоров А. А. Русская графика начала XX века / А. А. Сидоров. – Москва: Искусство, 1969. – 249 с.
4. Сарабьянов Д. В. История русского искусства конца XIX – начала XX века / Д. В. Сарабьянов. – Москва: «АСТ-ПРЕСС», «Галарт», 2001. – 303 с.
5. Яценко В. Ф. Микола Самокиш, Николай Самокиш, Mykola Samokish. Альбом / В. Ф. Яценко. – Киев: «Мистецтво», 1978. – 31 с., 98 ил.

Селищева І. І. Рисунок М. С. Самокиша в контексті тенденцій мистецтва графіки кінця ХІХ і початку ХХ століття.

Стаття присвячена творчості академіка живопису, баталіста М. С. Самокиша. Вперше проводиться мистецтвознавчий аналіз невідомого графічного рисунка художника.

Ключевые слова: М. С. Самокиш, творчість, графічний малюнок.

Selishcheva I. I. Drawing Samokish N.S. in the context of trendy graphic art of the late XIX and early XX centuries.

The article is devoted to the creativity of the academician of painting, a battler Samokish S. M. and for the first time conducted an art-study analysis of an unknown graphic drawing N. S. Samokish.

Keywords: M. S. Samokish, creativity, graphic drawing.

А. А. Чувпило, Р. И. Чувпило

Морально-этические взгляды А. Ф. Лунева

«Vita brevis, ars longa»

«Творчество – это чистая молитва духа. Искусство – сердце народа. Знание – мозг народа. Только сердцем и мудростью может объединиться и понять друг друга человечество... Под знаком красоты мы идем радостно. Красотой побеждаем. Красотой молимся. Красотой объединяемся... И, чуя путь истины, мы с улыбкой встречаем грядущее», – утверждал Н. К. Рерих.

Николай Константинович Рерих – всемирно известный художник, создавший более семи тысяч полотен, философ-гуманист, ученый-археолог и этнограф, историк культуры, путешественник, общественный деятель и педагог. Большую часть коллекции своих картин он посвятил Гималаям. Кто хоть раз побывал в горах, тот навсегда душой и сердцем остается там или, как пел незабвенный В. С. Высоцкий, «оставляя в горах свое сердце». Поднявшись на вершину многотысячника, горновосходитель испытывает, с одной стороны, чувство гордости за свое достижение, недоступное другим людям, а с другой, – понимает, как мал человек в этом огромном окружающем его мире. Когда стоишь на вершине, то ощущаешь беспредельный простор, прикосновение к Вечности и ее космическим тайнам. Здесь, в горах, происходит очищение души, она утончается и как бы наполняется чистой водой духовного знания.

Человечество всегда мечтало покорить космос, но вышедшая однажды на телеэкраны «Подводная Одиссея команды Кусто», породила альтернативную мечту – о просторах мирового океана и его глубинах. Этот мир безмолвия и тишины, красивейших рифов и экзотических участков акватории Земли, произвел на зрителей сильнейшее впечатление, превзойдя даже самые смелые представления и фантазии людей о подводном мире.

Афанасий Федорович Лунев в своей деятельности был подобен этим исследователям, только изучал он не высокогорные плато и морские глубины, а высоту и глубину души ребенка. После тяжелых военных лет педагог стремился наверстать допущенные, хоть и не по его вине, пробелы в образовании. Он много читал, в первую очередь, отечественную и зарубежную классику. Круг интересов Афанасия Федоровича был необычайно широк, а его интеллект всегда поражал окружающих. Нравственный уровень А. Ф. Лунева позволил ему не только выжить в плену, где его травили овчарками, бежать из него, но и пережить глухоту и немоту бездушных чиновников, а также откровенную неприязнь отдельных недалеких коллег, чинивших всевозможные преграды созданию в селе Пархомовка, где А. Ф. Лунев преподавал

историю в местной средней школе, художественного музея, который посетили уже около двух миллионов человек из разных стран мира.

Именно сельский музей искусств стал для А. Ф. Лунева основой воспитания у детей доброты и милосердия, готовя их к сдаче самого важного и сложного в жизни человека экзамена – «теста на человечность» в этом «жестоком, бездушном, безнравственном и несправедливом мире, где все продается и все покупается». Дети, как актеры, примеряют на себя всевозможные роли. В зависимости от ситуации, они бывают разные.

С родителями одна роль, с друзьями – другая, в школе – третья, на прогулке и во дворе – четвертая. Что нужно искать в них и куда идти в воспитании? И А. Ф. Лунев нашел свой необычный путь к душе ребенка – через искусство. По его мнению, для детей оно делает мир людей своим, понятным и открывает красоту жизни человека. А гармония с самим собой и окружающим миром не только дает непосредственное наслаждение, но она исключает зло. Искусство сближает людей, дает понимание внутреннего мира других. Как-то на одном из своих уроков истории А. Ф. Лунев поведал о том, что видела и пережила их родная Пархомовка. С огромным энтузиазмом и присущей ему эмоциональностью он рассказал о скифах и сарматах; о крестьянских мятежах при Петре и Екатерине; о сахарозаводчиках Харитоненко; о том, как в Гражданскую войну на околицах Пархомовки шли ожесточенные бои между красными и махновцами; как в жестокой харьковской битве, в грозном 1942-м году, три советские армии были уничтожены в немецком котле. Он призывал знать, понимать, уважать и любить свою подлинную историю, какой бы она ни была, подчеркивая, что человеческая культура беспредельна. Она без конца приумножается, и нет на свете такого музея, который вместил бы нескончаемый поток культурных экспонатов; ведь память человеческая – неисчерпаема. Это настолько подействовало на ребят, что спустя несколько дней, школьный подвал был заполнен стариной и древностями. Ученики принесли в школу прялки, старинные, символично расшитые рушники, прадедовские медали и царские монеты, почерневшие иконы и старинные книги. Так возникла оригинальная идея создания сельского школьного музея искусств, который был пополнен и немалой личной коллекцией картин и книг самого А. Ф. Лунева. Как видим, простая случайность позволила школьникам найти своего духовного наставника, а Афанасию Федоровичу – ребят, которые остро нуждались в духовной пище и знаниях.

В беседах с учениками в организованной им при сельской школе, где работал А. Ф. Лунев, школе искусств «Радуга» он учил своих воспитанников пристально вглядываться в окружающий мир, утверждая, что нельзя мириться с бескультурьем, но не следует также искусственно и насильно насаждать другим свои взгляды, заставлять их жить чужой, а не своей жизнью. У каждого человека должны быть свои особые эстетические вкусы и представления о красоте. В создании музея искусств

активно участвовали не только дети и многие равнодушные их родители, но и совершенно разные люди из близлежащих деревень и даже из Харькова. Помогали также своими экспонатами и картинами музеи Москвы, Ленинграда и некоторых других городов огромного Советского Союза.

Вместе с тем были значительные трудности в организации и создании сельского музея. Не понимали А. Ф. Лунева как многие педагоги, так и районные начальники, считавшие его увлечение глупостью. Но никакие трудности и преграды не смогли сломить этого скромного, застенчивого человека с твердо намеченной цели. Ведь он создавал музей не для себя, а для людей, подчеркивая, что цель человека – пройти через цепь ошибок, всевозможные разочарования, страдания, крушение иллюзий, превратности судьбы и остаться человеком в любой нравственной ситуации. Нравственное кредо А. Ф. Лунева: какое бы дело не избрал себе человек, главная его профессия – быть Человеком.

Он учил детей совсем не тому, что они часто слышали дома или на улице. По его убеждению, материальное благосостояние – это не ценность и даже то, что ты хорошо работаешь, являешься передовиком производства – это тоже не ценность. Ценность, когда ты становишься Мастером, т. е. осознаешь и понимаешь, во имя чего и зачем ты работаешь. Человечность – это ценность.

А еще доброта, самопожертвование, достоинство, глубокие убеждения и большое искусство, как выражение правды.

Нравственные принципы, которые вкладывал А. Ф. Лунев в души детей, проникали незаметно, но глубоко. Блестящие лекции Учителя о мировом искусстве и связи его с жизнью людей вызывали неподдельный восторг и восхищение. Живопись, классическая музыка и литература, архитектура и скульптура были, словно глоток свежего воздуха. Но картины могли остаться картинами, пусть и прекрасными, если бы не нравственные уроки самого Афанасия Федоровича.

Человек вне искусства, – говорил А. Ф. Лунев, – это ограниченный человек. Искусству надо учиться. И Афанасий Федорович учил. Он возил детей в художественные музеи Москвы и Ленинграда, Дрездена и Риги. Несколько раз ребята из «Радуги» побывали в «гостях» у «Сикстинской Мадонны» Рафаэля. Пусть ученики Мастера не стали художниками, поэтами, искусствоведами. Гораздо важнее то, что они сохранили в себе свет искусства и красоты. Все они – настоящие поэты и художники в душе. Учитель научил их «читать» картину и понимать ее тайный смысл, т. е. о чем может рассказать картина. А она может рассказать, кто ее Творец, в какую историческую эпоху она жила, какие приключения с ней были, пока не попала в этот сельский Эрмитаж.

Неизгладимое впечатление на слушателей производили беседы А. Ф. Лунева об искусстве и литературе, сопровождаемые изумительной

классической музыкой. По воспоминаниям ребят, побывавших в Риге в знаменитом Домском соборе, где они впервые услышали орган вживую, – это были непередаваемые ощущения прекрасного, чего-то волшебного, которое захватывает полностью, когда попадаешь в мир большого искусства.

А. Ф. Лунев прекрасно понимал, что ни одно из величайших произведений человечества, будь то картина эпохи Возрождения, музыка В. А. Моцарта, И. С. Баха, Ф. Шуберта, или произведения величайших классиков литературы, не учат утилитарности, но, тем не менее, искусство в любом виде отражало повседневную жизнь человека. Поэтому лекции Афанасия Федоровича об истории искусства перерастали в размышления о жизни, этике действия. В них указывалось, что жизнь человека – это движение, сплошное непрерывное действие. Человек должен думать о каждом своем поступке. Вся его жизнь, любой ее отрезок, даже самое маленькое мгновение, должны быть моральными и этичными, чтобы потом не пришлось горько сожалеть о непоправимости мгновения, поступка, роковой ошибки, и не было «мучительно больно» за совершенное. Афанасий Федорович как Историк учил своих учеников слушать время, и вместе с тем носить в себе идеальный образ мира.

Ученики А. Ф. Лунева продолжают жить по тем принципам, которые он им когда-то старательно прививал на своих лекциях-беседах. Афанасий Федорович учил, что человек при любых обстоятельствах должен оставаться самим собой, быть, прежде всего, Человеком и, преодолевая стереотипы, постоянно расти, совершенствоваться, работать над собой. Изобразительное искусство и живопись, музыка и этика, философия и литература сформировали в них свою жизненную философию – гуманизм, дружбу, способность подставлять плечо товарищу в трудную минуту. Квинтэссенция теории А. Ф. Лунева – воспитание через искусство, постоянная борьба добра со злом. Он свято верил в добро и, в частности, говорил: «Я уверен только в одном: в каждом человеке заложено стремление к добру, надо лишь разбудить его ...».

Концептуально Культуру Афанасий Федорович считал величайшим устоем космической эволюции человечества. Это – универсальная характеристика всех видов человеческой деятельности, синтез лучших достижений в области науки, искусства, философии, литературы, музыки. Что спасет и просветит, затемненную невежеством, жестокостью, предвзятостью, всяческими унижениями, тотальной несправедливостью и омраченную бедами и животными страхами, хрупкую душу человека, превратит его из человекообразного существа в величайшее творение Природы? Конечно, Культура и ее столпы – Знание, Любовь, Добро, Красота. А потому Истинная эволюция совершается лишь на основах всестороннего Знания, всеохватывающей Любви, бесконечного Добра и неземной Красоты.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АН УРСР – Академія наук УРСР

арх. – архітектор

ВАК України – Вища атестаційна комісія України

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ВИЛРА – Всесоюзный институт лекарственных растений

ВНИИХТЛС – Всесоюзный научно-исследовательский институт химии и технологии лекарственных средств

ВУАН – Всеукраїнська Академія наук

ДВНЗ – державний вищий навчальний заклад

КВК – Клуб веселих і кмітливих

КДАіС – Київська Духовна Академія і Семінарія

КНУ ім. Т.Шевченка – Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КДБ – Комітет державної безпеки

КЗ – комунальний заклад

МІГ – Музей Івана Гончара

МОН України – Міністерство освіти і науки України

МДУ ім. М. В. Ломоносова – Московський державний університет імені М. В. Ломоносова

ОПХ – Общество поощрения художеств

ОКР – освітньо-кваліфікаційний рівень

НУА – Народная украинская академия

НДІ – науково-дослідний інститут

НДС «Музей кобзарства» – науково-дослідний сектор НДС «Музей кобзарства»

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

НМК – Науково-методична комісія

НАН України – Національна академія наук України

НІЕЗ «Переяслав» – Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

НМІУ – Національний музей історії України

НПУ ім. М. П. Драгоманова – Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

НТУ «ХПІ» – Національний технічний університет «Харківський політехнічний університет»

НФУ – Национальный фармацевтический университет

НЦНК «Музей Івана Гончара» – Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара»

ПМА – Польові матеріали автора

РАІ НАН України – Радіоастрономічний інститут Національної академії наук України

СМІ – средства массовой информации

УПЦ КП – Українська Православна Церква Київського Патріархату

УФТІ – Український фізико–технічний інститут

ХДАК – Харківська державна академія культури

ХДНБ ім. В. Г. Короленка – Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка

ХОДА – Харківська обласна державна адміністрація

ХАЗ – Харківський авіаційний завод

ХАУ – Харківський авіаційний університет

ХГУ «НУА» – Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (м. Харків)

ХДІК – Харківський державний інститут культури

ХДУ – Харківський державний університет імені О. М. Горького

ХІНО – Харківський інститут народної освіти

ХГАК – Харьковская государственная академия культуры

ХАИ – Харьковский авиационный институт

ХГФИ – Харьковский государственный фармацевтический институт

ХНИХФИ – Харьковский научно-исследовательский химико-фармацевтический институт

ХМИ – Харьковский медицинский институт

НЦНК – Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара»

ХНМЦОК – Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини

ХНПУ ім. Г. С. Сковороди – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ХНУ імені В. Н. Каразіна – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ХПІ – Харківський політехнічний інститут

ЦНБ – Центральна наукова бібліотека ХНУ імені В. Н. Каразіна

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бадаєв Дмитро Володимирович – провідний хранитель Музею історії Національного фармацевтичного університету (м. Харків)

Вітрик Ірина Сергіївна – старший науковий співробітник Музею історичних коштовностей України – філії Національного музею історії України (м. Київ)

Вовк Ольга Ігорівна – кандидат історичних наук, заступник директора Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна

Дворкін Ігор Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичної історії Національного технічного університету «Харківського політехнічного інституту»

Дідора Лариса Костянтинівна – провідний бібліотекар Національного музею історії України (м. Київ)

Дубиківська-Кальненко Лідія Петрівна – завідувачка відділом архівів Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ)

Зайченко Ольга Костянтинівна – методист науково-методичного відділу, сектор «Методики музейної роботи» Національного музею історії України; директор Приватного підприємства «ІКБЮ ІМПАКТ» (м. Київ)

Іванов Василь Максимович – співробітник прес-служби і канцелярії Харківського єпархіального управління УПЦ, магістрант історичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна та Київської Духовної Академії і Семінарії ім. преп. Нестора Літописця (КДАіС)

Козюра Ігор Валерійович – доктор наук з державного управління, професор кафедри менеджменту Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Конюшенко Юлія Анатоліївна – директор музею історії Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

Костюк Наталія Василівна – молодший науковий співробітник науково-дослідного сектору «Музей кобзарства» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (НІЕЗ «Переяслав»)) (м. Переяслав-Хмельницький)

Красиков Михайло Михайлович – кандидат філологічних наук, професор кафедри етики, естетики та історії культури НТУ «ХПІ», директор Етнографічного музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХПІ», директор Харківського відділення Українського етнологічного центру Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології

Кудлай Людмила Костянтинівна – методист, керівник Музею Харківського дитячо-юнацького клубу моряків КЗ «Харківський дитячо-юнацький клуб моряків Харківської міської ради»

Куцаєва Тамара Олександрівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Національного музею історії України (м. Київ)

Кушнір Людмила Володимирівна – кандидат історичних наук, науковий співробітник науково-методичного відділу, сектору «Лабораторія музейної педагогіки» Національного музею історії України (м. Київ)

Лебедин Микита Сергійович – куратор загону екскурсів від студентського комітету Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

Ліхолетов Ярослав Володимирович – молодший науковий співробітник Обласного комунального закладу «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини»

Лузан Анастасія Миколаївна – студентка ІІ курсу спеціальності музеєзнавство Харківської Державної академії культури

Мартем'янова Надія Сергіївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри музеєзнавства і пам'яткознавства Харківської Державної академії культури

Надольська Валентина Василівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Павлова Ольга Григорівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна

Панченко Алла Володимирівна – завідувачка науково-методичним відділом Комунального закладу «Харківський історичний музей імені М.Ф. Сумцова»

Патлань Юлія Валеріївна – провідний науковий співробітник відділу архіву Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ)

Путятін Володимир Дмитрович – провідний науковий співробітник Обласного комунального закладу «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини»

Селищева Ірина Іванівна – кандидат архітектури, доцент кафедри образотворчого та декоративного мистецтва Харківського національного університету будівництва та архітектури, художник, член Національної Спілки художників України

Тетеря Світлана Анатоліївна – завідувачка науково-дослідним сектором «Музей кобзарства» Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (НІЕЗ «Переяслав») (м. Переяслав-Хмельницький)

Чібісова Наталія Григорівна – кандидат філософських наук, професор кафедри філософії і гуманітарних дисциплін, проректор з науково-педагогічної діяльності і виховання Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

Чувпило Олександр Олександрович – доктор історичних наук, професор кафедри нової та новітньої історії історичного факультету ХНУ імені В. Н.Каразіна

Чувпило Раїса Іванівна – учитель методист вищої категорії КЗ «Харківський спеціальний навчально-виховний комплекс № 7» Харківської обласної ради

Шестакова Олена Миколаївна – голова Ради Музею історії Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», викладач кафедри германської та романської філології

Шпорт Ганна Михайлівна – кандидат історичних наук, етнолог, начальник Відділу етнографії Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна

ЗМІСТ

Передмова	3
Питання підготовки та перепідготовки музейних кадрів	
<i>Вітрик І. С.</i> Освітні процеси у музеї	6
<i>Дідора Л. К., Куцаєва Т. О.</i> Розвиток дослідницьких (наукових) компетентностей музейного бібліотекаря	10
<i>Зайченко О. К.</i> До проблем підготовки та перепідготовки музейних кадрів	14
<i>Конюшенко Ю. А.</i> Виховання молодих музейних кадрів на прикладі музею історії НУА	22
<i>Лузан А. М.</i> Використання сучасних технологій у музейній справі як практично-комунікативної платформи для збереження нематеріальної культурної спадщини з погляду студента-музеєзнавця	28
<i>Мартемьянова Н. С.</i> К вопросу о формировании профессиональной компетентности в организации образовательного процесса в музее	32
<i>Надольська В. В.</i> Підготовка фахівців з музеєзнавства, пам'яткознавства у незалежній Україні	40
<i>Панченко А. В.</i> Підготовка музейного спеціаліста в Україні: криза та шляхи її подолання	49
<i>Путятін В. Д.</i> Художньо-меморіальні дошки роботи О. М. Демченко та В. Д. Семенюка як метод виховання української автентичності	57
<i>Тетеря С. А., Костюк Н. В.</i> Інтерактивні методи в науково-освітній діяльності музею кобзарства національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»	69
<i>Чибисова Н. Г.</i> О сценариях формирования будущих специалистов	78
<i>Шестакова Е. Н.</i> Учебно-методическая работа музея истории ХГУ «НУА»	82
Видатні музеєзнавці-педагоги	
<i>Вовк О. І.</i> Проект філософа М. Ф. Федорова з улаштування шкіл-музеїв (до питання про увічнення пам'яті В. Н. Каразіна)	87
<i>Дворкін І. В.</i> Приватна ініціатива в музейництві Наддніпрянщини XIX – початку XX ст.	91
<i>Дубиківська-Кальненко Л. П.</i> Просвітницька діяльність Івана Гончара в умовах свого хатнього музею як прообраз музейної педагогіки майбутнього (1959–1993 рр.)	97

Іванов В. М. Из страниц истории церковно-исторического музея Харьковской епархии	107
Козюра І. В. Духовна скарбниця рідного краю	111
Кудлай Л. К. Місце досвіду наукової та збирацької роботи музейних діячів кінця ХІХ – поч. ХХ ст. у музейній педагогіці сьогодення	115
Кушнір Л. В. Напрями підвищення гендерної чутливості культурно-освітнього простору в контексті музейної педагогіки	121
Ліхолєтов Я. В. Музейна педагогіка – невід’ємна складова сучасного освітнього процесу (на окремих прикладах рухомої та нерухомої історико-культурної спадщини)	130
Павлова О. Г. Основи музейної освіти в педагогічно-виховній діяльності А. Ф. Луньова	135
Патлань Ю. В. Про студентський видавничий проект 2010–2011 рр. За матеріалами історико-етнографічного альбому Івана Гончара «Україна й Українці» (з фондів НЦНК «Музей Івана Гончара»)	141
Шпорт Г. М. Виставки етнографічного профілю, як важливий засіб формування національної свідомості учнівської та студентської молоді (на матеріалах виставки «Українська писанка: закарбовані грані духовного», 7–26-е червня 2018 р.)	153

Актуальні питання організації музейної діяльності

Бадаєв Д. В. Музей истории НФаУ: книги и альбомы в коллекции музея и выставочной работе	162
Красиков М. М. Культурологічний фестиваль як форма музейної роботи	171
Лебедин Н. С. Работа с летописью в Музее истории ХГУ «НУА»	179

Документи, матеріали, спогади

Селищева И. И. Рисунок Н. С. Самокиша в контексте тенденций искусства графики конца ХІХ и начала ХХ века	182
Чувпило А. А., Чувпило Р. И. Морально-этические взгляды А. Ф. Лунева (эссе)	189
Список скорочень	193
Відомості про авторів	195